

# Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству





**МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД  
ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ  
ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ**

**МОНОГРАФІЯ**

Київ  
2014

УДК 343.2  
ББК 67.308.13  
М58

**Рецензенти:**

*С. К. Гречанюк*, доктор юридичних наук, доцент, професор Національної академії прокуратури України.

*С. Г. Братель*, кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри адміністративної діяльності Національної академії внутрішніх справ.

**М58** Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству [Монографія] / А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головка, В. В. Муранова та ін. / За заг. ред. А. О. Галай. — К.: КНТ, 2014. — 160 с.

ISBN 978-966-373-736-2

Видання підготовлене за результатами наукового дослідження досвіду попередження та протидії домашньому насильству в країнах світу. Дослідженням охоплено вибрані англосаксонські країни, країни Західної та східної континентальної Європи, країни пострадянського табору. Ключовими аспектами вивчення стали державна політика, національне законодавство, кращі практики попередження і протидії сімейному насильству в діяльності державних органів та поліції, недержавних інституцій. За результатами розроблено конкретні пропозиції щодо системного удосконалення протидії насильству у сім'ї в Україні.

Видання може бути корисним особам, які працюють у державних і недержавних інституціях з попередження насильства у сім'ї (соціальних службах, органах внутрішніх справ, громадських об'єднаннях), викладачам та студентам зазначених спеціальностей.



Організація з безпеки та співробітництва в Європі  
Координатор проектів ОБСЄ в Україні

Посібник видано у рамках проекту Координатора проектів ОБСЄ в Україні «Підтримка утвердження гендерної рівності в Україні».

Україна, 01030, Київ  
вул. Стрілецька, 16  
[www.osce.org/ukraine](http://www.osce.org/ukraine)

© ОБСЄ 2014

© Авторський колектив, 2014

Усі права захищені. Зміст цієї публікації може безкоштовно копіюватися та використовуватися для освітніх та інших некомерційних цілей за умови посилання на джерело інформації.

ОБСЄ, інститути ОБСЄ, Координатор проектів ОБСЄ в Україні не несуть відповідальності за зміст та погляди, висловлені експертами або організаціями в цьому матеріалі.

## АВТОРСЬКИЙ ВНЕСОК

**Галай Андрій**, кандидат юридичних наук, доцент, керівник центру юридичної клінічної освіти Інституту кримінально-виконавчої служби (загальна наукова редакція, розділ 2, розділ 3 у співавторстві з Є. Панченком);

**Галай Вікторія**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальноправових дисциплін Національної академії внутрішніх справ (розділ 1);

**Головка Людмила**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (розділ 4);

**Муранова Віра**, кандидат юридичних наук, науковий співробітник наукової лабораторії з проблем громадської безпеки Національної академії внутрішніх справ (підрозділ 5. 1. у співавторстві з С. Радзівоном);

**Панченко Євгеній**, координатор громадської організації. «Київський правозахисний альянс» (розділ 3 у співавторстві з А. Галаєм);

**Пашковська Марина**, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем громадської безпеки Національної академії внутрішніх справ (підрозділи 5.2–5.4. у співавторстві з Н. Федоровською);

**Радзівон Сергій**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри організації охорони громадського порядку Національної академії внутрішніх справ (підрозділ 5.1. у співавторстві з В. Мурановою);

**Федоровська Наталія**, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем громадської безпеки Національної академії внутрішніх справ (підрозділи 5.2–5.4. у співавторстві з М. Пашковською).

# ЗМІСТ

<b>Розділ 1.</b> Світова політика попередження і протидії домашньому насильству .....	6
<b>Розділ 2.</b> Досвід англосаксонських країн з протидії домашньому насильству .....	20
<b>Розділ 3.</b> Протидія насильству в сім'ї у розвинутих країнах континентальної Європи .....	49
<b>Розділ 4.</b> Протидія насильству у сім'ї у країнах Східної Європи .....	74
<b>Розділ 5.</b> Протидія насильству в сім'ї у країнах пострадянського табору .....	110
<b>Висновки та пропозиції</b> .....	148

# 1

## СВІТОВА ПОЛІТИКА ПОПЕРЕДЖЕННЯ І ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Проблема насильства у сім'ї є загальносвітовою і різні держави протягом тривалого часу відпрацьовують шляхи її подолання, мають як вдалі програми, так і такі, що не принесли відчутного результату.

Дослідники Е. Салісбурі, Г. Донавін та М. Л. Прайс убачають зародження домашнього насильства ще за доби середньовіччя, пов'язуючи цю архаїчну традицію з, наприклад, правом чоловіків фізично дисциплінувати власних дружин, слуг, і учнів за певні провини. Єдиними противниками такого становища у ті часи виступали церкви та соціальні громади [<sup>1</sup>, с. 89].

Вивчення ситуації рівня сімейного насильства у різних країнах свідчать, що його наслідками можуть бути: загроза життю і здоров'ю особи чи завдання психологічної травми, яка в подальшому може негативно вплинути на сімейне життя жертви. Особливо тяжкі наслідки насильство завдає особистості дитини, яка стала його свідком або жертвою.

---

<sup>1</sup> Salisbury E., Donavin G., Price M.L.. Domestic Violence in Medieval Texts. Gainesville: University Press of Florida; 2002. — 189 p.



За даними, наведеними Всесвітньою організацією охорони здоров'я, кожна шоста жінка зазнала насильства в сім'ї. Відповідно до цих же даних, ця проблема є більш гострою для економічно слабо розвинених країн, при цьому жінки в цих країнах із більшою вірогідністю визнають таке насильство над собою виправданим. Так, відсоток жінок, що повідомили про те, що вони хоч раз у житті зазнавали насильства з боку членів своєї сім'ї, варіюється від 15% у Японії до 71% в Ефіопії. За іншими даними, рівень насильства над жінками в сім'ї становить близько 23% у Швеції, 4% у Японії та Сербії, 30–54% у Бангладеші, Ефіопії, Перу і Танзанії [2, с. 68].

У США жінка страждає від фізичного насилля кожні 18 хвилин. За статистикою 62% убивств жінок було вчинено їхніми чоловіками. У Перу 70% усіх зареєстрованих злочинів становить фізичне насильство в сім'ї. Значного поширення набуло сексуальне насильство — у Канаді, Новій Зеландії, США та Великобританії кожна шоста жінка була зґвалтована [3, с.202]. Зарубіжні вчені [4, с. 138] пов'язують причину насильства у сім'ї з насильством щодо самих батьків у дитинстві (50% сімей в яких і батько і мати піддавались насильству у сім'ї, самі чинять насильство відносно своїх дітей).

Загалом, під насильством [5] розуміють суспільні відносини, у ході яких одні індивіди (групи людей) за допомогою зовнішнього примусу, що представляє загрозу життю, підкоряють собі інших, їх можливості, продуктивні сили, власність, волю.

---

<sup>2</sup> Тучак М. О. До питання про вдосконалення правового регулювання попередження насильства в сім'ї / М. О. Тучак // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. — 2003. — № 4. — С. 66–69.

<sup>3</sup> Коломоєць О. Д. Світовий досвід протидії насильству в сім'ї / О. Д. Коломоєць // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. — Серия "Юридические науки". — Том 24 (63). — № 1. — 2011. — С.202–208.

<sup>4</sup> Zaidi L. Y., Knutson J. F., Mehm J. G. Transgenerational patterns of abusive parenting: analog and clinical tests / L. Y. Zaidi, J. F. Knutson, J. G. Mehm // Aggressive behavior, 15. — 1989. — p. 137–152.

<sup>5</sup> Философская энциклопедия [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc\\_philosophy/779](http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/779)

У загальному вигляді насильством є навмисне застосування фізичної сили або влади, що реалізоване у вигляді погрози, спрямоване проти себе, проти іншої особи, групи осіб або громади, результатом якого є (або є високий ступінь імовірності цього) тілесні ушкодження, смерть, психологічна травма, відхилення у розвитку або різного роду несприятливі наслідки [6, с. 17].

Домашнє насильство має глибокі корені застарілого гніту, що засноване на міжстатевому, економічному або фізичному домінуванні у сімейних відносинах. Таке насильство вчинюється з протиправним наміром завдати прямого чи непрямого впливу на поведінку залежного члена сім'ї та пов'язане із завданням матеріальної чи моральної шкоди.

В міжнародних правових актах можна знайти основні терміни щодо домашнього насильства. Наприклад, у ст. 1 Декларації ООН про викоренення насильства проти жінок [7] вказано: «насильство щодо жінок — це довільний акт насильства, скоєний на підставі статевої ознаки, який спричиняє або може спричинити фізичний, статевий чи психологічний збиток або страждання жінкам, а також загроза скоєння таких актів, примусове чи довільне позбавлення свободи або особистого життя».

Ст. 2 зазначеної Декларації визначає види та випадки насильства проти жінок:

1) фізичне, статеве та психологічне насильство, що має місце в сім'ї, включно нанесення побоїв, статевий примус дівчаток у сім'ї, насильство пов'язане з приданим, згвалтування дружини чоловіком, пошкодження жіночих статевих органів та інші традиційні види практики що спричиняють збитки жінкам, лікарське насильство та насильство пов'язане з експлуатацією;

---

<sup>6</sup> Токарчук Р. Е. Насилие как составообразующий признак хищений: вопросы уголовной ответственности: дис... канд. юрид.наук. — 12.00.08 / Р. Е. Токарчук. — Омский гос. унив. — Омск, 2008. — 178 с.

<sup>7</sup> Декларация ООН про викоренення насильства проти жінок: офіційний переклад [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://wu.cn.ua/law/vykor\\_nasylla.pdf](http://wu.cn.ua/law/vykor_nasylla.pdf)

2) фізичне, статеве та психологічне насильство, що має місце в суспільстві в цілому, включно згвалтування, статевий примус, статеве домагання та залякування на роботі, в навчальних закладах та в інших місцях, торгівлю жінками і примус до проституції;

3) фізичне, статеве та психологічне насильство з боку чи при потуранні держави.

Більш розширене тлумачення поняття домашнього насильства та його видів можна прослідкувати у Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами [8].

Зокрема, в преамбулі цієї Конвенції зазначено: «визнаючи із серйозним занепокоєнням те, що жінки й дівчата часто піддаються тяжким формам насильства, як-от: домашньому насильству, сексуальним домаганням, згвалтуванню, примусовому шлюбові, злочинам, учиненим в ім'я так званої «честі» та каліцтву органів, що становить тяжке порушення прав людини стосовно жінок і дівчат і є головною перешкодою для досягнення рівності між жінками та чоловіками».

Відповідно до норм Конвенції, «домашнє насильство» — це всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання, або між колишнім чи теперішнім подружжям або партнерами незалежно від того чи проживає правопорушник у тому самому місці що й жертва чи ні, або незалежно від того чи проживав правопорушник у тому самому місці що й жертва чи ні.

Поряд з категорією «домашнє насильство», є доречними і такі тотожні правової категорії як «насильство у сім'ї», «ґендерне насильство» (у значній частині випадків насильство у сім'ї стосується відносин між статями), «сімейне насильство» тощо [9, с. 20].

---

<sup>8</sup> Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: офіційний переклад [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention/Convention%20210%20Ukrainian.pdf>

<sup>9</sup> Взаємодія суб'єктів протидії насильству в сім'ї: [монографія] / Н. Б. Шамрук, А. О. Галай, С. К. Гречанюк. — Чернівці: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2013. — 174 с.

Якщо узагальнити світове законодавство з протидії домашньому насильству, то можна дійти таких висновків.

З середини 1990-х років заходи протидії насильству у сім'ї активно запроваджувалися в усьому світі. Зокрема, на пострадянському просторі проблемою сімейно-побутового насильства зацікавилися з кінця 1990-х. Спеціальне законодавство щодо протидії йому було прийняте у Киргизстані, Грузії, Молдові, Україні.

Звичайно, існували причини недостатньої розробки в радянському суспільстві шляхів протидії насильству в сім'ї [10]:

1) факти прихованості насильства у сім'ї були пов'язані з ідеалізованістю радянської сім'ї;

2) причинами обмеженості досліджень комплексу правопорушень насильства у сім'ї були перестороги втручання у приватне життя, яке ототожнювалося з сімейним інститутом;

3) радянська сім'я підлягала контролю та вихованню і держава не мала потреби застосування додаткових примусових заходів юридичної відповідальності щодо насильства, яке не підпадало під ознаки складу злочину;

4) для радянської правової ідеології первинною була розбудова держави, а вторинною — розвиток групових осередків, до яких належала і сім'я;

5) питання сімейних відносин у слов'янській ментальності було закритим для суспільного нагляду та втручання (прислів'я «б'є, значить любить», «не слід виносити сміття з хати»).

Також, необхідно відмітити і комплекс причин, які стимулювали суспільство до протидії насильству:

1) криза перебудови суспільних відносин у 90-ті роки та зростання злочинності на ґрунті сімейних відносин;

2) ратифікація ключових міжнародних стандартів (Конвенція ООН про права дитини та Декларація про викорінення насильства проти жінок);

---

<sup>10</sup> Протидія насильству у сім'ї як справа міжнародного значення, іноземний досвід протидії насильству у сім'ї [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://vk.com/doc-42587887\\_255867661](http://vk.com/doc-42587887_255867661)

3) розширення інформаційних зв'язків у глобалізованому світі (між вченими, працівниками правоохоронних органів, соціальними працівниками);

4) робота правозахисних недержавних організацій, передусім гендерного спрямування.

Сьогодні відбувається удосконалення політики та практики протидії домашньому насильству як в економічно розвинених країнах світу, так і в тих що розвиваються. Це прослідковується у тому, що уряди багатьох країн світу приймають закони, розробляють державні програми, вживають спеціальних заходів, спрямованих на протидію тим формам насильства, які донедавна вважалися приватною справою сім'ї або окремої людини. Серед загальносвітових акцій цього напрямку є систематичне проведення з 1999 року Всесвітньої акції "16 днів протидії гендерному насильству".

Проте, статистика свідчить, що у 79 країнах світу закони щодо протидії насильству в сім'ї або відсутні, або про них нічого не відомо [11, с. 82–83].

Зміст європейської доктрини протидії насильству у сім'ї ретельно відпрацьований у Кампанії Ради Європи боротьби з насильством щодо жінок включно з насильством у сім'ї [12], але лише у 35 країнах світу прийняті спеціальні норми законодавства або окремі закони про протидію сімейному насильству і більшість із них діє у Європі.

Аналіз масиву міжнародного правового регулювання насильства у сім'ї виявив достатньо слабку нормативну забезпеченість попередження цієї проблеми. Дослідження міжнародно-право-

---

<sup>11</sup> Ковальова О. В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 — теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право / Ковальова Олена Володимирівна. — Харківський національний університет внутрішніх справ. — Х., 2008. — 238 с.

<sup>12</sup> Кампанія Ради Європи боротьби з насильством щодо жінок включно з насильством у сім'ї: Неофіційний переклад. — К.: Верховна рада України, Програма сприяння парламенту, 2006.— 89 с.

вих норм також засвідчує їх достатньо вузьку спрямованість. Зокрема, більшість міжнародних актів спрямовані на утвердження гендерної рівності та попередження насильства щодо дітей та жінок: Конвенція ООН про права дитини [13] та Декларація про викоринення насильства проти жінок [14]. Важливість цих документів важко переоцінити, адже саме насильницькі прояви щодо жінок та дітей складають сьогодні абсолютну більшість проявів насильства у сім'ї.

Дотепер фактично відсутні комплексні міжнародні правові акти, які б системно закріпили міжнародні стандарти здійснення попередження насильства у сім'ї. У даному контексті, слід відмітити наявність окремих міжнародних документів, які торкаються певних сфер існування сім'ї [15, с. 40–41]: Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 рік); Рекомендація № R (85) 4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам “Про насильство в сім'ї” (1985 рік); Рекомендація № R (90) 2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам “Щодо соціальних заходів стосовно насильства в сім'ї” (1990 рік); Рекомендація № R (91) 9 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам “Про невідкладні заходи у справах сім'ї” (1991 рік); Декларація Організації Об'єднаних Націй про викоринення насильств щодо жінок (1993 рік); Пекінська декларація і Платформа дій, прийнята під час IV Всесвітньої конференції з питань жінок (1995 рік); Резолюція № S-23/3 “Подальші заходи та ініціативи щодо втілення в життя Пекінської

---

<sup>13</sup> Конвенція ООН про права дитини / Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / упор. Т.Яблонської. — К.: Сфера, 1999. — С. 44–55.

<sup>14</sup> Декларация об искоренении насилия в отношении женщин, провозглашенная резолюцией 48/104 Генеральной Ассамблеи ООН от 20 декабря 1993 года // Проблемы насильства в сім'ї: правові та соціальні аспекти / Академія правових наук України / Олександра Миколаївна Руднева (упоряд.). — Х.: Право, 1999. — С. 120–128.

<sup>15</sup> Взаємодія суб'єктів протидії насильству в сім'ї: [монографія] / Н. Б. Шамрук, А. О. Галай, С. К. Гречанок. — Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2013. — 174 с.

декларації і Платформи дій”, прийнята на 23-спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН (2000 рік); Рекомендація № Rec (2002) 5 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам “Про захист жінок від насильства” (2002 рік); Рекомендація № 1582 (2002) Парламентської Асамблеї Ради Європи “Домашнє насильство проти жінок” (2002 рік); План дій ОБСЄ щодо підтримки гендерної рівності (2004 рік); Рішення Ради міністрів ОБСЄ 15/05 щодо запобігання та протидії насильству щодо жінок (2005 рік); Резолюція № 1512 (2006) Парламентської Асамблеї Ради Європи “Парламентарі об’єдналися для протидії домашньому насильству стосовно жінок” (2006 рік); Резолюція № 1635 (2008) Парламентської Асамблеї Ради Європи “Протидія насильству щодо жінок: на шляху до Конвенції Ради Європи” (2008 рік) та ін.

За останні роки здійснено певні кроки щодо удосконалення світової політики з попередження і протидії домашньому насильству, в тому числі, це стосується реалізації цих кроків і в Україні.

Так, підписана у 2011 році Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами [16] матиме для України позитивні наслідки для реалізації державної політики з протидії насильству. Проте, таке підписання потребує значного доопрацювання національного законодавства на предмет його відповідності положенням даної Конвенції.

Також, серед останніх важливих документів можна назвати ратифікацію у червні 2012 року Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [17].

---

<sup>16</sup> Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: офіційний переклад [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention/Convention%20210%20Ukrainian.pdf>

<sup>17</sup> Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Закон України від 20 червня 2012 року № 4988-VI // Відомості Верховної Ради. — 2013. — № 19–20. — ст. 180.

Сьогодні, міжнародні заходи у сфері протидії насильству в сім'ї, до яких дотична і Україна, відбуваються, у першу чергу, в Європі. Зокрема, це заслуховування державних доповідей та доповідей неурядових організацій в рамках другого раунду Універсального періодичного огляду з прав людини в Раді ООН з прав людини та вироблення низки рекомендацій щодо поліпшення захисту прав людини в країнах світу і, відповідно, поліпшення розслідування всіх актів насильства щодо жінок та домашнього насильства [18].

Також, участь України у спеціальному Плані Дій Ради Європи на 2011–2014 рр. включає проекти, спрямовані на попередження та боротьбу із насильством у сім'ї. Зокрема, у 2012 році Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 р., в якій, серед іншого, відзначається актуальність проблеми насильства в сім'ї, що призводить як до розлучень, так і є однією з передумов поширення злочинності в суспільстві.

В Концепції зазначено, що особлива небезпека насильства в сім'ї полягає у тому, що від нього страждають діти. Так, потерпаючи від насильства і, водночас, спостерігаючи за його проявами, у майбутньому останні застосовують цей досвід у власній сім'ї. Таким чином, насильство в сім'ї є суспільною проблемою, яка повинна розв'язуватися на рівні держави.

Згідно із затвердженою Концепцією Програму підтримки сім'ї до 2016 р. передбачено виконати за трьома напрямками: 1) формування позитивного іміджу сім'ї; 2) формування у молоді свідомого ставлення до шлюбу, народження бажаних дітей; 3) забезпечення соціального супроводження сімей які опинилися у складних життєвих обставинах та сімей які перебувають у зоні ризику щодо потрапляння у такі обставини, з метою збереження

---

<sup>18</sup> Щорічні доповіді про права людини. Права людини в Україні 2012. Доповіді правозахисних організацій // Українська Гельсінська спілка з прав людини [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1362662456>



сім'ї, запобігання вилученню дітей із сім'ї, протидії насильству в сім'ї, надання необхідних соціальних послуг шляхом проведення ефективної превентивної роботи. До впровадження Програми залучені органи державної влади та місцевого самоврядування, громадські організації.

Серед найважливіших питань попередження та протидії домашньому насильству необхідно згадати і застосування юридичної відповідальності за вчинення проступків та злочинів у цій сфері.

Так, законодавство деяких країн взагалі не передбачає відповідальності за вчинення насильства в сім'ї, що гальмує процес розв'язання цієї проблеми. У деяких країнах відповідальність настає за вчинення лише окремих форм насильства [19, с. 82–83]. За статистичними даними — згвалтування в шлюбні визнається злочином лише в 51 країні світу; лише в 16 країнах чинне законодавство окремо класифікує злочини пов'язані з сексуальною агресією, і лише в трьох (Бангладеш, Швеція і США) насильство по відношенню до жінок виділяється в окрему категорію злочинів; у Болівії, Камеруні, Коста-Ріці, Ефіопії, Лівані, Перу, Румунії, Уругваї та Венесуелі насильник може уникнути покарання якщо запропонує жертві одружитися та отримає її згоду.

Зарубіжний досвід у світлі розвитку ідей відновного правосуддя передбачає широкі можливості для застосування альтернативних заходів кримінального переслідування, у тому числі, західні моделі впливу на осіб які вчинили нетяжкі насильницькі злочини. Серед них можна назвати інститути: пробації (Англія, Австрія, Німеччина), медіації (Англія, Німеччина), трансакції (Бельгія, Нідерланди, Франція), застосування спеціальних кон-

---

<sup>19</sup> Ковальова О. В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї: дис... канд. юрид. наук.: 12.00.07 — теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право / Ковальова Олена Володимирівна. — Харківський національний університет внутрішніх справ. — Х., 2008. — 238 с.

сультативних програм (США, Ірландія, Ісландія, Норвегія, Данія), «прощення винного потерпілим» (Іспанія) тощо [20, с. 17–18].

Протидія насильству у сім'ї є сьогодні одним із важливих напрямів суспільного розвитку [21, с. 5]. Вона розглядається не лише як соціальна проблема, а, насамперед, як проблема захисту прав людини і, перш за все, прав жінок, що вимагає вироблення належних правових засобів її розв'язання.

При здійсненні насильства у сім'ї відбувається порушенням прав і свобод конкретної людини, що, через різні можливості агресора і жертви, ускладнює можливості самозахисту і вимагає втручання з боку держави і суспільства.

Показово, що Україна є лідером цього напрямку з-поміж країн СНД. Прийняття спеціального законодавства та впровадження його у практику діяльності уповноважених державних органів дозволяє поступово викорінювати ці негативні суспільні традиції.

Українська держава, яка мала чимало інших проблем державотворення, після залишення радянських традицій сімейного виховання і під впливом соціально-економічної кризи та зміни світоглядних орієнтирів людини значно зменшила свої можливості впливу на проблему насильства в сім'ї.

Інформаційний міжнародний обмін між вченими, працівниками правоохоронних органів, соціальними працівниками сприяє поширенню міжнародного досвіду на українську правову систему. Крім того, Україна, в ході формування національного законодавства, досліджує і адаптує положення міжнародних стандартів з прав людини, у тому числі щодо протидії домашньому насильству.

---

<sup>20</sup> Колпакова Л. А. Насилие в семье: Виктимологический аспект, дифференциация ответственности и вопросы законодательной техники: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юр. наук: спец. 12.00.08 Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Л. А. Колпакова. — Казань, 2007. — 26 с.

<sup>21</sup> Взаємодія суб'єктів протидії насильству в сім'ї: [монографія] / Н. Б. Шамрук, А. О. Галай, С. К. Гречанюк. — Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2013. — 174 с.

Погоджуючись з І. О. Сквірським [22, с. 296], зазначимо, що для запозичення досвіду зарубіжних країн у нормотворчій діяльності має обов'язково враховуватися специфіка нашої країни, реальні потреби її нормотворчої та правозастосовної діяльності. Повинен аналізуватися і враховуватися досвід багатьох держав, визначатися недоліки та переваги досвіду тих чи інших держав і на підставі їх порівняльного аналізу обиратися найбільш прийнятні для України варіанти й формулюватися пропозиції щодо вдосконалення наукового підґрунтя для формування вітчизняного адміністративно-деліктного законодавства.

Тому, можна сказати, що домашнє насильство є комплексною проблемою як для держави, так і для громадянського суспільства. Зокрема, на це вказують такі фактори [23, с. 54]:

1. Загальні внутрішні та зовнішні чинники, що впливають сьогодні на прояви насильства в сім'ї, пов'язані, у першу чергу, з: економічною ситуацією та матеріальним становищем кожної окремої сім'ї; психічними особливостями та особливостями виховання осіб, які скоюють насильницькі дії проти членів своєї сім'ї; недостатньою поінформованістю населення щодо виявлення випадків насильства у сім'ї та методів боротьби з насильством з боку держави і недержавних організацій; неефективним станом роботи державних органів у сфері попередження насильства в сім'ї.

2. Проблема насильства у сім'ї полягає не стільки у відсутності достатньої поінформованості населення та наявності офіційних даних про випадки насильства у сім'ї, скільки у приховуванні даної інформації самими жертвами насильства, а звідси — і появі розрізненої інформації у офіційних джерелах та джерелах недержавних організацій.

---

<sup>22</sup> Сквірський І. О. Виправні роботи як вид адміністративного стягнення / І. О. Сквірський // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 35. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. — С. 295-297.

<sup>23</sup> Взаємодія суб'єктів протидії насильству в сім'ї: [монографія] / Н. Б. Шамрук, А. О. Галай, С. К. Гречанюк. — Чернівці: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2013. — 174 с.

3. Однією з причин розповсюдження домашнього насильства є незадовільний стан роботи органів виконавчої влади у сфері попередження насильства в сім'ї. Так, нині майже відсутня мережа кризових центрів та центрів реабілітації для жертв насильства в сім'ї, недостатньо потужна соціальна реклама та інформаційно-просвітницька діяльність тощо.

Для вирішення цих та інших проблем, необхідно дотримуватися рекомендацій, розроблених авторитетними міжнародними інституціями з протидії насильству у сім'ї, зокрема [24]:

1. Проводити аналіз національного законодавства у сфері протидії гендерному насильству на його відповідність міжнародним стандартам (наприклад, положенням нової Конвенції Ради Європи про боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством).

2. Прийняти державні стандарти щодо надання послуг та організації попереджувальної роботи у сфері протидії насильству в сім'ї на національному рівні які, вже, в цілому розроблені спільно з громадськими та міжнародними організаціями.

3. Підтримувати з боку держави роботу «гарячих ліній», створення притулків та центрів допомоги для жінок щодо допомоги у випадках порушення прав жінок, гендерної дискримінації, гендерного насильства, зокрема, насильства в сім'ї, торгівлі людьми, які працюють на базі неурядових організацій.

4. Розробити положення щодо державного замовлення від громадських організацій послуг спрямованих на попередження насильства в сім'ї, надання допомоги жертвам.

5. Звернути увагу правоохоронних органів на обов'язкове реагування на ситуації насильства в сім'ї, свідками яких є діти, своєчасного реагування та вжиття спеціальних заходів щодо попередження насильства в сім'ї.

---

<sup>24</sup> Насильство щодо жінок та домашнє насильство. Щорічні доповіді про права людини. Права людини в Україні 2012. Доповіді правозахисних організацій // Українська Гельсінська спілка з прав людини [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1362662456>

6. Ввести у програми підвищення кваліфікації працівників ОВС, суддів, соціальних працівників, медиків тематику щодо подолання гендерного насильства в сім'ї.

7. Забезпечити можливість впровадження корекційних програм для осіб, які вчинили насильство в сім'ї на місцевому рівні, через підготовку кадрів для такої роботи та залучення більшого кола організацій до такої роботи, окрім кризових центрів.

8. Розробити та запровадити навчальні програми щодо формування ненасильницької моделі поведінки серед дітей та молоді через заклади середньої та вищої освіти.

9. Проводити постійні інформаційні та просвітницькі кампанії серед широкої громадськості, спрямовані на подолання гендерного насильства в Україні.

Таким чином, існує необхідність здійснення аналізу міжнародного досвіду щодо попередження та протидії насильству в сім'ї, зокрема світової нормативної бази та інституту відповідальності за вчинення насильства в сім'ї.

Вивчення досвіду протидії насильства у сім'ї дозволить Україні виявити кращі практики такої діяльності, запровадити їх у національне законодавство та діяльність державних правозастосовних органів, недержавних організацій. Адже лише при взаємодії інститутів держави та громадянського суспільства є можливим викорінення насильства у сім'ї в Україні.

# 2

## **ДОСВІД АНГЛОСАКСОНСЬКИХ КРАЇН З ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ**

Характеризуючи міжнародний стан протидії домашньому насильству особливо слід приділити увагу англосаксонським країнам. Адже, рухи за права жінок, які стали рушієм реформи протидії сімейному насильству у всьому світі особливо активні та потужні саме у країнах англосаксонської правової системи. Крім того, особлива правова система цих країн, заснована на увазі до деталей кожної справи, зумовлює актуальну практику правозастосування у досліджуваній нами тематиці.

З-поміж різноманітного досвіду англосаксонських країн у протидії насильству в сім'ї було вивчено досвід Сполучених Штатів Америки, Великобританії та Австралії.

### **2.1. ДОСВІД СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ**

До середини ХХ століття у США, як і в інших країнах світу, ситуація із домашнім насильством засновувалася на середньовічному принципі «дім — фортеця чоловіка». Насильство в сім'ї не розглядалось як кримінально карана поведінка. Органи кри-

мінального правосуддя підтримували думку, що особа вільна робити те, що бажає у розташуванні власної приватної садиби, і що інтимні відносини, за винятком вбивства та жорстокого поводження з дітьми, стосуються культурного, а не юрисдикційного впливу. Лише з 1978 року після доповіді спеціальної комісії з цивільних прав, це питання стало цікавити органи влади, а з кінця 1980-х років Конгрес США доручив керівництву правоохоронних органів системно протидіяти насильству у сім'ї [25].

Тому система заходів суспільства і правоохоронних органів у США щодо протидії насильству в сім'ї пов'язується з початком 1990-х, хоча на рівні окремих штатів ця тематика піднімається з 60-х — 70-х років.

Водночас, було відмічено активне зростання числа притулків для жінок, які зазнали побоїв. Наступним кроком було визначено застосування програм психологічного консультування агресорів-чоловіків, що відбувалося за ініціативи феміністичних організацій.

Сучасну ситуацію із домашнім насильством у США характеризують такі статистичні дані наукових досліджень [26]:

- в державі кожні 15 секунд жінки зазнають побоїв з боку, як правило, їх інтимних партнерів (Дослідження ООН зі становища жінок, 2000);
- близько третини загиблих жінок були вбиті з боку чоловіка або співмешканця (дані Міністерства юстиції США, 2007);
- понад 22 мільйони жінок в Сполучених Штатах зазнали сексуального сімейного насильства у своєму житті. Ця кількість складає 18, 3% від усіх жінок США, причому, коли вони були вперше зґвалтовані, 12, 3% з них були молодші

---

<sup>25</sup> Butzer D., Bronfman L.M., Stipak B. The Role of Police in combating Domestic Violence in the United States: a Case study of the Domestic Violence reduction unit, Portland Police Bureau / David Butzer, Lois Martin Bronfman, Brian Stipak [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ncjrs.gov/policing/role161.htm>

<sup>26</sup> Facts about Violence [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.feminist.com/antiviolence/facts.html>

12 років, а 29, 9% мали вік від 11 до 17 років (дані національного спеціалізованого дослідження щодо сексуального насильства в сім'ї, 2010);

- хлопчики, які стають свідками насильства своїх батьків у 10 разів більше схильні копіювати таку поведінку у дорослому віці, ніж ті, сім'я яких жила у злагоді (дослідження «Насильство в сім'ї: втручання для системи правосуддя», 1993);
- щорічні витрати держави, суспільства і сімей, пов'язані з насильством у сім'ї, перевищують, за оцінками американських дослідників, 5, 8 млрд. доларів. Ці витрати включають майже 4, 1 млрд. доларів прямих витрат на медичне обслуговування та психіатричну допомогу та майже 1, 8 млрд. доларів непрямих витрат щодо втрати продуктивності і поточної вартості довічного утримання інвалідів (дослідження Департаменту охорони здоров'я та соціальних служб, центрів з контролю і профілактики захворювань, Національного центру запобігання і протидії насильству, 2003).

Як і в інших країнах світу, у США виділяють ряд форм насильства у сім'ї: емоційне (психологічне), зовні виражене (фізичне), сексуальне. При цьому, як показує проведене дослідження, у зазначеній державі, на відміну від інших, приділено значну увагу деталізації ознак кожного з видів насильства у сім'ї [27].

Форми емоційного (психологічного) насильства у США:

- образи чи постійна критика партнера у сімейно-побутових відносинах;
- висловлювання недовіри і ревнощів, поведження до партнера як до власності;
- намагання ізолювати партнера від сім'ї або друзів;

---

<sup>27</sup> Галай А. Перспективи удосконалення національної практики протидії насильству у сім'ї: досвід англосаксонських країн / А. Галай // Взаємодія міліції з державними органами та недержавними інституціями у протидії домашньому насильству [Текст] / за заг. ред. А. О. Галай та М. В. Пашковської: зб. матеріалів круг. столу, Київ, 29 лист. 2013 р. — К.: Нац. акад. внутр. справ. — 2013. — С. 10-12.



- контроль поведінки та знайомств, повсякденного життя партнера;
- перешкоджання зайнятості партнера;
- контроль над фінансами та відмова у доступі до них;
- відмова у сексуальному контакті як покарання;
- погрози завдати шкоди партнеру, дітям, іншим членам сім'ї або домашнім тваринам;
- інші форми приниження.

Форми зовні вираженого (фізичного) насильства у США такі:

- пошкодження майна під час сварок;
- штовхання, завдання ударів, укусів, здушування;
- свідоме залишення у небезпечних або незнайомих місцях;
- небезпечне водіння автомобіля для залякування партнера;
- використання зброї з метою залякування чи завдання болю;
- примусове виселення партнера з помешкання, обмеження у пересуванні;
- перешкоджання у зверненні за допомогою до поліції чи медичних працівників;
- завдання фізичної шкоди дітям;
- використання фізичної сили в сексуальних ситуаціях.

Формами сексуального насильства у США визнають:

- нав'язування поглядів на жінок як об'єктів сексуального приниження;
- агресивне втручання у позашлюбні відносини партнера;
- нав'язування агресивної чи принизливої поведінки під час статевих відносин;
- словесні чи поведінкові образи партнера у статевих відносинах;
- вимагання сексу, незважаючи на хворобу, втому або примушування до статевих зносин;
- загроза або заподіяння шкоди зброєю чи іншими предметами під час статевих зносин;

- змушування партнера до статевих відносин за участю інших осіб;
- ігнорування почуттів сексуального партнера.

Комплекс протидії насильству в сім'ї у США передусім постає системою заходів та організацій. Питання протидії домашньому насильству постає важливим завданням держави і громадянського суспільства.

Зарубіжні вчені (Л. Заїді, Дж. Кнутсон, Дж. Мем) пов'язують причину насильства у сім'ї з насильством щодо самих батьків у дитинстві (50% сімей, де і батько і мати піддавались насильству у сім'ї, самі б'ють своїх дітей) [28, с. 138].

Координація юрисдикційної сторони цієї справи покладається сьогодні на управління з питань насильства щодо жінок, яке діє у складі Міністерства юстиції США [29]. Створене у 1995 році, управління з питань насильства щодо жінок координує організаційні та фінансові ресурси, спрямовані на припинення насильства в сім'ї та у побуті.

Мережа організацій, що координуються зазначеним управлінням, широкопланова та різноспрямована. Вона охоплює структури державної (федеральної) влади і громадянського суспільства; служби реагування, надання допомоги жертвам насильства у сім'ї та спеціалізовані інституції.

Розпочати її розгляд доцільно зі служб швидкого реагування (гарячих ліній). Таких лише загальнодержавних утворень у США налічується понад п'ять: загальна лінія у правах домашнього насильства та спеціальні у справах сексуального насильства, захисту жертв злочинів, проти зґвалтувань та проти насильства під час побутового спілкування та знайомств [30].

---

<sup>28</sup> Zaidi, L. Y., Knutson J. F., Mehm J. G. Transgenerational patterns of abusive parenting: analog and clinical tests. *Aggressive behavior*, 15, 1989, p. 137–152.

<sup>29</sup> About Office on Violence Against Women: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://www.ovw.usdoj.gov/overview.htm>.

<sup>30</sup> National Hotlines and Help for Victims: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://www.ovw.usdoj.gov/hotnum.htm>.

Мережа федеральних органів США, які займаються питаннями протидії насильству у сім'ї та у побуті розгалужена. До цих організацій належать:

підрозділи міністерства оборони (органи сприяння сімейним справам військовослужбовців, попередження і припинення сексуальних злочинів, відділи інформаційно-просвітницької роботи) [31];

підрозділи міністерства освіти (управління безпеки та протидії наркотизму у навчальних закладах) [32];

підрозділи міністерства охорони здоров'я і соціальних служб (управління у справах дітей та сім'ї, охорони здоров'я жінок, попередження травматизму та ін.) [33, 34];

підрозділи громадянства та імміграції департаменту національної безпеки [35];

бюро у справах жінок міністерства праці [36] та ін.

Вагоме значення в системі організацій з попередження насильства у сім'ї у США мають управління охорони здоров'я жінок міністерства охорони здоров'я та соціальних служб. Основний зміст їх діяльності у зазначеній сфері полягає у координуванні зв'язків с федеральними, місцевими органами влади та недержавними організаціями з питань насильства щодо жінок. Діяльність загальнодержавного координаційного центру виходить за межі органів охорони здоров'я і полягає у виробленні ефективних підходів до виявлення фактів пошкодження здоров'я внаслідок вчиненого насильства у сім'ї, надання потерпілим

---

<sup>31</sup> Military Community and Family Policy (MC&FP): [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://www.militaryhomefront.dod.mil/>.

<sup>32</sup> The Office of Safe and Drug-Free Schools (OSDFS): [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://www2.ed.gov/about/offices/list/osdfs/index.html>.

<sup>33</sup> The Administration for Children and Families (ACF): [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://www.acf.hhs.gov/index.html>.

<sup>34</sup> Office on Women's Health: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://www.womenshealth.gov/about-us/>.

<sup>35</sup> U. S. Citizenship and Immigration Services: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://www.uscis.gov/portal/site/uscis>.

<sup>36</sup> Women's Bureau: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://www.dol.gov/wb/>.

особам медичної, психологічної та іншої консультативної допомоги посередництвом різноманітних державних та недержавних закладів та організацій [37].

Ретельному вивченню випадків сімейних конфліктів сприяє функціонування у місцевій поліції США спеціальних підрозділів (DVRU), спрямованих на зниження рівня насильства в сім'ї. Розкриємо діяльність таких підрозділів у історичній перспективі з 1994 року на прикладі поліції Портленда. Як зазначають американські дослідники Д. Бутцер, Л. М. Бронфман та Б. Стіпак [38], ці підрозділи являють собою продукт нової філософії забезпечення громадської безпеки у діяльності поліції, що засновується на врахуванні інтересів територіальної громади. Безпосереднім завданням таких підрозділів поліції стало проведення розслідувань окремих випадків домашнього насильства, сприяння їх недопущенню та припиненню, надання допомоги жертвам, розірвання циклу насильства і його продовження з покоління в покоління, професійна підтримка місцевих та регіональних ініціатив з реагування на насильство в сім'ї.

При наданні характеристики роботи таких спеціальних підрозділів протидії домашньому насильству у США слід відмітити, що цей відділ поліції отримує копію матеріалів справ щодо всіх зафіксованих випадків насильства в сім'ї на наступний день після їх подачі. Уповноважений працівник відділу протягом декількох днів після інциденту зустрічається наодинці з жертвами домашнього насильства та обговорює факти вчиненого насильства. У цих первинних контактах офіцер поліції виступає також консультантом з жертвою, він обговорює основи її особистої безпеки та надає інформацію про права людини відповідно до

---

<sup>37</sup> Government in action on violence against women [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://womenshealth.gov/violence-against-women/government-in-action/>

<sup>38</sup> Butzer D., Bronfman L.M., Stipak B. The Role of Police in combating Domestic Violence in the United States: a Case study of the Domestic Violence reduction unit, Portland Police Bureau / David Butzer, Lois Martin Bronfman, Brian Stipak [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ncjrs.gov/policing/role161.htm>

конкретної ситуації. Офіцер поліції повідомляє жертві процедури отримання заборонних наказів заборони переслідування. Важливим є заборона працівнику поліції надавати безпосередні вказівки, яку лінію юрисдикційної поведінки обрати надалі у ситуації: потерпіла особа на основі повідомлених їй можливостей самостійно має прийняти рішення щодо варіанту захисту своїх прав.

За свідченням американської практики, приблизно у десяти відсотках зафіксованих випадків насильства у сім'ї співробітники поліції будуть опрацьовувати подію в подальшому. Це передбачає одержання від свідків та з інших джерел додаткової інформації для того, щоб заарештувати агресора або застрахувати подальше переслідування потерпілої сторони сімейного конфлікту. В такому разі працівники поліції будуть надавати допомогу жертвам у притягненні правопорушника до юридичної відповідальності та для запровадження спеціальних обмежень. Акцент при цьому робиться на надання у доступній для розуміння формі інформації про правову сторону реагування на порушення прав людини, документуванні проявів агресії та насильства, допомогі у складанні юрисдикційних документів щодо факту, забезпеченні охорони і супроводження потерпілої особи до залу суду для захисту її прав на обрання форми реагування до правопорушника.

Досить часто офіцер поліції повідомляє про випадок домашнього насильства інші заклади соціальної та правової сфери для додаткового підтримки потерпілої особи. У зв'язку із цим співробітники поліції налагоджують постійний зв'язок з місцевими соціальними притулками, органами опіки та піклування, установами обслуговування літніх людей та інших соціальних меншин. Визнається вірною практика, за якою у місцях компактного проживання певних етнічних, релігійних чи інших груп населення, у відділі протидії сімейному насильству поліції працюють фахівці, що володіють мовою чи знають культурні особливості цих меншин.

Готовність поліції до якісного реагування на випадки насильства у сім'ї забезпечується тривалим спеціальним курсом-тренінгом за участі практичних працівників. На тренінгах не лише обговорюються питання обов'язків поліції згідно законодавства з протидії сімейному насильству, але і особливості психологічного циклу насильства, практикуються сценарії можливих випадків з метою відпрацювання різних аспектів надання захисту і підтримки у реалізації прав потерпілих осіб. При цьому, до проходження зазначеної навчальної програми залучаються не лише працівники відділу протидії сімейному насильству, але і працівники патрульної служби, які безпосередньо реагують на виклики поліції та прибувають на місце злочину.

Коментуючи нинішню практику американської поліції, засновану на Правилах реагування поліції на випадки насильства у сім'ї, доречно зазначити такі їх ключові аспекти [39]:

- поліція реагує на випадки насильства у сім'ї, що пов'язані із шкодою життю й здоров'ю особи, у інших випадках повідомляє соціальні служби;
- на місце події, як правило, направляються два працівники які отримують оперативну інформацію щодо попередніх правопорушень у цій сім'ї, наявності захисних приписів чи судових наказів про обмеження спілкування, наявності зброї тощо;
- поліція вживає заходів для припинення правопорушення, окремо спілкується з правопорушником і потерпілим перебуваючи у полі зору обох сторін;
- працівники поліції зобов'язані ретельно з'ясувати обставини справи і попередню історію провадження щодо конкретних фігурантів (сім'ї) для підготовки до судового розгляду;

---

<sup>39</sup> Еквіно Г. Г. Правила щодо здійснення поліцією реагування у випадках домашнього насильства / Громадська програма співробітництва по запобіганню насильству в сім'ї: матеріали 1-го Міжнародного науково-практичного семінару. Одеса, 25 лютого — 6 березня 1999 р. / За ред. Ф. К. Думка. — Одеса: ОІВС, 1999. — С. 25–36.

- працівники поліції ретельно аналізують обставини справи для арешту (затримання) агресора (як виняток, можливе затримання обох сторін конфлікту);
- у всіх випадках поліція має врахувати обставини піклування за неспроможними себе забезпечити особами (діти, особи похилого віку чи хворі у конфліктній сім'ї), питання щодо зберігання зброї у сім'ї;
- при будь-яких обмеженнях прав людини ретельно пояснюються питання прав людини.

Як зазначають американські дослідники Л. Федер та Д. Р. Форде зростання суспільного інтересу до проблеми насильства у сім'ї відобразилось на поліцейській практиці: було ухвалено норми, якими передбачено широке застосування арешту за вчинення насильства у сім'ї [40, с. 5]. Разом із тим, останніми роками досліджуються питання ефективності ізоляції (арешту) агресора і пропонуються інші заходи реагування [41, с. 8]. Поряд з обмеженням особистої свободи переважно застосовуються проведення профілактичних бесід за залучення примирювальних процедур [42]. Поліція та служба шерифів задіюється і для забезпечення виконання домовленостей між сторонами сімейного конфлікту (наприклад, супроводження зустрічей), контролю за виконанням обмежень у спілкуванні (у тому числі, за допомогою електронних пристроїв контролю за пересуванням).

Процедура судового розгляду справи про насильство у сім'ї та колах близького спілкування у США більш деталізована, ніж в Україні, хоча і відрізняється спрощеністю порівняно з іншими кримінальними справами. Інформація про насильство у сім'ї для судового розгляду ініціюється зацікавленими особами (не лише

---

<sup>40</sup> Feder Lynette; Forde David R. Test of the Efficacy of Court-Mandated Counseling for Domestic Violence Offenders: The Broward Experiment, Executive Summary. — Rockville: National Institute of Justice, United States, 2000. — 20 p.

<sup>41</sup> Hayler Barbara, Lamb Mick Addison. A Process and Impact Evaluation of the Specialized Domestic Violence Probation Projects In Peoria, Sangamon and Tazewell Counties. — Springfield: University of Illinois, 2002. — 175 p.

<sup>42</sup> Police responses to Domestic Violence: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.policefoundation.org/>

потерпілим) чи від правоохоронних органів. Під час підготовки до судового розгляду і при його проведенні потерпіла особа користується допомогою соціального працівника, що сприяє реальному відстоюванню своїх прав, незважаючи на складний психоемоційний стан. Суддя реально турбується про уточнення всіх обставин справи, детально опитує сторони сімейного конфлікту для з'ясування обставин щодо можливого подальшого заподіяння шкоди життю чи здоров'ю. П'ятеро опитаних американських суддів зазначили, що особисто пам'ятають випадки, коли нежиття ними суворих обмежувальних заходів призвело в подальшому до завдання шкоди здоров'ю чи смерті потерпілих від насильства у сім'ї. Так, один з опитаних суддів вказав, що особисто пам'ятає 9 випадків смертей потерпілих від насильства у сім'ї (після недотримання встановлених обмежень) за 30 років своєї кар'єри та використовує цей негативний досвід при розгляді кожної наступної справи.

Серед ухвалюваних рішень у США можливі: заборонний наказ — обмеження контактів (повне або часткове (наприклад, допускається недільне спілкування з дітьми)), вимога негайно здати зброю та призупинення ліцензій на її зберігання, направлення на проходження місячної корекційної програми, ув'язнення агресора [43, с. 19; 44, с. 48–49]. Разом з цим, стягнення може бути змінено: порушення встановлених обмежень у спілкуванні може призвести до ув'язнення, а успішне проходження корекційної програми — до зняття обмежень у спілкуванні. Доречним буде використати практику суддів, коли визначаються усі деталі спілкування правопорушника і потерпілого (коли і де будуть зустрічатися з дітьми, передавати особисті речі, чи потрібно забезпечити при цьому нагляд поліції).

---

<sup>43</sup> Fialkoff David. Standardizing Parole Violation Sanctions // *NIJ Journal*. — №. 263. — June 2009. — P. 18–22.

<sup>44</sup> Волен Дж. Правові засоби боротьби з домашнім насильством. Огляд / / Громадська програма співробітництва по запобіганню насильству в сім'ї: матеріали 1-го Міжнародного науково-практичного семінару. Одеса, 25 лютого — 6 березня 1999 р. / За ред. Ф. К. Думка. — Одеса: OIBC, 1999. — С. 48–51.



Для американських судів стало звичайною практикою розглядати справи домашнього насильства та, в числі інших заходів, ухвалювати направлення агресорів на проходження заходів психологічної корекції поведінки як альтернативи тюремному ув'язненню. Ці програми були спрямовані на зменшення сексистських переконань агресорів і прийняття відповідальності за свої минулі вчинки, навчання нормотипової поведінки і нормальних психічних реакцій завдяки проходженню програм управління гнівом, техніки релаксації та спілкування тощо.

Важливу роль у попередженні насильства у сім'ї відіграють у США об'єднання громадян. Вони реально впливають на державну політику і законодавство у цій галузі [<sup>45</sup>, с. 7]. Недержавні організації, що безпосередньо займаються наданням допомоги жертвам насильства у сім'ї, об'єднуються у коаліції, які діють на рівні кожного із штатів, спеціальних коаліцій (наприклад, щодо корінного населення [<sup>46</sup>]), центрів медіації у сімейних справах тощо. Відмітимо, що перша національна коаліція недержавних організацій з протидії домашньому насильству виникла у США у 1978 році [<sup>47</sup>, с. 80].

Ключовими формами діяльності недержавних організацій у справах насильства у сім'ї у США є:

- інформування суспільства та сприяння змінам у законодавстві;
- допомога жертвам насильства у сім'ї (надання притулку, сприяння у працевлаштуванні, надання психологічної, юридичної допомоги);

---

<sup>45</sup> Кронін Е. Вступне слово / Громадська програма співробітництва по запобіганню насильству в сім'ї: матеріали 1-го Міжнародного науково-практичного семінару. Одеса, 25 лютого — 6 березня 1999 р. / За ред. Ф. К. Думка. — Одеса: ОІВС, 1999. — С. 7–8.

<sup>46</sup> The Coalition to Stop Violence Against Native Women: [Електронний ресурс].— Режим доступу: // <http://www.csvanw.org/dv.htm>.

<sup>47</sup> Суза К. Загальна інформація про насильство в сім'ї, визначення насильства в сім'ї / Громадська програма співробітництва по запобіганню насильству в сім'ї: матеріали 1-го Міжнародного науково-практичного семінару. Одеса, 25 лютого — 6 березня 1999 р. / За ред. Ф. К. Думка. — Одеса: ОІВС, 1999. — С. 76–82.

- проведення корекційних програм для сімейних агресорів;
- пошук і надання коштів для системної допомоги жертвам (у тому числі зміна місця проживання, виплата утримання, оплата медичних операцій) тощо.

Слід відмітити фінансову здатність управління з питань насильства щодо жінок американського Мін'юсту: до сфери спроможності цього органу віднесено три галузеві та 18 спеціальних програм фінансування. З моменту свого створення, було спрямовано на протидію домашньому насильству більше 4 млрд. доларів. Кошти переважно спрямовано до урядів штатів, місцевих органів управління та самоврядування громад, підрозділів поліції, прокуратури, адвокатів жертв, працівників охорони здоров'я, релігійних громад та ін.

За іншим напрямом (охорона здоров'я та надання соціальних послуг), активну роботу із підтримки ініціатив недержавних організацій забезпечує відповідне міністерство охорони здоров'я та соціальних служб. Зокрема, його проектна програма «Connect» системно підтримує інноваційні підходи попередження та реагування інституцій соціальної сфери щодо насильства у сім'ї. За час діяльності цієї програми особливу увагу було приділено питанням роботи з общинами у яких панує негативний традиційний уклад. У фокусі були і залишаються деякі релігійні культури, сільська місцевість на межі бідності, спільноти «латінас» та корінного американського населення, спільноти нетрадиційної сексуальної орієнтації [48]. В останні роки фахівці відмічають підтримку цією програмою актуальних ініціатив, спрямованих на захист від сімейного насильства жінок-інвалідів, залучення чоловіків в якості партнерів щодо викорінення насильства у сім'ї, підтримки інноваційних програм вищої освіти та роботи в університетських спільнотах із студентами за зазначеною тематикою.

---

<sup>48</sup> Government in action on violence against women [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://womenshealth.gov/violence-against-women/government-in-action/>.

У підсумку, така проектна програма як «Connect» сприяла підвищенню уваги суспільства до питань побутового насильства, покращила державні та регіональні стандарти реагування на факти домашнього насильства, спромоглась забезпечити збільшення фінансування для медичних закладів які мають справу із жертвами від насильства, зорієтувала освітні заклади на попередження цих правопорушень.

## 2.2. ДОСВІД ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Проблема насильства у сім'ї актуальна і для Великобританії.

За офіційними даними у 2012 році близько 1, 2 мільйона жінок постраждали від домашнього насильства, у тому числі, більше 400 тис. жінок зазнали сексуального насильства, 70 тис. жінок були зґвалтовані. Лише одна з чотирьох осіб які страждають від насильства з боку свого партнера, і тільки одна з десяти які зазнають насильницьких дій сексуального характеру — повідомляє про цей факт поліцію.

Згідно закону від 2004 року домашнім насильством є будь-який випадок загрози, насильства та жорстокого поводження (психологічного, фізичного, сексуального, фінансового чи емоційного) між дорослими, які є або були співмешканцями або щодо членів сім'ї, незалежно від статі, сексуальної орієнтації [49, с. 10]. У березні 2013 року це визначення було розширено шляхом розширення кола суб'єктів, які підлягають захистові за законом та охоплення складом зазначеного злочину примусового контролю у сім'ї.

Сьогодні система заходів, які складають британську державну політику з протидії сімейному насильству передбачає [50]:

---

<sup>49</sup> CPS Policy for Prosecuting Cases of Domestic Violence. — London: CPS Policy Directorate, 2009. — 86 p.

<sup>50</sup> Domestic violence and abuse [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.gov.uk/government/policies/ending-violence-against-women-and-girls-in-the-uk/supporting-pages/domestic-violence>

виділення майже 40 млн. фунтів стерлінгів фінансування до 2015 року для спеціалістів місцевих служб підтримки і національних телефонів довіри;

забезпечення жертвам сексуального насильства доступу до спеціалізованої допомоги та надання фінансування за цим напрямом 87 незалежних консультативних центрів сексуального насильства у великих містах;

експериментальне поширення захисту від насильства з боку клієнтів на працівників секс-бізнесу;

введення законодавчих обмежень та караності за примусовий шлюб;

фінансування прикладних досліджень щодо причин і передумов сімейного насильства та діяльності з протидії йому, недопущення спілкування сімейного агресора з жертвою під час дії спеціальних обмежень;

впровадження кампанії проти поганого ставлення та зґвалтування підлітків;

розширення захисту для жертв домашнього насильства шляхом введення двох нових кримінальних злочинів, а також надання додаткових повноважень поліції та прокуратурі щодо протидії насильству в сім'ї.

Важливим елементом загальнодержавної протидії домашньому насильству визнається у Великобританії робота поліції. Станом на кінець 1990-х дослідниками відмічалось недостатність уваги поліції на випадки насильства у сім'ї: питання протидії цим правопорушенням сприймалося працівниками поліції як внутрішньосімейна справа, діяльність з протидії цим злочинам не було включено до критеріїв оцінки роботи, спеціалістів у роботі з проблемними сім'ями не було [51, с. 7].

Актуальність проблематики насильства у сім'ї для Великобританії зумовлює потребу шукати оптимальні моделі реагування.

---

<sup>51</sup> Plotnikoff J., Woolfson R. Policing Domestic Violence: Effective Organisational Structures: Policing and Reducing Crime Unit: Police Research Series. — London: PRC, 1998. — 51 p.

У праці Ж. Хамнер, С. Гріффітс, Д. Жервуд розкриваються положення апробованої англійської моделі протидії домашньому насильству [52]. Ключовим органом протидії визнано поліцію і саме щодо її діяльності зазначеною розробкою внесено корективи.

Зміст удосконалення праці поліції у випадках насильства у сім'ї полягав у фокусуванні уваги на цих ситуаціях і покращення роботи з учасниками сімейного конфлікту. Першим етапом є роз'яснення протиправності і караності насильства у сім'ї. Працівники поліції відвідували сім'ї на території обслуговування, проводили роз'яснення законодавства та розповсюджували інформаційні матеріали.

Наступним заходом було реагування на випадки сімейного насильства. Швидке реагування і реальні санкції до правопорушників сприяли розумінню караності агресорів та стану захищеності потерпілих. Серед санкцій до сімейних агресорів британською поліцією практикуються арешти та визначення короткострокового або тривалого терміну проживання агресора поза сімейним домоволодінням [53].

У кожному випадку було запроваджено облік проблемних сімей та розпочато періодичні візити до них працівників поліції. Автори відмічають важливість при таких візитах індивідуального спілкування з усіма членами конфліктної сім'ї. Заходами впливу було обрано профілактичні бесіди та застереження, у особливо складних випадках — застосовано арешт правопорушника [54].

Діяльність поліції з реагування на факти насильства у сім'ї була пов'язана з функціонуванням спеціальних ліній зв'язку

---

<sup>52</sup> Hanmer J., Griffiths S., Jerwood D. Arresting Evidence: Domestic Violence and Repeat Victimisation: Policing and Reducing Crime Unit: Police Research Series. — London: PRC, 1999. — 65 p.

<sup>53</sup> Domestic Violence. What is domestic abuse? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://content.met.police.uk/Article/Domestic-Violence/1400004907755/1400004907755>.

<sup>54</sup> Hanmer J., Griffiths S., Jerwood D. Arresting Evidence: Domestic Violence and Repeat Victimisation: Policing and Reducing Crime Unit: Police Research Series. — London: PRC, 1999. — 65 p.

«999» та «101» (для осіб із вадами слуху та мовлення — Dial «18000» або «18001101»). Також, значну увагу у Великобританії було приділено комунікативному компоненту зв'язку: кожне повідомлення про насильство негайно направлялось до патруля поліції, з додатковою інформацією про попередні виклики, про склад сім'ї тощо. Тобто важливим був визначений процес координації: «гаряча лінія» — обліки поліції — патруль [55, с. 22]. Виходячи з недостатньої підготовленості операторів диспетчерської служби до розпізнавання ступеню складності виклику на домашнє насильство, було розроблено критерії важливості викликів. Ступінь важливості засновувався на критеріях, що були покладені за основу обліку випадків насильства у сім'ї: історія попередніх інцидентів; ризик травмування співробітників поліції; історія рішень у аналогічних випадках та наявність не скасованих приписів; наявність дітей у сім'ї [56, с. 27].

Значної уваги у роботі правоохоронних органів Великобританії з викоренення насильства у сім'ї приділено особливим національним і соціальним спільнотам, які можуть сприймати прояв насильства як віковічну традицію або навіть своєрідну «честь». Так, працівники соціальних служб, органів освіти та поліції одержали такі візуальні ознаки ідентифікації можливих потерпілих від сімейного насильства серед таких спільнот (переважно азійського походження) [57]:

- такі особи відмовляються від спілкування з оточуючими і навіть друзями;
- такі особи тривалий час не виходять з сімейного будинку, практикують пропуски середньої чи вищої школи, не вихід на роботу;

---

<sup>55</sup> Plotnikoff J., Woolfson R. Policing Domestic Violence: Effective Organisational Structures: Policing and Reducing Crime Unit: Police Research Series. — London: PRC, 1998. — 51 p.

<sup>56</sup> Plotnikoff J., Woolfson R. Policing Domestic Violence: Effective Organisational Structures: Policing and Reducing Crime Unit: Police Research Series. — London: PRC, 1998. — 51 p.

<sup>57</sup> Domestic Violence. What is domestic abuse? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://content.met.police.uk/Article/Domestic-Violence/1400004907755/1400004907755>.

- такі особи повертаються до носіння національного (мусльманського) одягу, хоча раніше практикували загальноприйнятий одяг;
- такі особи без видимих причин починають проявляти пригніченість або суїцидальні тенденції.

Крім безпосереднього виявлення фактів насильства у сім'ї серед національно- і релігійно-традиційних спільнот, потенційно небезпечних з позиції сімейного насильства уряд Великобританії визначив акцент на викоренення неприйнятних у сучасному суспільстві звичаїв, таких як примусовий шлюб.

Протидія насильству у сім'ї є одним з провідних завдань спеціальної служби CPS, яка є однією з частин системи кримінального правосуддя, координує у цьому напрямі діяльність поліції, судочинства, адвокатури, служби охорони свідків, служби пробації та тюремної служби. Служба CPS не є суто поліційним чи прокурорським органом, її завдання полягає саме у координації з метою захисту прав жертв насильства у сім'ї. З цієї метою, до повноважень зазначеного органу належить також спрямування роботи «гарячих ліній» для потерпілих, соціальних послуг місцевих органів влади і недержавних організацій. CPS має 42 територіальних управління, що поширюють свою діяльність на усю територію Великобританії.

У практиці реагування на випадки насильства в сім'ї у Великобританії значної уваги приділено факторам доказування і захисту потерпілих. У кожному випадку перевіряються обставини справи, представник служби CPS особливої уваги приділяє питанням, коли потерпілий забирає заяву про насильство, обов'язково додатково аналізується чи відмова від заяви не була зроблена під тиском і чи такий потерпілий не потребує захисту. Якщо буде визнано, що конкретний випадок насильства складає значну небезпеку для суспільства, кримінальне розслідування буде продовжено незалежно від волі потерпілого [58, с. 22–23].

---

<sup>58</sup> CPS Policy for Prosecuting Cases of Domestic Violence. — London: CPS Policy Directorate, 2009. — 86 p.

Поширеними випадками, при яких кримінальне розслідування обов'язково продовжується є такі: серйозність правопорушення; завдання фізичної чи моральної травми потерпілому; використання агресором зброї або погроз заподіяти шкоду; наявність у конфліктній сім'ї дітей та вчинення насильства на їх очах; можливість агресора продовжити протиправну поведінку; порушення агресором судових наказів; історія попередніх інцидентів та особистість правопорушника.

Важливим елементом запровадження такої системи було визначено додаткову навчальну та інструктивну роботу з патрульними та навчання їх, а також уповноважених осіб навичкам соціальної роботи, виділення у відділі поліції координатора цього напрямку з числа керівників підрозділу. Працівники поліції що залучаються до реагування на випадки сімейного насильства, на перших етапах такої діяльності мають подолати особистий психологічний бар'єр втручання у сімейні справи. У підсумку такої системної практики відзначено зменшення повторних випадків домашнього насильства, поступове зменшення кількості візитів поліції до проблемних сімей, зростання довіри до поліції [59, с. 42].

Значних зусиль у Великобританії приділено свідченням у справах про насильство у сім'ї. У кожному випадку потерпілі і свідки спілкуються із спеціальним уповноваженим служби CPS, що володіє навичками спеціальної психологічної комунікації та юридичною підготовкою. Для безпеки свідків та їх захисту у суді практикується використання показів свідків і потерпілих через телекомунаційну та телефонну мережу, надання свідчень спеціальних посередників, тобто відсутності безпосереднього контакту у суді [60, с. 44].

---

<sup>59</sup> Hanmer J., Griffiths S., Jerwood D. *Arresting Evidence: Domestic Violence and Repeat Victimization: Policing and Reducing Crime Unit: Police Research Series.* — London: PRC, 1999. — 65 p.

<sup>60</sup> CPS Policy for Prosecuting Cases of Domestic Violence. — London: CPS Policy Directorate, 2009. — 86 p.



Відмітимо, що така практика йде врозбій з американським досвідом при якому більш важливим визнається особисте опитування сторін справи суддею. На наш погляд, допустиме використання каналів зв'язку для опитування органами, уповноваженими вирішувати справу, проте, при можливості мати візуальний контакт з учасниками справи, тобто тут доцільно поєднати американський та англійський досвід.

Актуальну практику взаємодії поліції з громадою у подоланні проблеми домашнього насильства запроваджує так званий британський «Закон Клер». Так, людина може звернутися в поліцію щоб перевірити чи має новий або існуючий партнер «насильницьке минуле». Поліція зобов'язана провести за такими запитами спеціальну перевірку та поінформувати заявника [61].

Справу про насильство у сім'ї розглядає суд магістрату (місцевий суд). Серед можливих рішень у справі: проходження програми реабілітації, штраф або утримання під вартою. До числа спеціальних обмежень відноситься рішення щодо заборони контактів агресора з жертвою, недопуску його до сімейного помешкання протягом до 28 діб.

Програма реабілітації знаходиться у віданні Служби пробації [62, с. 56]. Відмітимо, що цей досвід можливо запровадити в Україні, адже наш аналог служби пробації (кримінально-виконавча інспекція Державної пенітенціарної служби України) має дотичні завдання і її персонал не вимагає додаткової підготовки у контролі застосування корекційної програми. Натомість це зможе подолати проблему пасивності служби дільничних інспекторів міліції щодо призначення корекційних програм сімейним агресорам, адже профілактична служба МВС перевантажена іншими завданнями.

---

<sup>61</sup> Domestic violence and abuse [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://www.gov.uk/government/policies/ending-violence-against-women-and-girls-in-the-uk/supporting-pages/domestic-violence>.

<sup>62</sup> CPS Policy for Prosecuting Cases of Domestic Violence.— London: CPS Policy Directorate, 2009. — 86 p.

Окрім різних досліджень змісту проблеми, її наслідків, сучасні англійські дослідники розкривають це питання через шкалу витрат суспільства. Так, професор С. Волбі зазначає [<sup>63</sup>, с. 14–16], що внаслідок явища сімейного насильства існують три основні види витрат. По-перше, використання державних адміністративних послуг, до яких належать функціонування системи кримінального правосуддя та правоохоронних органів, системи охорони здоров'я та психіатричного лікування і догляду, соціальних послуг з надання житла і притулку, цивільно-правових послуг. По-друге, суспільство несе втрати економічного виробництва внаслідок порушення роботи. Це витрати, які несуть як роботодавці, так і їх працівники — жертви домашнього насильства. По-третє, до витрат через домашнє насильство належать людські втрати від болю і страждань, які також не можуть бути проігноровані дослідниками.

Дослідження цієї системи витрат зазначеним науковцем за 2001 рік склало суму близько 23 млрд. фунтів стерлінгів, з яких витрати державних і соціальних послуг склали 3, 1 млрд., економічні втрати — 2, 7 млрд., матеріальна і моральна шкода потерпілих — 17, 1 млрд. [<sup>64</sup>, с. 12].

Внаслідок всестороннього аналізу проблеми насильства у сім'ї, британське суспільство визнає насильство у сім'ї важливою проблемою, що заслуговує уваги не лише з боку державних органів, але і недержавних інституцій. Національний план припинення насильства щодо жінок та дівчат, опублікований у березні 2011 року [<sup>65</sup>] та оновлений у 2012 та 2013 роках [<sup>66</sup>], передбачає значне коло заходів спрямованих не лише на реагування, але, передусім, і на попередження проблеми. До виконання заходів плану залучено як державні органи: поліцію; прокуратуру; міністерства освіти, молоді, культури, охорони здоров'я,

---

<sup>63</sup> Walby S. The Cost of Domestic Violence. — Leeds: University of Leeds, 2004. — 117 p.

<sup>64</sup> Walby S. The Cost of Domestic Violence. — Leeds: University of Leeds, 2004. — 117 p.

<sup>65</sup> Call to End. Violence Against Women and Girls: Action Plan. — London: Crown copyright, 2011. — 44 p.

<sup>66</sup> A Call to End Violence against Women and Girls: Action Plan 2013. — London: Crown copyright, 2013. — 62 p.

так і недержавні спілки. Серед заходів плану окрім положень покращення реагуванні і розслідування справ у діяльності органів кримінальної поліції та прокуратури, відмічаємо широке коло заходів пропаганди доброзичливості між людьми, гуманного толерантного співжиття, взаємоповаги до представників інших націй, рас, релігій, гендерної рівності тощо. Відмічена нами тенденція щодо недостатньої взаємодії органів поліції та прокуратури з громадськістю у протидії насильству у сім'ї за цим планом має бути подолана. У розділі 3 Плану передбачено ряд заходів щодо співпраці поліції з громадськістю, вивчення передового досвіду поліції інших країн.

На цілі зазначені у Плані як програми грантів для організацій громадянського суспільства щорічно буде виділятися 2, 2 млрд. фунтів стерлінгів; на удосконалення діяльності британської поліції у цьому напрямі на період 2011–2015 виділено 28 млн. фунтів стерлінгів; на покращення «гарячих ліній» для роботи з потерпілими від насильства у сім'ї щорічно буде виділено 900 тис. фунтів стерлінгів; для утворення нових та покращення діючих кризових центрів кожному з них буде виділено 30 тис. фунтів стерлінгів. Окремо виділяється фінансування для мережі незалежних консультантів з насильства у сім'ї, метою діяльності яких є попередження, надання допомоги й захист прав жертв домашнього насильства та їхніх дітей від шкоди, завданої цими злочинами.

### **2.3. ДОСВІД АВСТРАЛІЇ**

Зазначення у британському плані заходів з подолання насильства у сім'ї посилення на позитивний досвід Австралії зорієнтувало і нас на вивчення практики цієї країни. Система протидії насильству у сім'ї в Австралії розвивається з кінця 1970-х, що ставить її за цінністю в один ряд з аналогічною системою США.

Домашнє насильство зустрічається у всіх географічних районах Австралії та в усіх соціально-економічних і культурних групах які її населяють. Проте, особливо важливою ця проблема постає у регіонах з сільським населенням та у місцях проживання корінних громад.

Австралійські дослідниці К. Керінгтон, Дж. Філіпс [67] відмічають досить цікаві порівняльні дані про насильство у сім'ї в Австралії, що охоплюють роки від початку системної протидії насильству до сучасного періоду (1996 та 2005 рр.).

Таблиця 1. Порівняльна характеристика насильства в сім'ї у Австралії

Критерій аналізу	1996	2005
Відсоток жінок, які зазнали фізичного насильства з боку чоловіків та повідомили про це в поліцію	19%	36%
Відсоток жінок, які зазнали сексуального насильства з боку чоловіків та повідомили про це в поліцію	15%	19%
Відсоток жінок, які підтвердили у опитуваннях що піддавалися насильству протягом року	7, 1%	5, 8%

Ці дані свідчать про значну латентність проблеми насильства у сім'ї та певні позитивні зміни у протидії йому в Австралії за останні 15 років. Зокрема, позитивною тенденцією визнається те, що майже всі австралійці (98%) визнають насильство по відношенню до жінок та їх дітей злочином [68].

<sup>67</sup> Carrington K., Phillips J. Domestic Violence in Australia — an Overview of the Issues [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://www.aph.gov.au/library/intguide/sp/Dom\\_violence.htm](http://www.aph.gov.au/library/intguide/sp/Dom_violence.htm).

<sup>68</sup> National Plan to Reduce Violence against Women and their children 2010–2022 [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://www.ofw.facsia.gov.au/womens\\_safety\\_agenda/previous\\_initiatives/padv/index.htm](http://www.ofw.facsia.gov.au/womens_safety_agenda/previous_initiatives/padv/index.htm).

Як і у інших країнах, досліджено негативні фінансові наслідки насильства у сім'ї у Австралії [69]. За цим дослідженням, було визначено загальну суму витрат від насильства в сім'ї для австралійської економіки у 2002–2003 роках у 8, 1 млрд. доларів.

Заходи протидії держави і суспільства проблемі насильства у сім'ї розпочались у 1986 році, проте системними вони стали з 1997 року. Національні австралійські програми протидії насильству проти жінок у наступний період витратили значні фінансові ресурси на такі чотири основні напрями: профілактика, охорона здоров'я, юридичне переслідування та надання соціальних послуг [70, с. 63–64].

Застосовувані заходи у діяльності поліції і соціальних організацій у Австралії загалом традиційні, вони не особливо відрізняються від описаних у інших країнах: реагування на інформацію про насильницькі злочини і притягнення до відповідальності правопорушників, підтримка і соціально-психологічна допомога потерпілим, надання притулків.

Проте, заслуговує на додаткове вивчення австралійська національна практика попередження насильства у сім'ї, яка включає просвітню і виховну роботу з молоддю, соціальну роботу з потерпілими та правопорушниками, навчання та надання інформації суспільству щодо боротьби з домашнім насильством. Не маючи значних зрушень у застосуванні корекційних програм для сімейних агресорів, австралійський уряд зосередив увагу на роботі з молоддю. Запроваджені освітні програми у школах було визначено в якості ключової стратегії зі скорочення масштабів насильства в суспільстві.

Загалом зміст зазначених програм виховання дітей та молоді включає [71]:

---

<sup>69</sup> The Cost of Domestic Violence to the Australian Economy [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.accesseconomics.com.au/publicationsreports/showreport.php?id=23&searchfor=2004&searchby=year>.

<sup>70</sup> Chappell L. Federalism and Social Policy: The Case of Domestic Violence // Australian Journal of Public Administration. — March 2001. — Volume 60. — Issue 1. — P. 59–69.

<sup>71</sup> James M. Domestic Violence as a Form of Child Abuse: Identification and Prevention / Marianne James [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.aifs.gov.au/nch/pubs/issues/issues2/issues2.html>.

- підкреслення руйнуючого впливу насильства у сімейних відносинах;
- підвищення обізнаності про природу і масштаби насильства щодо дівчат і жінок у сімейних відносинах;
- збільшення розуміння студентів про наслідки побутового насильства та насильства між знайомими у спілкуванні;
- виховання молоді в дусі неприйняття насильства і протиправних дій у сімейних та приятельських відносинах з метою запобігання та припинення поширеності таких дій;
- розвиток ініціативності та волі дівчат щодо недопущення нерівноправних сімейних відносин, не замовчування їх наслідків та повідомлення компетентних органів щодо сімейного насильства;
- надання допомоги студентам в отриманні розуміння того, як стереотипні очікування чоловіків і жінок сприяють насильству в сім'ї і тим самим заохочення їх розвивати ненасильницькі, справедливі сімейні та приятельські відносини;
- ознайомлення студентів з наявними державними органами та недержавними організаціями, які прийдуть на допомогу при вчиненні насильства у сім'ї.

Ці програми навчають дітей та молодь правилам толерантного співіснування, надають навиків мирного подолання конфліктів та управління гнівом поряд з повагою до інших людей і терпимості до різноманітності [72, с. 7–8].

Координування справи протидії насильству у сім'ї на австралійському континенті здійснює міністерство у справах сім'ї, житлового будівництва, суспільних послуг та у справах корінних народів. Реалізація політики протидії насильству в сім'ї у Австралії з боку «цивільного» міністерства сім'ї дозволяє робити аналогії з українською реформою цього напрямку.

---

<sup>72</sup> Bartels L. Emerging issues in domestic /family violence research: Report № 10 April 2010.— Melbourne: Criminology Research Council? 2010/— 11 p.

Національний план зі скорочення масштабів насильства щодо жінок та дітей у Австралії на 2010–2022 роки передбачає такі основні напрями [73]:

1. Правова реформа:

- реалізація принципів гендерної рівності;
- протидія пияцтву та наркоманії як явищам, що сприяють проявам насильства;
- посилення покарання за насильство у сім'ї;
- реальне визнання емоційного насильства як форми насильства в сім'ї.

2. Удосконалення діяльності юрисдикційних органів:

- протидія пияцтву та наркоманії як явищам, що сприяють проявам насильства;
- поліпшення ефективності реагування на випадки сексуального домагання і повідомлення жертв сексуального насильства;
- розширення юрисдикційних повноважень поліції в профілактиці, припиненні та розслідуванні випадків насильства в сім'ї.

3. Розвиток соціальних послуг:

- соціальна реабілітація алко- та наркозалежних;
- функціонування цілодобових гарячих ліній та приймалень для жертв насильства у сім'ї;
- значне скорочення кількості бездомних;
- соціальний супровід сімей які мають найбільший ризик проявів насильства, а також тих які належать до корінних народів Австралії.

4. Освіта й виховання:

- виховання рівності чоловіків та жінок;
- системні заходи з навчання і направлення на роботу медичних працівників до регіональних та сільських районів та місць проживання корінних народів;

---

<sup>73</sup> National Plan to Reduce Violence against Women and their children 2010–2022 [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://www.ofw.facsia.gov.au/womens\\_safety\\_agenda/previous\\_initiatives/padv/index.htm](http://www.ofw.facsia.gov.au/womens_safety_agenda/previous_initiatives/padv/index.htm).

- виховання вічливості і культури спілкування у молоді;
- додаткові освітньо-виховні заходи з дітьми з конфліктних сімей та дітей з сімей корінних жителів Австралії;
- розвиток правової грамотності серед мігрантів і біженців щодо національного законодавства і принципів гендерної рівності;
- формування позитивних стереотипів щодо жінок ресурсами засобів масової інформації.

Отже, цінність австралійського досвіду протидії насильству в сім'ї полягає у його системності, групуванні ключових шляхів цієї реформи через напрями: правова реформа, удосконалення діяльності юрисдикційних органів, розвиток соціальних послуг, освіта й виховання.

## **ВИСНОВКИ**

Проведення дослідження досвіду англосаксонських країн щодо протидії насильству у сім'ї дозволили виокремити конкретні аспекти удосконалення української практики.

1. Протидія насильству у сім'ї має визнаватись важливою справою суспільного значення. Для її вирішення необхідно широко практикувати не лише посилення повноважень державних органів та підвищення компетентності їх працівників, але і передбачати широке залучення громадськості.

2. За досвідом усіх проаналізованих практик протидії домашнього насильства англосаксонські держави передбачають широке залучення недержавних організацій до протидії насильству у сім'ї. Практикується державне замовлення і надається значне державне фінансування для ініціатив громадськості щодо подолання насильства у сім'ї, надання підтримки жертвам сімейного насильства, виховання суспільства, передусім молоді на нових гуманістичних засадах. Українській державі також



слід взяти на озброєння такий досвід. У випадку обмеженості державного бюджету для вирішення зазначеної соціальної проблеми можуть бути залучені міжнародні благодійні інституції. Впевнені, що при зверненні до них із таким клопотанням від уповноважених українських державних органів проблема зміцнення фінансового фундаменту ініціатив протидії насильству у сім'ї може бути вирішена.

3. На етапі недостатнього сприйняття суспільством важливості протидії насильству у сім'ї доцільно запозичити англійський досвід візитів до сімей на території обслуговування, проведення роз'яснень законодавства та розповсюдження інформаційних матеріалів про протиправність цих деліктів. Одночасно слід провести додаткове навчання для працівників ланки, що залучається до реагування на факти сімейного насильства.

4. Для ефективної координації реагування поліції на випадки насильства у сім'ї доцільно впровадити систему обліку проблемних сімей та попередніх випадків насильства у сім'ї. До елементів обліку щодо конкретної сім'ї доцільно віднести: склад сім'ї та кола близького спілкування, кількість правопорушень (як насильство у сім'ї, так і інші) та винесені рішення щодо них, наявність приписів щодо обмежень у поведінці, агресивність та особливості поведінки членів сім'ї, наявність зброї. За досвідом Великобританії, на запит українських громадян про агресорське минуле своїх потенційних сімейних партнерів, інформація із зазначеної бази може надаватися для профілактики насильства у сім'ї та корекції негуманних сімейних відносин.

5. Виходячи з досвіду США доцільно розширити коло застосування статті 173<sup>2</sup> КУПАП складами таких правопорушень як системне переслідування особи особисто, через інших осіб або шляхом телефонних погроз.

6. Доцільно обмежити реагування міліції на справи насильства у сім'ї лише у випадках завдання шкоди здоров'ю, у інших випадках передавати провадження до соціального супроводження соцслужб за зразком. Про випадки насильства, за американ-

ським зразком, які стали відомими підрозділам міліції доцільно одразу інформувати служби у справах дітей та сім'ї, для роботи з потерпілими їх працівників.

7. Доречним, за зразком США, для профілактики наступних правопорушень при розгляді справи визначати усі деталі спілкування правопорушника і потерпілого, щодо яких застосовано обмеження у спілкуванні.

8. З британської та американської практики, доречним є використання технічних пристроїв телекомунікаційного зв'язку для безпеки і комфорту свідків та потерпілих при розгляді справи про насильство у сім'ї за умови можливості візуального контакту з цими особами.

9. Британський досвід контролю служби пробації за проходженням корекційних психологічних програм щодо сімейних агресорів можливо запровадити в Україні, адже наш аналог служби пробації (кримінально-виконавча інспекція Державної пенітенціарної служби України) має дотичні завдання і її персонал не вимагає додаткової підготовки у контролі застосування корекційної програми. Натомість це зможе подолати проблему пасивності служби дільничних інспекторів міліції щодо призначення корекційних програм сімейним агресорам, адже профілактична служба МВС перевантажена іншими завданнями.

10. Особливо актуальними для впровадження в Україні можуть бути просвітні програми австралійського зразку щодо роботи з молоддю з тематики пропаганди доброзичливості між людьми, гуманного толерантного співжиття, взаємоповаги до представників інших націй, рас, релігій, ґендерної рівності тощо.

# 3

## **ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І У РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ЄВРОПИ**

Поряд із англосаксонськими країнами, насильство у сім'ї визнане протиправним і у континентальній Європі. Вивчення досвіду протидії домашньому насильству на європейському континенті доцільно розпочати із розвинених країн які мають тривалий досвід та напрацювали актуальні практики.

З-поміж інших країн у сенсі попередження насильства у сім'ї нами виділено Німеччину, Францію та Швейцарію.

### **3.1. ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ**

Проблеми насильства в сім'ї вже давно не новина в сучасній Німеччині.

Якщо перейти до сучасних даних, то у відповідності з опублікованим у 2004 році дослідженням «Безпека і здоров'я жінок», близько 25% німецьких жінок у віці від 16 до 75 років зазнавали фізичного або сексуального насильства, інколи і того і іншого як від існуючих партнерів, так і від колишніх. Дані дослідження

2012 року також є негативними, оскільки було встановлено, що 10% жінок зазнають жорстокого насильства від власних чоловіків [74], 29% жінок зазнають насильства в сім'ї протягом життя [75; 76].

Актуальні дані можна прослідкувати на прикладі Баварії — економічно і соціально благополучного регіону. За даними поліції Баварії [77], за останні п'ять років протиправних діянь на ґрунті сімейного насильства фіксується щороку більше, від 16, 4 тис. у 2008 році до 19, 5 тис. у 2012. Серед агресорів переважна більшість — чоловіки (81%), значна кількість правопорушень (близько 30%) вчиняються у сім'ях не німецького походження. Щорічно вчиняється значна кількість вбивств в результаті загострення сімейного конфлікту: у 2012 році було зафіксовано 65 замахів на вбивство, з яких 15 осіб загинуло.

Серед причин активної протидії сімейному насильству з боку держави у Німеччині є турбота про майбутні покоління. Так, К. Зайтт [78, с. 7–8], А. Брімкомб, Р. Сафе [79, с. 167] стверджують, що якщо діти бачили як їх батьки зазнавали відкритого насильства одне від одного, їх психіка важко страждає. У більшості випадків вони сприймають насильство як основу сімейних взаємин, зазнають у майбутньому експлуатації та насилля з боку батьків.

---

<sup>74</sup> Die wichtigsten Fakten zum Thema häusliche Gewalt auf einen Blick [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.ms.niedersachsen.de/portal/live.php?navigation\\_id=5023&article\\_id=14102&psmand=17](http://www.ms.niedersachsen.de/portal/live.php?navigation_id=5023&article_id=14102&psmand=17)

<sup>75</sup> Was denken Sie, wie verbreitet häusliche Gewalt gegen Frauen in Deutschland ist? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/166151/umfrage/verbreitung-haeusliche-gewalt-gegen-frauen-in-deutschland/>

<sup>76</sup> Sind Gesetze zur Verhinderung von sexueller Diskriminierung Ihrer Meinung nach eine nützliche Maßnahme zur Bekämpfung häuslicher Gewalt gegen Frauen? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/166570/umfrage/gesetze-gegen-sexuelle-diskriminierung-zur-bekaempfung-haeuslicher-gewalt-gegen-frauen/>

<sup>77</sup> Домашнее насилие в Баварии: цифры и факты / Фриц Зайфферт. — AInring: BPFI, 2013. — 16 с.

<sup>78</sup> Seith C. Kinder und häusliche Gewalt / Corinna Seith // Herausforderungen an Behörden und Fachstellen. Soziale Sicherheit CHSS. — 2009. — № 5. — s. 249–254.

<sup>79</sup> Brimicombe A. Beware, win or lose: Domestic violence and the World Cup / Allan Brimicombe, Rebecca Cafe // Fachzeitschrift für Statistik Significance. — 2012. — vol. 9. — 178 p.

Отже, можна підтвердити досліджувану проблему як одну з вагомих в сучасній Німеччині, а також охарактеризувати її як таку, що зачіпає багато сфер життя суспільства та заслугоує суттєвого державного втручання.

Відносно змісту насильства у сім'ї слід зазначити, що загалом у Німеччині цей термін являє собою застосування насильства між людьми, що проживають у спільному союзі на основі взаємної турботи і підтримки. Під це визначення підпадає також насильство між партнерами та колишніми партнерами, яке носить спеціальну назву «домашнє насильство». Термін домашнє насильство охоплює не лише агресію між чоловіком та жінкою, а також стосується насильства щодо дітей, батьків, між братами і сестрами [80]. Насильство в сім'ї може мати різноманітні прояви, починаючи від легких форм насильницької поведінки, що дозволяють ігнорувати потреби і почуття жертви (приниження, образи і залякування), закінчуючи фізичним і сексуальним насильством (зґвалтування і вбивства) [81].

У соціологічних і кримінологічних дослідженнях німецьких учених, використовуються різні визначення насильства в сім'ї. Зазвичай, юридичні визначення включають тільки фактичні аспекти вчинення кримінального правопорушення, в той час як у багатьох соціологічних та психологічних визначеннях також приділяється увага мотивації злочинця. Так, німецька адвокат М. Швандер визначає: «Насильство в сім'ї відбувається, коли люди здійснюють у межах фактичних або усвідомлених ними сімейних, подружніх або дружніх відносинах — фізичне, психологічне або сексуальне насильство чи погрози його застосування» [82], а її колега-адвокат А. Бюхлер вважає, що «будь-яке порушен-

---

<sup>80</sup> Häusliche Gewalt [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://de.wikipedia.org/wiki/H%C3%A4\\_usliche\\_Gewalt](http://de.wikipedia.org/wiki/H%C3%A4_usliche_Gewalt)

<sup>81</sup> Häusliche Gewalt [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.polizei-beratung.de/opferinformationen/haeusliche-gewalt.html>

<sup>82</sup> Schwander M. Interventionsprojekte gegen häusliche Gewalt: Neue Erkenntnisse / Marianne Schwander. [Heft 2]. — Berlin: Stämpfli, 2003. — 219 s.

ня фізичної або психологічної свободи людини, що заподіяне з використанням переваги в силі» вважається насильством [83].

Відсутність законодавчого визначення насильства в сім'ї у Німеччині, не вплинуло на деталізацію в законодавстві видів насильства щодо членів сім'ї [84]:

- насильство щодо жінок в інтимних відносинах або в ситуації розлучення;
- насильство щодо чоловіків в інтимних відносинах або в ситуації розлучення;
- насильство щодо дітей як в інтимних відносинах, так і в ситуації розлучення;
- насильство між дорослими в сімейних відносинах;
- насильство щодо літніх людей в сім'ї;
- насильство з боку батьків або їх партнерів щодо дітей та молоді;
- насильство між братами і сестрами.

Всі зазначені види насильства в сім'ї можуть відноситися та знайти своє відображення у різних формах, як окремо, так і у сукупності. Так, у правозастосовній практиці Німеччини вирізняються наступні форми насильства в сім'ї [85]:

1. Фізичне насильство — включає удари руками чи з використанням травмуючих предметів, штовхання, кусання, удушення, обмеження волі, фізичні напади, вбивства. Дана форма насильства є найбільш очевидною і, зазвичай, найбільш часто виявляється працівниками поліції. Разом з цим, фізичне насильство, в основному, відбувається в поєднанні з іншими формами насильства.

2. Сексуальне насильство включає в себе будь-яку протиправну сексуальну практику. Вона варіюється від отримання неба-

---

<sup>83</sup> Büchler A. Gewalt in Ehe und Partnerschaft — Polizei-, straf- und zivilrechtliche Interventionen am Beispiel / Andrea Büchler. — München: 1998. — 218 s.

<sup>84</sup> Die Hauptmerkmale Häuslicher Gewalt sind: [Електронний ресурс].— Режим доступу: [http://www.ahg-aargau.ch/informationen/was\\_ist\\_haeusliche\\_gewalt/](http://www.ahg-aargau.ch/informationen/was_ist_haeusliche_gewalt/)

<sup>85</sup> Welche Formen hat Häusliche Gewalt? [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.gewaltfreies-zuhause.de/page.php?modul=HTMLPages&pid=10>

жаних сексуальних дій до примусового вступу в статеві акти або зґвалтування. Сексуальна експлуатація дітей і підлітків стосується всіх форм статевих актів щодо них, незалежно від того, з чиєї ініціативи вони були здійснені.

3. Психологічне насильство, як розгорнуто зазначає Т. Майнц [86], полягає у насильстві щодо жінок або чоловіків, що включає в себе як серйозну загрозу, примус, незаконне позбавлення волі, так і переслідування (знуцання і переслідування у реальному житті чи в мережі Інтернет, за будь-якими джерелами зв'язку). Крім того, до психологічного насильства відносяться акти дискримінаційного насильства: неповага, приниження, привселюдна образа людини, використання дітей як засобу тиску, створюючи відчуття провини, залякування.

4. Соціальне насильство — включає обмеження в соціальному житті людини, такі як заборона чи суворий контроль сім'ї за зовнішніми контактами, блокування або заборона спілкування з іншими людьми.

5. Економічне насильство характеризується схожістю з психологічним насильством і являє собою вчинки, які спрямовані на керування поведінкою потерпілого чи обмеження його економічних свобод. Воно включає в себе заборону працювати або примушення до праці, відібрання заробітної плати, а також виключне право розпоряджатися фінансовими ресурсами на одного з партнерів тощо.

Відносно законодавства Німеччини щодо протидії насильства в сім'ї слід відмітити, що закон «Про поліпшення судового захисту та відновлення цивільних прав після актів насильства, а також сприяння передачі сімейного помешкання» [87] з 1 січня

---

<sup>86</sup> Meinz T. Frauen und Kinder als Opfer von häuslicher Gewalt Hausarbeit / Tina Meinz. — München: Verlag GmbH, 2007. — 167 s.

<sup>87</sup> Gesetz zur Verbesserung des zivilgerichtlichen Schutzes bei Gewalttaten und Nachstellungen sowie zur Erleichterung der Überlassung der Ehewohnung bei Trennung [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bmfsfj.de/RedaktionBMFSFJ/Abteilung4/Pdf-Anlagen/PRM-16781-Gewaltschutzgesetz.property=pdf.pdf>.

2002 року значно зміцнив громадянські права потерпілих, посилив правовий захист жертв насильства в сім'ї та передбачив більшу відповідальність за вчинення такого насильства.

Ключовим суб'єктом протидії насильству в сім'ї та забезпечення безпеки жертв насильства у Німеччині є Федеральне міністерство у справах сім'ї, осіб похилого віку, жінок та молоді [88]. До його повноважень відносять: управління та координація всіх органів та організацій щодо протидії насильству в сім'ї, реалізація планів протидії насильству в сім'ї в Німеччині тощо. Також заслугоує на увагу діяльність, у межах згаданого міністерства, спеціалізованої Координаційної групи з протидії торгівлі жінками та насильством щодо жінок-мігранток.

Федеральне міністерство у справах сім'ї, літніх громадян, жінок та молоді Німеччини забезпечує функціонування таких інституцій як жіночі притулки, консультаційні центри та центри допомоги для потерпілих від сімейного насильства.

Жіночі притулки — це заклади, де жінки можуть залишитися на деякий час, якщо вони піддавалися домашньому насильству. У притулках є можливість розміщення з дітьми будь-якого віку, а інформація про адресу притулку є закритою для правопорушника, тому жертви насильства знаходяться у безпеці та під наглядом лікарів.

Консультаційні центри — надають консультативну допомогу від спеціалістів-психологів або лікарів, у тому числі анонімно, жертвам домашнього насильства.

Центри допомоги схожі за функціями з консультаційними центрами і надають потерпілим:

- особисту допомогу у надзвичайних ситуаціях;
- планування та уточнення подальших дій;
- юридичні консультації;
- підтримку судових розглядів та інше.

---

<sup>88</sup> Frauen vor Gewalt schützen / Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bmfsfj.de/BMFSFJ/Gleichstellung/frauen-vor-gewalt-schuetzen.html>.



Як і в інших країнах, важливе значення у протидії насильству у сім'ї відіграє поліція. Діяльність органів поліції, починаючи із виїзду на сімейний конфлікт, регламентовано нормами Кримінального процесуального кодексу, місцевими законами про поліцію, нормами спеціального законодавства [89, с. 11].

При будь-якому насильстві в сім'ї потерпіла особа може звернутися до поліції, жертви з вадами слуху можуть зв'язатися з поліцією посередництвом факсу або SMS. Поліція уповноважена у такому разі на здійснення перевірки, припинення правопорушення, отримання доказів [90]. Поліція протидіє загрозам з боку правопорушника життю й здоров'ю щодо членів сім'ї чи інших співмешканців, запобігає подальшому вчиненню правопорушення шляхом тимчасово ізолювання особи або тимчасової заборони перебування в визначеному місці, інформує потерпілих осіб про їхні права на фізичний та правовий захист.

Поліція уповноважена ініціювати заборону проживання в певному населеному пункті або на певній території особі, яка протягом більше трьох місяців повторює факти вчинення насильства в сім'ї або допомагає в його вчиненні.

Важливим з позицій кваліфікованості розгляду справи про домашнє насильство є функціонування серед підрозділів кримінальної поліції так званих відділів уповноважених у справах про насильство у сім'ї [91, с. 15]. Саме працівники цих підрозділів, які пройшли спеціальну підготовку, беруть на себе розслідування та розгляд справ, контакти із жертвою та агресором, взаємодію із державними і недержавними інституціями у справі попередження і припинення випадків домашнього насильства.

---

<sup>89</sup> Борьба с насилием в социальной среде — «домашнее насилие» и защита жертвы / Фриц Зайфферт.— Ainring: BFFI, 2013.— 30 с.

<sup>90</sup> Gewalt gegen Frauen [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.deaf-sachsen.de/index.php?menuid=172>

<sup>91</sup> Борьба с насилием в социальной среде — «домашнее насилие» и защита жертвы / Фриц Зайфферт.— Ainring: BFFI, 2013.— 30 с.

Слід відмітити норми закону «Про захист від насильства»<sup>[92]</sup> який дозволяє суду заборонити агресору перебувати у визначених місцях (на певній території, у сімейному помешканні). Зазначений закон також передбачає, що у зв'язку з насильницькою поведінкою у сім'ї можливі заборони наближення, зустрічей між сторонами справи або їх комунікації (голосової, факс, електронною поштою, SMS) та інших форм переслідування.

Закон про побутове насильство надає потерпілій особі право правової претензії на виділення квартири. Так, у разі заподіяння фізичної шкоди здоров'ю або обмеження свободи, і, за певних умов, у разі виникнення загрози такого порушення суд може:

- зобов'язати кривдника звільнити квартиру незалежно від того, в шлюбі партнери чи ні;
- навіть власник квартири або єдиний квартиронаймач, орендар який вчиняє насильство може бути примусово відселений від жертви.

Наведені механізми захисту стають у нагоді й тоді, коли зацікавлені особи мешкають окремо. Так, жертва насильства в сім'ї може з доходів або активів кривдника отримати оплату юридичної консультації або судового розгляду.

Характеризуючи державні програми протидії насильству у сім'ї слід відмітити реалізацію у Німеччині Національних планів протидії насильства щодо жінок. Перший такий план був прийнятий німецьким урядом у 1999 році<sup>[93]</sup> та, як свідчить практика, багато його ініціатив було успішно реалізовано. Серед них федеральні закони про запобігання насильства та про ненасильницьке виховання, практичні алгоритми втручання поліції та дій медичних установ у випадку звернення до них потерпілих від насильства у сім'ї.

---

<sup>92</sup> Gesetz zum zivilrechtlichen Schutz vor Gewalttaten und Nachstellungen (Gewaltschutzgesetz — GewSchG) [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.gesetze-im-internet.de/gewschg/BJNR351310001.html>

<sup>93</sup> Aktionsplan der Bundesregierung zur Bekämpfung von Gewalt gegen Frauen. / ohne den Autor. — B: Bundesregierung. — 2003. — 52 s.

Новий аналогічний план був затверджений у 2007 році, зміни до нього були внесені у 2012 році [94]. Чинний план дій охоплює всі форми насильства та особливої уваги приділяє роботі з жінками з числа іммігрантів та жінками-інвалідами. План дій охоплює понад 130 комплексних заходів для реалізації у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Серед них заходи, спрямовані на встановлення правових основ протидії, удосконалення загальнодержавних систем обліків випадків насильства у сім'ї та консультативної допомоги потерпілим від них, система корекції поведінки агресорів, заходи просвіти та виховання сімей та дітей. План передбачає посилення координації дій державних органів та недержавних організацій щодо попередження насильства у сім'ї. Чимало положень плану стосуються проведення наукових досліджень із зазначеної тематики та обміну позитивним досвідом протидії домашньому насильству з іншими країнами.

З інших новацій загальнонаціонального рівня в Німеччині можна виділити прийняття 14 березня 2012 року федерального закону «Про створення загальнонаціональної телефонної допомоги для жінок». Уповноважені служби цілодобово по телефону надають консультації для жінок, які страждають від будь-яких форм насильства [95]. До консультацій залучаються добровольці, які проходять спеціальну підготовку. Стверджується, що залучення таких нейтральних осіб породжує більшу довіру з боку жертви, ніж професійних психологів. Проте, в разі необхідності надання екстреної або спеціалізованої допомоги до консультації залучаються фахівці.

---

<sup>94</sup> Aktionsplan II der Bundesregierung zur Bekämpfung von Gewalt gegen Frauen / Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend.— Berlin: DCM Druck Center Meckenheim GmbH, 2012.— 75 s.

<sup>95</sup> Das Hilfetelefon Gewalt gegen Frauen [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://www.hilfetelefon.de/de/startseite/>

## 3.2. ДОСВІД ШВЕЙЦАРІЇ

Доволі цікавим є досвід протидії насильству в сім'ї в Швейцарії. Оскільки зазначена країна лише частково є членом Євросоюзу, її політика протидії насильству в сім'ї має певні особливості.

Ще з 1970-х років у Швейцарії проводилися опитування та системні дослідження щодо проявів насильства за гендерною ознакою, результати досліджень було інтегровано у навчання та тренування педагогів та соціальних працівників, лікарів та іншого медперсоналу, офіцерів поліції.

Ситуація в Швейцарії щодо насильства в сім'ї залишається несприятливою, проте рівень насильства в цій країні спостерігається менший поряд із даними країн-сусідів [96]. Можливо це наслідок толерантності швейцарців, ефективності заходів протидії насильству, проте науковці та статистики не відхиляють можливу загрозу погіршення ситуації, як це відбувається у більшості країн Європи.

Характеризуючи джерела для формування уявлень про стан насильства в сім'ї в Швейцарії, зазначимо що з 2009 року у статистиці злочинності поліції відокремлюють випадки насильства в сім'ї в окрему категорію. Під насильством в сім'ї, під час підрахунків розуміють учинення насильства або погрози застосуванням насильства серед пар в існуючих шлюбах або розлучених, чи при спільному проживанні (громадських шлюбах), у відносинах між батьками і дітьми або між іншими родичами.

У 2012 році у Швейцарії було зафіксовано майже 16 тисяч деліктів, пов'язаних з насильством в сім'ї. Серед них:

- 39% побутових правопорушень, які вчинені між подружжям;
- 48,9% випадків домашнього насильства між співмешканцями, які не брали шлюбу;

---

<sup>96</sup> Gaps found in research on domestic violence [Електронний ресурс].— Режим доступу: [http://www.swissinfo.ch/eng/Specials/Votes\\_for\\_women!/Women\\_and\\_men/Gaps\\_found\\_in\\_research\\_on\\_domestic\\_violence.html?cid=7398742](http://www.swissinfo.ch/eng/Specials/Votes_for_women!/Women_and_men/Gaps_found_in_research_on_domestic_violence.html?cid=7398742)

- 27, 4% випадків між колишніми чоловіком та дружиною;
- 13, 4% деліктів склало насильство в сім'ї з боку батьків стосовно дітей [97].

Поряд з уже традиційним насильством над жінками, в Швейцарії останнім часом більше уваги стали приділяти іншим потерпілим. Зокрема, в 2011 році було зафіксовано 500 випадків насильства над чоловіками, а в 2012 — в 4-ри рази більше, що сприяло розвитку досліджень у цій сфері [98; 99].

Інші дані свідчать про позитивну тенденцію у зменшенні випадків насильства в сім'ї: з 2009 по 2011 рік, в цілому, у Швейцарії спостерігається зниження на 7, 3% деліктів, пов'язаних з насильством у сім'ї [100, с. 12].

У офіційній позиції швейцарського уряду, яка викладена в рекомендаціях для жертв насильства в сім'ї зазначено, що «Насильство в сім'ї» має наступні форми [101, с. 8]:

- психологічне насильство (образи, погрози, ізоляція людини);
- фізичне насильство (удари, незаконне утримання, використання зброї);
- сексуальне насильство (сексуальні домагання, зґвалтування);
- економічне насильство (грошові утримання, непропорційне управління в сім'ї).

У Швейцарії існує досить розгалужена система органів, установ та організацій спрямованих на протидію насильству в сім'ї,

---

<sup>97</sup> Domestic violence: Number of aggrieved persons per crime and gender // Swiss Federal Statistical Office [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/en/index/themen/20/05/blank/key/08/01.html>

<sup>98</sup> Als Mann hat man keine Chance [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.blick.ch/news/schweiz/als-mann-hat-man-keine-chance-id2323961.html>

<sup>99</sup> Мужской приют [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://vzagranke.ru/adaptaciya/cvety/muzhskoj-priyut.html>

<sup>100</sup> Rückgang der polizeilich registrierten häuslichen Gewalt, Zunahme bei schweren Fällen physischer Gewalt [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/themen/19/22/press.html>

<sup>101</sup> Definition, Formen und Folgen häuslicher Gewalt / Eidgenössisches Departement des Innern. — Bern: Eidgenössisches Büro für die Gleichstellung von Frau und Mann EBG, 2012. — 10 s.

повноваження цих суб'єктів є досить широкими, а тому наведемо практичні аспекти діяльності деяких з них.

Федеральне бюро у справах рівності між жінками і чоловіками, було створено в 1976 році і діє у складі Федерального департаменту внутрішніх справ Швейцарії. В якості спеціалізованого органу Бюро має широкий спектр повноважень, що стосуються становища жінок у Швейцарії та гендерної рівності [102]. Всі повноваження цієї інституції можливо розділити на три групи: урегулювання питань щодо рівних прав жінок і чоловіків, забезпечення нормальних відносин між чоловіками і жінками на роботі та протидія проявам насильства в сім'ї [103].

У першому напрямку бюро здійснює свій вплив у законодавчій політиці Швейцарії з метою підвищення становища жінок в суспільстві та викорінення принизливого ставлення до них у сім'ї.

Також, бюро здійснює консультації для державних органів, асоціацій та приватних структур за напрямами своєї діяльності. У цьому ж напрямку бюро здійснює передачу запитів від осіб постраждалих чи можливих жертв насильства в сім'ї до офісів гендерної рівності або в спеціалізовані центри консультування.

За період існування Бюро на рівні законодавства у Швейцарії було досягнуто позитивних зрушень, які сприяють зниженню насильства в сім'ї. Пункт 3 статті 8 Федеральної конституції, закріплює конкретне положення щодо забезпечення гендерної рівності. Дане положення доповнюється загальною заборонаю дискримінації в пункті 2 статті 8 Федеральної Конституції Швейцарії, де говориться про пряму заборону дискримінації за ознакою статі. Говорячи про законодавчі зміни у Швейцарії слід розкрити їх послідовність, так за останні два десятиліття було досягнуто:

---

<sup>102</sup> Was wir tun [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ebg.admin.ch/themen/00007/00071/index.html?lang=de>

<sup>103</sup> Willkommen beim Eidgenössischen Büro für die Gleichstellung von Frau und Mann EBG [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ebg.admin.ch/>

- підвищення соціального рівня жінок та їх громадянських прав, у тому числі досягнення думки про рівність прав жінок і чоловіків у шлюбі (2013 р.);
- досягнуто неможливості примусового вступу в шлюб чи впливу на прийняття рішення щодо вступу в шлюб (2013 р.);
- реалізовано можливість захисту жертв насильства в сім'ї на рівні Цивільного права (2007 р.);
- офіційно доведено можливість вчинення насильницьких злочинів у шлюбі і партнерстві, а також закріплено заборону і санкції за вчинення зазначених злочинів (2004 р.);
- прийнято Закон про рівність (гендерна рівність ставиться на основному рівні), закон надав багато прав жінкам, серед яких можливість доведення насильства в сім'ї через суд (1996 р.);
- новий закон про громадянські права (підвищення рівня прав жінок, можливість обиратися на керівні посади, можливість захисту прав у судді) (1992 р.);
- новий закон про шлюбні відносини і шлюб який закріпив рівність чоловіка і жінки під час шлюбу (1988 р.) [104].

Розглянуті зміни відбувалися за рахунок активності державного та громадського сектору Швейцарії, а також опираючись на міжнародні нормативно-правові акти ратифіковані у державі. На рівні міжнародних правових актів ратифікованих у Швейцарії боротьба з насильством у сім'ї передбачена у Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), яка була ратифікована в 1997 році, а також Факультативному протоколу до конвенції, ратифікованому в 2000 році. Після цього, жертви від насильства в сім'ї отримали змогу звертатися до комітету Європейського союзу з питань гендерної рівності, якщо внутрішні засоби правового захисту були вичерпані. Комітет розглядає будь-яке повідомлення та докази представлені державою-учасником [105].

---

<sup>104</sup> Nationales Recht [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.ebg.admin.ch/themen/00007/00130/index.html?lang=de>

<sup>105</sup> Internationales Recht [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.ebg.admin.ch/themen/00007/00070/index.html?lang=de>

Отже, діяльність бюро з питань рівності між жінками і чоловіками можемо охарактеризувати як ключового суб'єкта здійснення політики Швейцарії щодо протидії насильству в сім'ї. Проте, у випадках спричинення тілесних ушкоджень чи інших негативних наслідків які не входять до повноважень бюро у сфері протидії насильства в сім'ї, до справи залучається поліція Швейцарії.

Діяльність поліції Швейцарії щодо протидії насильству в сім'ї загалом розділяється на два напрямки: захист особистої безпеки осіб які потерпіли від домашнього насильства та притягнення до відповідальності правопорушників.

Щодо захисту жертв, швейцарська поліція [<sup>106</sup>, с. 7]:

- першою прибуває на місце події, у разі отримання інформації про тілесні ушкодження завдані у ході сімейної сварки кривдником;
- опитує потерпілого окремо від агресора який вчинив насильство в сім'ї;
- аналізує ступінь ушкоджень жертви, у разі необхідності надає допомогу, надає контакти кризових центрів та у разі необхідності доставляє туди жертву;
- інформує жертву насильства в сім'ї про можливі подальші юридичні дії із захисту прав та притягнення кривдника до відповідальності;
- забезпечує отримання належної психологічної та медичної допомоги дітям;
- інформує жертву про контактні адреси центрів допомоги жертвам насильства в сім'ї, а також забезпечує доставляння до однієї з таких організацій.

Щодо притягнення винних до юридичної відповідальності, швейцарська поліція [<sup>107</sup>, с. 8]:

- протидіє подальшим спалахам насильства і визначається щодо покарання винних;

---

<sup>106</sup> Stopp Hausliche Gewalt / Kein Autor. — Bern: Schweizerische Koordinationsstelle für Verbrechensprävention. — 2003. — s. 17

<sup>107</sup> Stopp Hausliche Gewalt / Kein Autor. — Bern: Schweizerische Koordinationsstelle für Verbrechensprävention. — 2003. — s. 17



- забезпечує приймання заяв від потерпілих, а також отримання інших доказів щодо винуватості осіб у вчиненому насильстві;
- тимчасово затримує правопорушників і доставляє їх до відділку.

Тобто, втручання поліції включає в себе захист від існуючої або неминучої небезпеки і захист від майбутніх ризиків, якщо такі можливо очікувати в обставинах, що склалися у сім'ї [108].

Як бачимо одним з напрямків діяльності поліції Швейцарії щодо протидії насильству в сім'ї є притягнення правопорушників до відповідальності. Кримінально караними діяннями згідно з розділом 3–5 Кримінального кодексу Швейцарії передбачено відповідальність за повторний напад (стаття 126 пункт 2 літ. Б і В), погрози (ст. 180, п. 2), сексуальний примус (ст. 189) і зґвалтування (стаття 190) у шлюбі і партнера [109].

Для жертв домашнього насильства у Швейцарії також створено можливості звернення до медичних закладів. Через особливості становища довіри до лікарів жертв, реалізується можливість порушити мовчання і подолати ізоляцію жертв насильства з метою притягнення винуватих до відповідальності. Жертви насильства у сім'ї в Швейцарії можуть отримати додаткову допомогу у вигляді психосоціальної чи психологічної підтримки [110].

У недержавному секторі, за підтримки офіційних органів Швейцарії спрямованих на протидію насильству в сім'ї, розроблено програму навчання проти насильства в шлюбі, сім'ї чи партнерстві з метою поліпшення захисту жертв, яка реалізується у центрах допомоги потерпілих від насильства в сім'ї.

---

<sup>108</sup> Häusliche Gewalt und Polizei [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.pom.be.ch/pom/de/index/direktion/ueber-die-direktion/dossiers/haeusliche\\_gewalt/polizei.html](http://www.pom.be.ch/pom/de/index/direktion/ueber-die-direktion/dossiers/haeusliche_gewalt/polizei.html)

<sup>109</sup> Häusliche Gewalt in der Schweizer Gesetzgebung April 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [www.gleichstellung-schweiz.ch](http://www.gleichstellung-schweiz.ch)

<sup>110</sup> Häusliche Gewalt und Medizin [http://www.pom.be.ch/pom/de/index/direktion/ueber-die-direktion/dossiers/haeusliche\\_gewalt/haeusliche\\_gewaltundmedizin.html](http://www.pom.be.ch/pom/de/index/direktion/ueber-die-direktion/dossiers/haeusliche_gewalt/haeusliche_gewaltundmedizin.html)

Окрім зазначених структур у багатьох кантонах Швейцарії існують спеціальні консультаційні центри, які надають допомогу у випадках домашнього насильства:

- медичні координаційні центри, діяльність яких спрямована на обстеження і лікування у спеціальних лікарів потерпілих від насильства в сім'ї, при бажанні останніх проведення судово-медичної експертизи;
- центри медичної допомоги у разі сексуального насильства, які здійснюють обстеження та лікування у співпраці з Інститутом судової медицини проводять дослідження одягу та слідів на жертві, лікарі у центрі забезпечують конфіденційність для осіб потерпілих [111];
- телефони «гарячої лінії» та телефони довіри;
- консультаційні центри для жертв насильства в сім'ї;
- жіночі притулки;
- консультаційні центри для агресивно налаштованих людей, правопорушників;
- чоловічі офіси або центри допомоги чоловікам-жертвам насильства;
- консультації для мігрантів, які стали жертвами насильства в сім'ї [112].

Усі зазначені установи діють за рахунок державного бюджету Швейцарії, а також за допомоги недержавних організацій, система яких досить розвинена у Швейцарії. Виокремимо їх основні напрямки діяльності у справі попередження насильства у сім'ї [113; 114]:

---

<sup>111</sup> Verschiedene Anlaufstellen bei Häuslicher Gewalt [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.pom.be.ch/pom/de/index/direktion/ueber-die-direktion/dossiers/haeusliche\\_gewalt/hilfe\\_und\\_kontakt/allgemeine\\_kontakte.html](http://www.pom.be.ch/pom/de/index/direktion/ueber-die-direktion/dossiers/haeusliche_gewalt/hilfe_und_kontakt/allgemeine_kontakte.html)

<sup>112</sup> Hug P. Für den Schutz vor Waffengewalt / Peter Hug, Beni Hirt // Volksinitiative «Für den Schutz vor Waffengewalt». — Bern: Postfach. — 2013. — 5 s.

<sup>113</sup> Sie sind randvoll, wenn «es» passiert [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.tagesanzeiger.ch/schweiz/standard/Sie-sind-randvoll-wenn-es-passiert/story/30738759>

<sup>114</sup> Öffentlichkeitsarbeit [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.frauenberatung.ch/fachstelle/oeffentlichkeitsarbeit/index.html>

- забезпечення доступу осіб до інформації про прояви насильства в сім'ї, сексуального насильства та інших форм насильства з боку партнерів;
- підтримка заходів спрямованих проти насильства в сім'ї у суспільстві, а також підтримання роботи притулків та консультаційних центрів;
- удосконалення законодавства щодо захисту прав потерпілих від насильства у сім'ї;
- видання публікацій на тему домашнього насильства і їх негативних соціальних наслідків;
- навчання людей з обмеженими можливостями про свої права, моніторинг, при необхідності звернення до конкретної реалізації прохання.

Значної уваги у Швейцарії приділяють попередженню та викоріненню насильства в сім'ї у ранньому віці. У дітей, які були свідками насильства між батьками часто зароджується бажання вчиняти насильство у власній родині у подальшому житті. Задля нейтралізації негативного впливу на їх психіку, у Швейцарії для дітей-свідків насильства в сім'ї поширено програму спеціальної освіти, яка полягає у здійсненні консультування, проведенні занять з ними щодо роз'яснення негативності явища насильства і недопустимості подальшого продовження конфліктів. Заняття з дітьми здійснюються у ігровій формі, з метою зменшення навантаження теоретичним матеріалом. Заняття проводяться за участю громадських організацій, учених, волонтерів [115].

---

<sup>115</sup> Kinder als Zeugen häusliche Gewalt“ — Erziehung — Starke Kinder [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://archiv.re-empowerment.de/include.php?path=content/content.php&contentid=150>

### 3.3. ДОСВІД ФРАНЦІЇ

Проблема насильства у сім'ї є болючою і для Франції. Статистичні дані за показниками проявів насильства в сім'ї у країні є одними з найгірших у Європі, що змушує проводити кардинальні кроки задля викорінення таких негативних тенденцій. У Франції проводиться активна робота з дослідження інтенсивності проявів насильства в сім'ї.

Моніторинг ситуації проявів насильства в сім'ї у Франції започатковано досить давно. За нинішніми даними від 200 тис. до 2 млн. жінок у Франції є жертвами насильства в сім'ї, 400 щорічно вмирають від побоїв, завданих чоловіком у сім'ї — це більше, ніж одна жінка кожного дня [116; 117]. Якщо ж від проявленого насильства жертва не зазнала фізичних ушкоджень, указують психологи Франції, наслідки завжди проявляються у вигляді емоційних проблем (депресія, анорексія), деякі потерпілі покінчують життя самогубством.

Випадки насильства в сім'ї у Франції проявляються на рівні всіх соціальних класів. Так, жінки з фермерських сімей страждають найменше (5, 1%), насильство у сім'ях студентів складає 12, 4%, у сім'ях, що живуть за рахунок соціальної допомоги або не мають роботи ці дані складають 13, 7%.

Дослідження причин такої несприятливої ситуації у загалом благополучній Франції показує, що головними причинами високого стану домашнього насильства є:

- відбиток патріархальних стереотипів домінування чоловіка у сім'ї, що особливо яскраво проявляється у традиційно мультикультуральній та відкритій до імміграції Франції.

---

<sup>116</sup> At least 2.000.000 women are victims of domestic violence in France [Електронний ресурс].— Режим доступу: [http://www.sosfemmes.com/english\\_domestic\\_violence/violence\\_statistics.htm](http://www.sosfemmes.com/english_domestic_violence/violence_statistics.htm)

<sup>117</sup> Les chiffres de référence sur les violences faites aux femmes [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://stop-violences-femmes.gouv.fr/Les-chiffres-de-reference-sur-les.html>

Оскільки відношення чоловічого домінування над жінками у ряді сімей вважається нормальним, це породжує ненавмисне приховування випадків насильства в сім'ї;

- так звана теорія соціального спадку: зазвичай дитина, яка виховувалася в сім'ї, де відбувалося насильство в сім'ї, формує стереотип виправдання такої поведінки, який буде супроводжувати її впродовж усього життя. З зазначеною концепцією пов'язуються й «недоліки» в організації та здійсненні шкільної освіти, які також можуть бути причинами подальших проявів насильства в сім'ї [118].

У якості проміжного висновку щодо стану та причин насильства у сім'ї у Франції зазначимо, що дослідження аналогій інших країн світу показує загалом аналогічні причини. Проте, як у розвинених країнах світу та Європи, так і менш благополучних, вжиті заходи за декілька десятиліть активної протидії сімейному насильству дали більш відчутні результати. Серед французьких особливостей, імовірно, особливістю стану справ із цим протиправним явищем являє недостатній вплив державних інститутів на сім'ї національних меншин.

Тому, підтвердження реальної загрози насильства в сім'ї змусило суспільство та правлячу більшість активно провадити дії щодо протидії насильству в сім'ї. Так, французька міністр з прав жінок Н. Вальє-Белкасем наприкінці 2013 року підтвердила високий рівень насильства у сім'ї і наголосила на необхідності підвищення гарантій безпеки жінок та фінансування допомоги постраждалим [119].

За останні двадцять п'ять років французькі парламент та уряд прийняли системні заходи у контексті захисту прав потерпілих від домашнього насильства [120]:

---

<sup>118</sup> Les causes des violences conjugales [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://violencesconjugales.pagesperso-orange.fr/CONSTAT/Les%20causes%20de%20la%20violence%20conjugale.html>

<sup>119</sup> Women's rights minister pledges more resources for victims of domestic violence [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.english.rfi.fr/france/20131126-66-million-euros-stop-violence-against-women>

<sup>120</sup> Les repères de l'égalité hommes/femmes en France et l'évolution de la loi face aux violences conjugales [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://>

- у 1990 році Верховний суд Французької республіки визнає можливість зґвалтування у шлюбі і передбачає можливість цивільного захисту порушених прав;
- у 1991 році створюється телефонна лінія для надання допомоги жертвам насильства в сім'ї;
- у 1992 році прийнято закон про криміналізацію насильства в сім'ї;
- у 1994 році Кримінальний кодекс Французької республіки визнає обтяжуючою обставиною насильство з боку чоловіка або партнера і підвищує тюремний термін за зґвалтування;
- у 2002 році закон про презумпцію невинності зміцнює права жертв насильства;
- у 2004 році законом про реформу процесу сімейних розлучень було запроваджено вигнання з подружнього помешкання будинку агресора;
- у 2005 році були внесені зміни до французького кримінального процесуального кодексу, за якими при повторному вчиненні злочину щодо насильства у сім'ї за рішенням поліції агресор може бути примусово виселений з сімейного помешкання або депортований (для не громадян);
- у 2006 році закон про зміцнення профілактики та покарання насильства в сім'ї або проти неповнолітніх запроваджує більш суворі заходи покарання до сімейних агресорів та вносить зміни до Кримінального кодексу, чим визначає злочином насильство в усіх формах подружнього співжиття та шлюбу.

Таким чином, законодавство Франції виокремлює такі види насильства у сім'ї: фізичне (побої, каліцтва, вбивства тощо), сексуальне (зґвалтування, насильницькі дії сексуального характеру, сутенерство тощо), психологічне (словесні образи, шантаж, образи, погрози), економічне (позбавлення заробітної плати, обмеження використання ресурсів) [121].

---

[violencesconjugales.pagesperso-orange.fr/CONSTAT/Evolution%20 de%20 1%27%E9galit%E9%20 hommes-femmes%20 en%20 France.html](http://violencesconjugales.pagesperso-orange.fr/CONSTAT/Evolution%20de%201%27%E9galit%E9%20hommes-femmes%20en%20France.html)

<sup>121</sup> Les violences conjugales [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://sante.lefigaro.fr/social/droit/violences-conjugales>

Характеризуючи відповідальність за насильство у сім'ї за значимо, що французький Кримінальний кодекс розглядає в якості обтяжуючої обстави вчинення в сім'ї наступних злочинів: стаття 222–3 (тортури чи варварство); стаття 222–8 (заподіяння смерті без попереднього наміру); стаття 222–10 (насильство, що викликало каліцтво або постійну інвалідність); стаття 222–12 (насильство, що призвело до втрати працездатності більше восьми днів); стаття 222–13 (насильство, що призвело до втрати працездатності менше восьми днів) [122].

Державна політика з попередження насильства у сім'ї покладається на французьке міністерство захисту прав жінок. У своїх галузях його діяльність підтримують міністерства внутрішніх справ, юстиції, соціальних справ та охорони здоров'я.

Безпосередньо цей напрям роботи покладається на службу прав жінок і рівності між статями зазначеного міністерства захисту прав жінок, яка забезпечує існування та координацію державних та недержавних закладів, що надають допомогу та захист потерпілим [123]. Головними завданнями служби прав жінок та рівності між статями є надання ефективного доступу жінкам, які зазнають насильства у сім'ї, до системи правової та соціальної допомоги; розвиток рівноправності і взаємної поваги між дівчатками і хлопчиками в системі шкільної освіти та боротьба з гендерними стереотипами.

На місцевому рівні координацію зазначених заходів, взаємодію із іншими суб'єктами протидії насильству у сім'ї здійснюють регіональні делегати прав жінок та рівності, які перебувають на службі у місцевих префектурах.

До числа інших місцевих інституцій, які утворюють систему попередження і протидії домашнього насильства належать заклади охорони здоров'я незалежно від форм власності, ор-

---

<sup>122</sup> Criminal codes [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

<sup>123</sup> Le service des droits des femmes et à l'égalité entre les femmes et les hommes [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://stop-violences-femmes.gouv.fr/Le-service-des-droits-des-femmes,410.html>

гани поліції (кримінальна поліція) та жандармерії (місцеві органи правопорядку), соціальні служби та заклади на місцях, юристи та недержавні організації.

Визнаючи недостатність заходів та недосконалість системи протидії насильству у сім'ї указом Президента Франції № 2013–07 від 3 січня 2013 року створено Міжвідомчу комісію щодо захисту жінок від насильства і боротьби з торгівлею людьми [124]. Метою цього інституту є [125]:

- збір, аналіз та поширення інформації, що стосується насильства щодо жінок;
- оцінка заходів, пов'язаних з насильством щодо жінок, які проводяться національними і місцевими підрозділами служби з прав жінок та рівності, а також діяльності державних і приватних суб'єктів, що беруть участь у боротьбі проти насильства;
- розробка, спільно з профільними міністерствами плану підвищення кваліфікації з питань насильства щодо жінок фахівців, залучених до протидії домашньому насильству (передусім органів охорони здоров'я, поліції, освіти).

Характеризуючи ефективні практики французької поліції щодо реагування на факти насильства у сім'ї, відзначимо їх взаємодію з «гарячою мобільною лінією», що дозволяє оперативно прибувати на місце конфлікту; правові можливості невідкладного вилучення агресорів з сімейних помешкань; використання за рішенням суду електронних GPS-браслетів, які передають до поліції сигнал тривоги при наблизенні агресора до певного місця або за сигналом потерпілої особи.

---

<sup>124</sup> Décret 2013–8 du 3 janvier 2013 portant création du Haut Conseil à l'égalité entre les femmes et les hommes [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000026894625&dateTexte&categorieLien=id>

<sup>125</sup> La mission interministérielle de protection des femmes contre les violences et de lutte contre la traite des êtres humains [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://stop-violences-femmes.gouv.fr/-La-mission-interministerielle-de,91-.html>



Для ефективної комунікації державних органів уповноважених на попередження та протидію насильству у сім'ї з недержавними інституціями які надають соціальні послуги у цій сфері, на спеціалізованому сайті французького уряду розміщена інтерактивна карта Франції, на якій узагальнені контактні дані зазначених громадських об'єднань [126].

Практики французьких громадських асоціацій у галузі протидії насильству у сім'ї здебільшого традиційні: координація зусиль та лобіювання змін у національне законодавство (наприклад, Комітет з протидії насильству щодо жінок [127], коаліція громадських організацій «SOS-жінки» [128]), утримання притулків та консультаційних центрів для потерпілих від насильства у сім'ї (наприклад, Спілка регіональних центрів з прав жінок та сімей [129]), проведення просвітницьких акцій, семінарів, тренінгів, круглих столів (наприклад, Федерація жіночої національної солідарності [130]).

Новітні державні та громадські ініціативи Франції у галузі протидії насильству у сім'ї узагальнені у Національному плані протидії насильству щодо жінок на 2014–2016 роки, ухваленому урядом [131].

План передбачає рішучі кроки з викоренення ґендерно-обумовленого насильства [132]:

---

<sup>126</sup> Effacer Les Traces De Votre Passage: quitter rapidement ce site [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://stop-violences-femmes.gouv.fr/-Les-associations-pres-de-chez-vous-.html>

<sup>127</sup> CLVF — Comité de Lutte contre les Violences aux Femmes et aux Enfants [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://courantsdefemmes.free.fr/Assoces/Senegal/CLVF/clvf.html>

<sup>128</sup> SOS Femmes Accueil: Missions et activités [Електронний ресурс].— Режим доступу: [http://www.sosfemmes.com/sosfa/missions\\_activites.htm](http://www.sosfemmes.com/sosfa/missions_activites.htm)

<sup>129</sup> Union regionale des CIDFF: Nos actions [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.infofemmes-pch.org/spip.php?article24>

<sup>130</sup> Fédération Nationale Solidarité Femmes [Електронний ресурс].— Режим доступу: [http://www.solidaritefemmes.org/ewb\\_pages/f/federation.pdf](http://www.solidaritefemmes.org/ewb_pages/f/federation.pdf)

<sup>131</sup> 4 e plan interministériel de prévention et de lutte contre les violences faites aux femmes: 2014–2016 [Електронний ресурс].— Режим доступу: [http://femmes.gouv.fr/wp-content/uploads/2013/11/4\\_e-planVFF\\_22112013.pdf](http://femmes.gouv.fr/wp-content/uploads/2013/11/4_e-planVFF_22112013.pdf)

<sup>132</sup> Le Gouvernement double les moyens pour lutter contre les violences faites aux femmes <http://www.gouvernement.fr/gouvernement/le-gouvernement-double-les-moyens-pour-lutter-contre-les-violences-faites-aux-femmes>

- повне забезпечення потреб у наданні притулку для жертв сімейного насильства;
- системне оснащення притулків та інших тимчасових помешкань засобами зв'язку, особистої безпеки, медичними препаратами;
- системний моніторинг ефективності та людиноцентричності взаємодії органів поліції, прокуратури, охорони здоров'я та соціальних служб у наданні захисту, прискорення строків та підвищення якості вирішення питань захисту прав осіб, які потерпіли від домашнього насильства;
- посилення профілактичної складової протидії насильству у сім'ї, включаючи розробку всеохоплюючої програми навчання та виховання; її широкого висвітлення в засобах масової інформації, в мережі Інтернет; впровадження у діяльності у шкіл та вищих навчальних закладів, у світі спорту та праці, у пенітенціарних установах та у притулках для біженців.

До реалізації плану залучаються як державні суб'єкти, так і недержавні організації, для реалізації заходів та ініціатив яких передбачено витратити 66 мільйонів євро бюджетних коштів.

## **ВИСНОВКИ**

Проведений аналіз досвіду протидії насильству у сім'ї у діяльності органів влади і громадянського суспільства розвинутих країн континентальної Європи дозволив виділити такі актуальні практики:

1. Доречним інструментом посилення взаємодії органів та інституцій протидії насильству у сім'ї за прикладом Швейцарії та Франції є створення міжвідомчого спеціалізованого бюро, спрямованого на координацію спільної діяльності суб'єктів протидії насильству у сім'ї.

2. Для ефективної комунікації державних органів, уповноважених на попередження та протидію насильству у сім'ї з недержавними інституціями, які надають соціальні послуги у цій сфері, на спеціалізованому сайті французького уряду розміщена інтерактивна карта Франції, на якій узагальнені контактні дані зазначених громадських об'єднань. Виходячи із недоліків, виділених у нашому дослідженні щодо недостатньої комунікації державних і громадських суб'єктів у різних країнах світу, цей французький інструмент видається ефективним і заслуговує на поширення.

3. Актуальним для інших держави є досвід Німеччини щодо вирішення проблемних питань права власності щодо сімей, у яких зафіксовано прояви насильства у сім'ї. Особисті права на захист життя та здоров'я у цьому випадку переважають майнові права щодо домоволодіння.

4. Визнаються ефективними у Німеччині та Франції заходи із підвищення кваліфікації фахівців, залучених до протидії домашньому насильству (передусім органів охорони здоров'я, поліції, освіти).

5. В усіх розглянутих країнах надзвичайно важливим визнається посилення профілактичної складової протидії насильству у сім'ї. Кожна із розглянутих правових систем має певну практику програм навчання та виховання молоді. Подекуди ці програми передбачають глибшу спеціалізацію: зокрема, призначені для сімей іммігрантів, для осіб з обмеженими фізичними можливостями (Німеччина); для дітей-свідків насильства в сім'ї (Швейцарія); для впровадження у пенітенціарних установах та у притулках для біженців (Франція).

# 4

## **ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї У КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ**

Для успішного проведення правових реформ в Україні на засадах демократії і верховенства права актуалізується досвід створення правової системи у колишніх країнах соціалістичного табору, які пройшли процес постсоціалістичної трансформації. Такими країнами виступають Чехія, Словаччина та Польща — держави, в яких правова реформа проводилась в подібних до українських умовах на фоні демократизації, ринкових перетворень та державного будівництва.

### **4.1. ДОСВІД ЧЕХІЇ**

У березні 2006 року в Чехії було прийнято Закон № 135/2006 «Про попередження насильства в сім'ї», який набув чинності у січні 2007 року [133]. Таким чином, Чехія, як і інші європейські країни, приєдналася до наміру комплексно вирішити проблему сімейного насильства. Закон окреслив правові межі для вирі-

---

<sup>133</sup> Zákon České národní rady ze dne 14. března 2006, kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím // Sbírka zákonů České republiky č. 135/2006 Sb.

шення проблеми насильства у сім'ї шляхом протидії сімейному насильству, у тому числі шляхом тимчасового виселення правопорушника із спільного із жертвою помешкання. Закон також регулює умови надання безпосередньої психологічної, соціальної і правової допомоги особам, які стали жертвами насилля у сім'ї в кризових центрах, а також співпрацю між держаними органами, муніципальними органами і недержавними організаціями, які беруть участь у протидії сімейному насильству і допомозі жертвам сімейного насильства.

Для виконання положень Закону № 135/2006 «Про попередження насильства в сім'ї» в Чехії починаючи з 2007 року працюють кризові центри, які надають особливу соціально-психологічну допомогу особам, які стали жертвами сімейного насильства. Якщо існує загроза повторного насильства, згідно Закону особам, які знаходяться під загрозою домашнього насильства, надається судова допомога шляхом виселення правопорушника із спільного із жертвою помешкання.

Для застосування Закону на практиці були здійсненні системні заходи з навчання соціальних працівників, працівників поліції, охоронців, суддів, лікарів, працівників органів соціально-правової охорони дітей, адміністративних комісій, органів місцевого самоврядування та інших фахівців, які мають контакт з жертвами насильства у сім'ї, які мали значний позитивний ефект.

1 січня 2009 року набув чинності Закон № 273/2008 «Про поліцію» [134], який вніс зміни до Закону № 135/2006 «Про попередження насильства в сім'ї», виходячи з досвіду, накопиченого протягом року внаслідок його застосування. Виселення правопорушника із спільного із жертвою помешкання стало розумітися як виконання повноважень працівників поліції, тобто мова не йде про рішення, видане в адміністративному

---

<sup>134</sup> Zákon České národní rady ze dne 17. července 2008 o Policii České republiky // Sbirka zákonů České Republiky č. 273/2008 Sb.

провадженні, а розуміється як фактичний правочин. Таким чином, згідно Закону № 273/2008 «Про поліцію» для поліції значно спростилася процедура виселення правопорушника з спільного помешкання, оскільки працівники поліції вже не змушені виготовляти формальне рішення з усіма його складовими, у тому числі обґрунтуванням, відпала потреба в складній процедурі доручення рішення адміністративного органу, а також відпала потреба у дослідженні дотримання строків виселення в апеляційному провадженні. З прийняттям вищезгаданої поправки виключаються ризики процесуальних правопорушень, а спрощення роботи поліції дає можливість зосередитися на практиці на правильному визначенні кваліфікаційних ознак сімейного насильства.

Наступною новелою є заборона зустрічатися правопорушнику з жертвою сімейного насильства і заборона встановлення контактів з нею, утримання від яких вважається обов'язком правопорушника. Поліція при роботі з домашнім насильством діє згідно Кримінального кодексу № 40/2009 [135], Закону «Про поліцію» та Закону «Про адміністративні правопорушення» [136].

У § 199 Кримінального кодексу Чехії передбачено кримінальний злочин, який кваліфікується як «насильство над особою, проживаючою в спільному помешканні»; у § 354 передбачено кримінальний злочин, який кваліфікується як «небезпечне переслідування», який нерідко стає провадженням злочину «насильство над особою, проживаючою в спільному помешканні» після того як жертва сімейного насильства залишає правопорушника. У § 141 Кримінального кодексу встановлена можливість пом'якшення покарання за вбивство шляхом прийняття

---

<sup>135</sup> Zákon České národní rady ze dne 8. ledna 2009 Trestní zákoník // Sbirka zákonů České Republiky č. 40/2009 Sb.

<sup>136</sup> Zákon České národní rady ze dne 17. května 1990 o přestupcích // Sbirka zákonů České Republiky č. 200/1990 Sb.

до уваги умови здійснення вбивства особою, яка тривалий час була жертвою сімейного насильства.

Національний план дій по запобіганню сімейному насильству на 2011–2014 рр. [137] (надалі Національний план дій) допомагає системно вирішувати проблематику насильства у сім'ї. Одним з його завдань є проведення аналізу сучасного стану сімейного насильства у країні, визначення кількості здійснюваних правопорушень у цій сфері, проведення аналізу дієвості законодавства, яке спрямоване на протидію сімейному насильству, а також аналіз можливих змін до нього. Національний план дій визначив головні цілі і відповідні заходи для протидії сімейному насильству. Мова йде про реалізацію основних заходів у сфері запобіганню сімейному насильству, освітній сфері, проведення досліджень з цієї проблематики, скоординовану допомогу жертвам домашнього насильства, запровадження терапевтичних програм для правопорушників, які вчинили сімейне насильство, покращення законодавчого забезпечення у цій сфері. Метою Національного плану дій є реалізувати адекватні і ефективні заходи для запобіганню та припинення сімейного насильства таким чином, щоб його жертви не змушені були миритися з порушенням своїх основних людських прав і могли жити безпечно, вільно, з гідністю і без будь-яких загроз.

В Таблиці 2 наведено ключові заходи в рамках Національного плану дій для запобіганню сімейного насильства, терміни їх виконання та органи, які здійснюють контроль за їх виконанням.

---

<sup>137</sup> Národní akční plán prevence domácího násilí na léta 2011–2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Narodni-akcni-plan-prevence-domaciho-nasili-na-leta-2011-2014.pdf>

Таблиця 2. Заходи в рамках Національного плану дій по запобіганні сімейному насильству на 2011–2014 рр.

Заплановані заходи	Індикатори	Координатори заходів	Термін виконання
Інформаційна кампанія, спрямована на інформування широкої громадськості щодо проблеми насильства у сім'ї	Створення брошур для громадськості, оздоровчих центрів, будинків для матері і дитини, інформаційних та соціальних служб;	Омбудсман, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство освіти, молоді та спорту, Міністерство охорони здоров'я	2014 р.
Освітня кампанія в школах	Освітні програми у школах для роботи з учнями з тематики пропаганди доброзичливого толерантного співжиття членів родини; розробка методики викладання зазначеної проблематики	Міністерство освіти, молоді та спорту	2012 р.
Проведення конференцій, присвячених проблематиці насильства у сім'ї різного тематичного спрямування	1) Конференція, присвячена економічним наслідкам сімейного насильства; 2) Конференція, присвячена проблемі перенаслідкування жертв сімейного насильства правопорушниками; 3) Конференція, присвячена проблемам охорони дітей; 4) Конференція, присвячена проблемам освіти дітей щодо питань сімейного насильства; 5) Конференція, присвячена оцінці ефективності запровадження Національного плану дій	Омбудсман, Міністерство освіти, молоді та спорту	1) 2011 р. 2) 2012 р. 3) 2014 р. 4) 2014 р. 5) 2014 р.



<p>Урядова інформаційна кампанія з проблематики сімейного насильства і його наслідків, включаючи проблематику охорони дітей і свідків сімейного насильства, осіб з вадами здоров'я, а також національних меншин, у тому числі іноземців</p>	<p>1) Кампанія в засобах масової інформації;                  2) Створення сторінки в мережі Інтернет, яка містить інформацію про стан сімейного насильства в країні та органи, до яких можна звернутися за допомогою;                  3) створення роздаткових інформаційних матеріалів чеською мовою, а також іноземними мовами;                  4) Інформаційна кампанія, яка проводиться в соціальних мережах</p>	<p>Омбудсман, Міністерство праці і соціальних відносин, Міністерство внутрішніх справ в співпраці з Міністерством юстиції</p>	<p>2014 р.</p>
---	---	---	----------------

Аналізуючи цілі Національного плану дій, можна зробити висновок, що вони відображають необхідність протидіяти сімейному насильству комплексно, враховуючи всі причини виникнення насильства у сім'ї на всіх рівнях: макрорівні (освітня діяльність, інформаційна діяльність, ефективна соціальна допомога), мікрорівні (освітня діяльність, спрямована на навчання правилам сімейного життя; психологічна допомога особам, яким загрожує насильство у сім'ї; психологічна робота з особами, які здійснили сімейне насильство).

Заходи, які заплановані в рамках Національного плану дій враховують специфічні потреби (у тому числі запобігання, встановлення факту насильства у сім'ї і його припинення) усіх груп осіб, яким загрожує насильство у сім'ї, оскільки для кожної окремої групи необхідний індивідуальний підхід, який враховує усі особливості.

Окремі положення Національного плану дій присвячені дітям, яким загрожує сімейне насильство. Виконання завдань,

сформульованих у цій сфері, має покращити правове становище таких дітей, зробити доступним надання необхідної психологічної допомоги, на законодавчому рівні визначити критерії для прийняття посадовими особами рішень щодо обмеження контактів з батьками, які вчинили насильство в сім'ї. Національний план дій в цій сфері виходить із прийнятих у Чехії Стратегії запобігання насильству над дітьми на період 2008–2018 рр. і на Національного плану дій реалізації Національної стратегії запобігання насильству на період 2009–2010 рр. Передбачається координація заходів, запланованих в усіх вищезазначених трьох документах.

Забезпечення доступності якісних послуг, які здатні надавати кваліфіковану допомогу дітям і які будуть враховувати специфічні потреби дітей. Підтримка держави у цій сфері полягає у створенні спеціалізованих закладів для дітей і асистенції при контакті з батьками — агресорами має бути скоординована з підтримкою центрів для осіб, яким загрожує сімейне насильство. Є вкрай важливим, щоб в таких центрах враховувалися інтереси і потреби неповнолітніх дітей.

Обмеження, заборона або контакт зі свідками наразі тільки частково регулюються Законом № 359/1999 “Про соціально-правову допомогу дітям” [138]. Просвітницька діяльність спрямована на працівників, які безпосередньо контактують з дітьми, які зазнали сімейного насильства, або приймають рішення про їх права, внаслідок чого діти не зазнають у подальшому психологічних страждань.

Національний план дій запровадив також надання терапевтичних послуг для осіб, які вчинили сімейне насильство. У Чехії було створено загальнодержавні центри для систематичної роботи з такими особами в межах програм з ресоціалізації. Таку роботу з сімейними агресорами вважаємо позитивним до-

---

<sup>138</sup> Zákon České národní rady ze dne 9. prosince 1999 o sociálně-právní ochraně dětí // Sbirka zákonů České republiky č. 395/1999 Sb.

свідом. З особами, які вчинили сімейне насильство, необхідно працювати для зміни образу їх мислення і поведінки окрім охорони жертв. Зрозуміло, що такі особи не дуже охоче приймають участь у вищезазначених терапевтичних програмах. Тому їх проходження у Чехії особами, які вчинили сімейне насильство, стало обов'язковим. Було запроваджено пілотну програму з роботи з особами, які вчинили сімейне насильство. Постійно проводиться оцінка дієвості терапевтичних програм з метою визначення найбільш ефективної праці з сімейними агресорами. Метою пілотної програми є створення мережі центрів, які надають рекомендації для роботи з особами, які вчинили сімейне насильство і створення стандартів роботи з такими особами.

Метою Національного плану дій є також створення системи постійної освіти на основі міждисциплінарного співробітництва. Завдання полягає головним чином у систематичній і тривалій освіті тих фахівців, які при виконанні своїх службових обов'язків найчастіше контактують з особами, яким загрожує насильство у сім'ї. Це стосується в першу чергу лікарів, медичного персоналу, вчителів, вихователів і педагогічних працівників, соціальних працівників, суддів і представників держави, у тому числі працівників поліції. Метою є надання працівникам цих професій відомостей, необхідних для розпізнання домашнього насильства і для кваліфікованої допомоги і адекватним діям у разі домашнього насильства.

Стратегічною метою Національного плану дій на 2011–2014 рр. є забезпечення доступної і ефективної допомоги особам, яким загрожує насильство у сім'ї. Заплановані заходи щодо надання такої допомоги наведено у Таблиці 3.

Таблиця 3. Заплановані заходи щодо надання доступної і ефективної допомоги особам, яким загрожує насильство у сім'ї

Діяльність	Індикатори	Координатори закладів	Терміни виконання
1.1. Створення стандартів роботи з особами, яким загрожує насильство у сім'ї	1. Порівняльні дослідження різних стандартів в ЄС та США 2. Пропозиція стандартів для Чеської Республіки	Недержавні неприбуткові організації у співпраці з Міністерством праці і соціальних відносин	2011 – 2012 рр.
1.2. Створення стандартів роботи в кризових центрах	Створення стандартів з надання тимчасового місця проживання особам, яким загрожує насильство у сім'ї та їх дітям	Недержавні неприбуткові організації у співпраці з Міністерством праці і соціальних відносин	2011 – 2012 рр.
1.3. Підтримка забезпечення доступності соціальних послуг у вигляді будинків для біженців з таємною адресою для осіб, яким загрожує насильство у сім'ї	Збільшення кількості місць в спеціалізованих будинках для біженців з таємною адресою для осіб, яким загрожує насильство у сім'ї, які надають комплексну спеціалізовану допомогу	Міністерство праці і соціальних відносин у співпраці з недержавними неприбутковими організаціями	Постійно до 2014 р.
1.4. Створення безплатної телефонної лінії для осіб, яким загрожує насильство у сім'ї	Забезпечення діяльності цілодобової, загальнодержавної безкоштовної телефонної лінії	Міністерство внутрішніх справ, Міністерство праці і соціальних відносин у співпраці з недержавними неприбутковими організаціями	2014 р.

1.5. Імплементация та розвиток нових технологій для надання термінової допомоги для осіб, яким загрожує особливо небезпечне насильство у сім'ї	Запровадження пілотного проєкту	Міністерство внутрішніх справ в співпраці з Поліцією Чеської Республіки	2012–2013
1.6. Підтримка спеціалізованих порадицьких центрів для осіб, яким загрожує сімейне насильство	Збільшення кількості спеціалізованих центрів для осіб, яким загрожує сімейне насильство	Міністерство праці і соціальних відносин у співпраці з Міністерством внутрішніх справ, Міністерством охорони здоров'я та недержавними неприбутковими організаціями	
1.7. Підтримка служб кризових центрів	Кількість кризових центрів для осіб, яким загрожує сімейне насильство	Міністерство праці і соціальних відносин	постійно
1.8. Створення мережі соціального житла для осіб, яким загрожує сімейне насильство	Кількість соціальних будинків для осіб, яким загрожує сімейне насильство	Міністерство регіонального розвитку в співпраці з органами місцевого самоврядування	2011–2014рр.

Для забезпечення ефективної протидії насильству у сім'ї з боку держави в Чехії було створено спеціалізований орган, компетенцією якого є саме запобігання і вирішення проблематики сімейного насильства. Цим органом є Управління з питань протидії насильству в сім'ї <sup>[139]</sup>, яке було створено 1 січня 2008 року

<sup>139</sup> Činnost výboru je rozdělena do tří prioritních oblastí [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rada-pro-rovne-prilezitosti/prevence-domaciho-nasili/vybor-pro-prevenci-domaciho-nasili-30381/>

як особливий державний орган, підпорядкований Уряду. Його членами є заступники міністерств, недержавних неприбуткових організацій та інших суб'єктів, у тому числі інтервенційних центрів. Представники окремих організацій презентують стан виконання завдань Національного плану дій.

Представник уряду, міністр внутрішніх справ разом з прем'єром і членом уряду, до компетенції якого відноситься Комісія з рівних можливостей чоловіків і жінок співпрацюють з Управлінням з питань протидії насильству в сім'ї [140]. Управління з питань протидії насильству в сім'ї готує до 30 грудня щорічний Звіт про виконання Національного плану дій щодо якого Управління приймає висновок. Звіт після обговорення Комісією надається Уряду як джерело інформації завжди до кінця календарного року.

На базі поліції Чехії існують спеціалізовані групи для боротьби з сімейним насильством, які вже тривалий час успішно працюють. На їх базі планується розширення міждисциплінарного співробітництва між різними органами. Метою створення цих спеціалізованих груп є розширення цієї доброї практики і її запровадження до судової системи. Важливим інструментом їх діяльності є міждисциплінарне співробітництво та обмін інформацією і досвідом між заінтересованими суб'єктами, створення контактів між відповідними інституціями, висловлення власних вимог щодо форми чи якості роботи окремих інституцій, надання інформації щодо компетенції і можливостей окремих суб'єктів. Створення таких спеціалізованих груп є новою практикою і, на нашу думку, цей досвід Чехії варто запозичити і Україні.

В Чехії було проведено широку інноваційну кампанію, метою якої є зміна стереотипів і залучення всієї громадськості до запобігання і вирішення проблематики сімейного насильства. Здатність розпізнати сигнали ризикованих відносин і сімейного насильства та здатність боротися з ним має бути набута кожним

---

<sup>140</sup> Rady vlády pro rovné příležitosti žen a mužů [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rada-pro-rovne-prilezitosti/uvod-29829/>

учнем початкових і середніх шкіл, але в першу чергу це стосується підлітків. Освітні програми спрямовані також на запобігання процесу ідентифікації дітей з агресором таким чином, щоб дитина не перейняла зразка агресивної поведінки від батька. Ці освітні програми є важливими, адже в школі нас навчають різної інформації, але не навчають як обрати собі гідного партнера для подружнього життя. Запровадження до навчальних програм початкових і середніх шкіл вивчення проблематики сімейного насильства також є новим рішенням. В Україні в середній школі вивчення прав людини обмежується дисципліною «Правознавство», в деяких країнах — членах ЄС, наприклад, Словаччині, також викладається предмет «Права людини», а виокремлення окремих годин на вивчення проблематики насильства у сім'ї є дійсно прогресивним і важливим рішенням.

В Чехії також постійно проводяться конференції, присвячені проблематиці насильства у сім'ї. Новим підходом є те, що тематика цих конференцій і терміни проведення плануються в самому Національному плані дій, відповідальними за їх проведення є Міністерство освіти, молоді та спорту, а результати таких конференцій оприлюднюються в мережі Інтернет, що теж сприяє обізнаності громадськості з даною проблематикою. Метою конференцій є посилення фахових дискусій про актуальні теми і обмін думками. Конференції сприяють координації наукових досліджень у цій сфері, є досягнення найбільш ефективного використання їх результатів на практиці, а також визначення областей, де є недостатня кількість досліджень і подальше дослідження цих «білих місць». Необхідні дослідження у цій сфері можна реалізувати на базі Університетів як в рамках окремих проектів, так і в межах бакалаврських, магістерських, дисертаційних праць.

Заходи, які було здійснено у Чехії для реалізації Національного плану дій, отримали схвальні відгуки громадськості. Згідно статистичних даних, у 2008 році працівниками чеської поліції було прийнято 743 рішення про виселення правопорушника

із спільного із жертвою сімейного насильства помешкання, у 2009 році було прийнято 780 таких рішень, а у 2010 році — 964. Як зазначають чеські науковці, із думкою яких мабуть варто погодитись, збільшення із року в рік кількості рішень про виселення правопорушника із спільного із жертвою сімейного насильства помешкання не свідчить про збільшення випадків насильства у сім'ї, а скоріше свідчить про підвищення почуття підтримки з боку держави і суспільства в очах жінки, яка зазнала сімейного насильства (адже, як свідчать дослідження громадських неприбуткових організацій Чехії, приблизно 90% жертв сімейного насильства складають жінки, 10% — люди похилого віку і зовсім рідко, в поодиноких випадках — чоловіки) [141]. І саме відчуття отримання дієвої допомоги у формі виселення кривдника із спільного помешкання спонукає жінок Чехії подавати позов до суду.

Не до кінця вирішеним залишилося питання забезпечення достатньої кількості установ, які надають допомогу жінкам, які зазнали сімейного насильства. Планується розширення існуючої мережі соціальних служб для жертв сімейного насильства. Метою є забезпечення підтримки для тих осіб, які після того, як залишили правопорушника починають життя «з чистої сторінки» і без фінансових засобів, або які не мають доступу до фінансових засобів, або які з інших причин опинилися без доступного житла.

Також планується розроблення стандартів роботи з жертвами насильства у сім'ї, а також стандартів, які стосуються роботи кризових центрів, наприклад у формі етичного кодексу. На думку чеських науковців — юристів, необхідність поважати таємність адреси місця проживання особи, яка стала жертвою сімейного насильства, необхідно відобразити і на законодавчому рівні [142].

---

<sup>141</sup> Voňková J. Jak dál v právní úpravě domácího násilí? Gender & Rovné příležitosti: Výzkum, 2012. — S. 10.

<sup>142</sup> Oběti domácího násilí [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.cak.cz/assets/ba\\_06\\_2011\\_web.pdf](http://www.cak.cz/assets/ba_06_2011_web.pdf)



## 4.2. ДОСВІД СЛОВАЧЧИНИ

Поліція є першою контактною інституцією між жертвою сімейного насильства і судом. Вона відіграє ключову роль при забезпеченні ефективної системи реагування на домашнє насильство. Завданням поліції є дієво втрутитися і надати жертві насильства охорону. Згідно законодавства, словацька поліція має право на арешт і виселення особи, яка вчинила сімейне насильство із спільного помешкання. Арешт особи, яка вчинила сімейне насильство, є, на думку словацьких вчених, <sup>[143]</sup> набагато дієвішим заходом для запобігання сімейному насильству ніж інформаційні і терапевтичні методи, дорадча діяльність або тимчасове виселення.

До правових недоліків словацького законодавства ще досі належить недостатня компетенція працівників поліції. Організації, які допомагають жертвам домашнього насильства, тривалий час лобювали внесення змін до Закону № 171/1993 «Про поліцію» від 6 липня 1993 року з метою розширити повноваження поліції заборонити доступ до спільного помешкання особам, яка вчинила насильство у сім'ї, якщо є загроза життю або здоров'ю близької особи внаслідок насильницького діяння за зразком Австрії, Німеччини, Великобританії та Чехії <sup>[144]</sup>. У Законі «Про поліцію» в початковій редакції право вступити до помешкання регулювалося тільки § 29, який дозволяв відчинити помешкання у випадку, якщо існує загроза життю або існує значна загроза здоров'ю, або якщо загрожує значна шкода майну.

Закон № 491/2008 від 24 жовтня 2008 року <sup>[145]</sup>, який вніс зміни до Закону «Про поліцію», значно розширив повноважен-

---

<sup>143</sup> Lazar J. Základy občianskeho hmotného práva. 1. zväzok / J. Lazar. — Bratislava: IURA EDITION, 2000. — 673 s.

<sup>144</sup> Zákon národnej rady Slovenskej republiky, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov // Zbierka zákonov č. 171/1993. — čiastka 046/1993

<sup>145</sup> Zákon Slovenskej národnej rady, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov // Zbierka zákonov č. 491/2008. — čiastka 181/2008.

ня працівників поліції. Важливу зміну приніс головним чином § 27 а про повноваження працівників поліції виселити особу, яка здійснила сімейне насильство зі спільного помешкання. Одинадцять пунктів цього параграфу містять комплексне правове регулювання розширення компетенції поліції у випадку домашнього насильства. Серед умов, за яких працівник поліції має право виселити з квартири або будинку особу, яка здійснила сімейне насильство є «з'ясовані обставини, на основі яких можна очікувати напад на життя, здоров'я, свободу або значне приниження людської гідності» (§ 27 а, абзац 1).

Простором, з якого виселяють особу, яка вчинила насильство, не обов'язково може бути лише саме житло, але і простір навколо нього, який працівник поліції точно визначить (§ 27 а, абзац 2). Що стосується терміну виселення, рішення працівника поліції є чинним на протязі 48 годин від виселення. Особа, яка вчинила насильство, повинна надати працівнику поліції ключ від спільного помешкання (§ 27 а, абзац 5). Окрім усного оголошення рішення про виселення особи, працівник поліції зобов'язаний надати виселеній особі і особі, якій загрожує насильство, також письмове підтвердження про таке рішення. Якщо насильство стосувалося неповнолітніх осіб, копія рішення надсилається органу соціального захисту дітей (§ 27 а, абзац 11). Дотримання обов'язку виселитися зі спільного помешкання поліцейський відділок зобов'язаний перевірити. Внесенням змін до законодавства парламент Словаччини дав зрозуміти, що надає перевагу праву на життя, здоров'я і людську гідність жертви домашнього насильства перед охороною права на власність і права на використання свого майна. До внесення зміни до законодавства саме на жінок, які зазнали сімейного насильства, чинився величезний тиск. До цих змін у випадку якщо жінка хотіла звільнитися від насильства, саме жінка змушена була залишити спільне помешкання замість особи, яка вчинила насильство, що нерідко призводило до втрати її соціальної та економічної безпеки. Метою зміни законодавства стала зміна всієї

стратегії охорони жертв домашнього насильства. Обов'язок залишити спільне помешкання має покладатися на правопорушника. Працівник поліції надає можливість агресору забрати зі спільного помешкання тільки речі, які служать його особистим потребам, особисті цінності і документи, а також речі, необхідні для виконання своєї професії.

Внесена поправка до Закону «Про поліцію» однак має і недоліки. Виселення зі спільного помешкання закінчується через 48 годин від прийняття рішення, що не є найкращим рішенням для особи, травмованої фізично і психічно. Наприклад, в Чехії виселення триває щонайменше 10 днів і не можна його скоротити навіть зі згодою особи, яка зазнала насильства.

У Словаччині працівник міліції зобов'язаний повідомити особі, якій загрожує насильство про можливість подати заяву до суду з проханням встановлення запобіжного заходу згідно § 76, абзацу 1, літери g Цивільного процесуального кодексу, згідно якого у особи, яка вчиняє насильство у сім'ї, обмежується право користуватися спільним помешканням. Мова йде про механізм охорони, наданням якого закінчується охорона у формі заборони, виданої працівником поліції, і наступає охорона на основі судового рішення. Заборона вступити до спільного помешкання, згідно рішення суду, може становити максимум 7 днів <sup>[146]</sup>. Працівник поліції зобов'язаний при можливості надати постраждалій особі інформацію про організації, які надають допомогу особам, які постраждали у результаті сімейного насильства та контактну інформацію щодо цих організацій. Проте, безперечно, недоліком такого формулювання закону «Про поліцію» є вираз «при можливості».

Значний позитивний ефект у боротьбі проти сімейного насильства дала розробка Методики дій працівників поліції у випадку сімейного насильства, яка була розроблена у 2006 році в рамках проекту «Алтерна» словацького кризового центру «До-

---

<sup>146</sup> Zákon Slovenskej národnej rady: Občiansky súdny poriadok // Zbierka zákonov č. 99/1963. — čiastka 056/1963.

тик» [147]. Ця методика була розповсюджена у всіх відділеннях поліції. Метою цієї методики було допомогти працівникам поліції, які мають перший контакт з особами, які зазнали сімейного насильства у їхній роботі. Допомога працівників поліції завжди залежить від етапу, на якому знаходиться конкретний випадок. На початковому етапі насильства поліція може допомогти насильнику і жертві сімейного насильства визначити інцидент і порадити його вирішити за допомогою допоміжних організацій. На більш пізньому етапі, коли жінка готова подати заяву про здійснення кримінального злочину, працівник поліції зобов'язаний заяву прийняти і діяти в інтересах жертви. У Методиці звертається увага на те, що є небажаним, аби з боку працівників поліції відбувалися будь-які затримки, є необхідним прийняти заяву на місці, тобто не посилати жертву сімейного насильства у відділок поліції. У Методиці детально розглядається послідовність діяльності працівників поліції після прибуття на місце злочину, контакту з обома сторонами, послідовність збирання інформації і вирішенням проблем працівниками поліції. Працівники поліції попереджені про дефіцит надання уваги дітям. Необхідним є фізичне відмежування жертви і особи, яка вчинила злочин (з кожним спілкується окремий працівник поліції в окремому місці), для того щоб створити умови, щоб жінка могла говорити більш відверто. При розмові з жінкою необхідним є пристосувати темп і спосіб ведення розмови її психічному стану, тому що жінка потребує охорону, розуміння і повагу. До жертви необхідно ставитися серйозно. Працівники поліції зобов'язані інформувати жертву не тільки про права, але і про можливість надання подальшої допомоги і підтримки. Частиною методики є також обов'язковість надання контактів організацій, які надають допомогу жертвам сімейного насильства.

Зменшенню насильницьких злочинів у сім'ї сприяють більш суворі покарання за вчинення таких злочинів, закріплені на

---

<sup>147</sup> Domace nasilie [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://prison-education.oad.sk/sk/text5.html>.

законодавчому рівні. Так, згідно Кримінального кодексу Словаччини від 20 травня 2005 року № 300/2005 <sup>[148]</sup>, який набув чинності 1 січня 2006 року, сімейне насильство карається більш суворо. В цьому Кримінальному кодексі було заведено нові кваліфіковані злочини, які запроваджують виконання найновіших рекомендацій науковців і міжнародні зобов'язання. Новий Кримінальний кодекс дає визначення «близької особи», яке дає можливість покарати великий спектр насильницьких злочинів, які здійснюються в сім'ї, і, як наслідок, забезпечити охорону жертвам сімейного насильства. У новому Кримінальному кодексі були встановлені більш суворі покарання за вчинення насильства над близькою особою, а саме здійснення кримінального злочину тиранії близької особи; насильства; сексуального насильства.

§ 127 Кримінального кодексу Словаччини дає наступне визначення «близьких осіб»: до них належать, в першу чергу, родичі у прямому поколінні (тобто дід з бабою, батьки, діти, внуки), усиновлені особи, усиновлювачі, брати, сестри, чоловік та жінка, а також інші особи, які б шкоду, яку б зазнала одна з них, друга по праву вважала б як свою власну, колишній чоловік, друг, колишній друг, батьки спільної дитини, а також особа, яка з особою, яка вчинила насильство, живе або жила у спільному помешканні. З аналізу даного положення можна зробити висновок, що Кримінальний кодекс Словаччини дуже широко розуміє термін «близька особа». Більш суворе покарання для особи, яка вчинила насильство над близькою особою вважаємо позитивним рішенням.

Кримінальний кодекс Словаччини також дає визначення «осіб, яка знаходиться під охороною» (§ 139 (1)), до яких належать: а) дитина, б) вагітна жінка, в) особа, яка потребує опіки, г) особа поважного віку, д) хвора особа. Покарання за вчинення насильства над особою, яка знаходиться під охороною, є най-

---

<sup>148</sup> Zákon Slovenskej národnej rady: Trestný zákonník č. 300/2005 // Zbierka zákonov č. 300/2005. — čiastka 129/2005

вищими. Словацькі вчені звертають увагу на нову філософію кримінального права, згідно якої сімейне насильство не тільки не є приватною річчю сім'ї, але і вважається набагато більш серйозною формою насильства, ніж насильство яке здійснюється публічно, або над чужими особами [149]. В цьому напрямку мова йде про дуже позитивну зміну, коли використання партнера або використання довіри для особи, яка вчинила насильство, є обтяжуючою обставиною при призначенні покарання. Таким способом встановлюються покарання і щодо сексуального насильства у сім'ї. Згідно Кримінального кодексу Словаччини, до «кримінальних злочинів сімейного насильства по відношенню до жінок» належать наступні злочини [150] проти життя і здоров'я:

- § 147 вбивство (9–12 років);
- § 155 значне пошкодження здоров'я (5–12 років);
- § 156 пошкодження здоров'я (1–3 роки);
- Кримінальні злочини проти свободи:
- § 182 позбавлення особистої свободи (7–12 років);
- § 183 обмеження особистої свободи (3–8 років);
- Кримінальні злочини проти людської гідності:
- § 199, 200 сексуальне насильство (7–15 років);
- § 208 тиранія близької особи — спричинення фізичних або психічних страждань (3–8 років).

Кримінальний кодекс також більш детально дає визначення окремим формам тиранії: а) шляхом побиття, штовхання, ударів, приниження, переслідуванням, погрожуванням, викликанням страху або стресу, насильницькою ізоляцією, психологічним тиском або іншим способом, який загрожує її фізичному або психічному здоров'ю або обмеженням її безпеки; б) обмеженням у їжі, обмеженням відпочинку або сну або позбавленням необхідного особистого піклування, одягу, гігієни, медичної допомоги,

---

<sup>149</sup> Šipošova J. Kde nie je žalobca, nie je ani sudca. Nová slovenská legislativa o domácom násilí / J. Šipošova, I. Ivanyi [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [www.pomocobetiam.sk](http://www.pomocobetiam.sk)

<sup>150</sup> в дужках зазначено покарання за кримінальний злочин по відношенню до особи, яка знаходиться під охороною

житла, виховання або освіти; с) примушенням жебракувати, примушенням виконувати діяльність, яка вимагає невідповідного фізичного навантаження або психічного навантаження, враховуючи вік особи або стан здоров'я або шляхом примушення здійснювати діяльність, яка може спричинити шкоду здоров'ю; д) обмеженням доступу до власності, яку має право використовувати.

Згідно Кримінального процесуального кодексу Словаччини № 301/2005 від 24 травня 2005 року для початку кримінального провадження проти особи, яка вчинила сімейне насильство, не є необхідним дозвіл жертви. Великим позитивним моментом нового Кримінального процесуального кодексу слід вважати скорочення термінів розслідування сімейних злочинів. Так, згідно § 204 Кримінального процесуального кодексу, встановлена можливість поставити особу, яка вчинила сімейне насильство, перед судом до 48 годин від вчинення злочину, що значно скорочує можливість втечі насильника, встановлення покарання (у тому числі ув'язнення) у більш швидкі строки [151].

Засаду, що право на охорону життя і здоров'я має перевагу перед охороною права власності відображено і в Цивільному кодексі Словаччини. В § 142 Цивільного кодексу встановлено право суду прийняти рішення про обмеження права одного із подружжя користуватися спільним помешканням [152]. При цьому, важливою є відміна положення яке зобов'язувало забезпечити місце проживання для партнера, який вчинив насильство у сім'ї.

З метою змінити ситуацію відсутності координованих, спеціалізованих, розвинутих послуг допомоги жертвам сімейного насильства в Словаччині Уряд прийняв низку документів, спрямованих на вирішення проблематики насильства над жінками.

---

<sup>151</sup> Zákon Slovenskej národnej rady: Trestný poriadok č. 301/2005 // Zbierka zákonov č. 301/2005. — čiastka 130/2005

<sup>152</sup> Občiansky zákonník Československej socialistickej republiky z 25. októbra 1964 č. 40/1964 Zb. // CD-вид-во., ASPI", 2005. — електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. — Систем. вимоги: Pentium-266; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. — Назва з титул. екрану.

Першими документами стали Народна стратегія на попередження та припинення насильства над жінкою і в сім'ї, яка була прийнята у 2004 році [153] і Національний план дій на попередження і ліквідацію насильства над жінкою на 2005–2008 р.р. [154]. Мова йшла про реалізацію основних кроків для запобігання насильства над жінкою, освіти, дослідницької діяльності, покращення законодавчого забезпечення всієї проблематики, як і створення інституціональних меж координованої допомоги жінкам, які зазнали насильства.

Наприкінці 2008 року було проведено аналіз досягнутих результатів у цій сфері. Було визнано проблемою недостатня кількість і якість послуг для жінок, які стали жертвами сімейного насильства. Виявилася необхідність координації діяльності всіх інституцій, які мають контакт з жертвами насильства шляхом створення інтервенційних координаційних груп в усіх регіонах Словаччини. Виявилася потреба покращити рівень освіти всіх професій, які контактують з жертвами насильства. Важливим питанням виявилось продовження збирання статистичних досліджень, що є необхідною умовою для вдосконалення діяльності в галузі запобігання і припинення насильства над жінками.

Внаслідок цього наступний Національний план дій на попередження і ліквідацію насильства над жінкою на 2009–2012 рр. було доповнено новими заходами таким чином, щоб вирішення даної проблематики мало прогрес [155]. Новий Національний план доповнено трьома сферами, а саме: освітою допоміжних професій, протидією насильству над жінкою на робочому місці і працею з особами, які вчинили насильство у сім'ї.

---

<sup>153</sup> Národná stratégia na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodinách (2004) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=1251>

<sup>154</sup> Národná stratégia na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodinách na roky 2005–2008 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rodovarovnost.wordpress.com/informacie/dokumenty-a-zakony/>

<sup>155</sup> Národný akčný plán na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách na roky 2009–2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.movita.sk/NAP-eliminacia-nasilia-na-zenach.pdf>



Метою Національного плану дій в першу чергу є створення спеціального законодавства і досягти ефективного застосування існуючого законодавства на практиці з метою забезпечити достатню охорону жінкам, які зазнають насильства і адекватного покарання осіб, які вчинили насильство. Найбільш дискусійним залишається питання продовження терміну виселення особи, яка вчинила насильство у сім'ї, із спільного із жертвою помешкання з 48 годин до 14 днів, як це пропонується зараз. Джерелом для з'ясування необхідності такого продовження буде слугувати висновок моніторингової комісії про діяльність представників поліції при застосуванні § 27 а Закону № 491/2008 «Про поліцію» при виконанні повноважень щодо виселення особи із спільного помешкання [156]. Також на основі закордонного досвіду залишається потреба створення нового спеціального закону про всі форми насильства над жінками, або про сімейне насильство (прикладом слугує закон № 135/2006 «Про охорону перед сімейним насильством» Чехії).

З метою вирішення проблематики насильства над жінками важливим питанням є вирішення цієї проблеми на регіональному рівні. Як новий підхід до проблематики слід виділити ініціативи щодо створення самостійних регіональних планів дій для запобігання та ліквідації насильства над жінками. Враховуючи недостатність фінансових засобів і фахівців, з якими стикаються окремі області та міста, завдання сформульовані в Національному плані дій мають рекомендаційний характер, що означає, що області, міста і населені пункти в рамках своїх можливостей проводять заходи для реалізації завдань Національного плану дій. Такий підхід хоч і є новим, але, на нашу думку, як і на думку більшості словацьких науковців, є хибним, оскільки працівники органів місцевого самоврядування не зацікавлені у виділенні коштів на вирішення завдань щодо запобігання насильству у сім'ї і тому дана сфера фінансується недостатньо.

---

<sup>156</sup> Pro činnost policie [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra\\_uploads/1133-Guide\\_ethnic\\_profiling\\_CS.pdf](http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1133-Guide_ethnic_profiling_CS.pdf)

Порівняно із попереднім Національним планом дій, Національний план дій на попередження і ліквідацію насильства над жінкою на 2009–2012 рр. сприяв покращенню законодавчого забезпечення протидії сімейному насильству, але не покращилося реальне надання допомоги в низці інституцій, які надають допомогу жінкам, і соціальних послуг. Створені служби беруть до уваги специфічні потреби жертв сімейного насильства і забезпечують, наприклад, безпечне помешкання, охорону і допомогу, консультаційні послуги за допомогою кризових телефонних ліній, кризових центрів, міждисциплінарних інтегрованих груп тощо. Тому необхідним є забезпечити постійну і ефективну імплементацію Закону № 448/2008, згідно якого надається допомога жертвам сімейного насильства [157]. Важливим кроком для надання допомоги жінкам, які зазнали сімейного насильства, і покращення допомоги жінкам є створення мережі кризових центрів за допомогою національного проекту «Системна підтримка превенції та припинення насильства в сфері координації і надання послуг в кризових інтервенційних центрах і групах» [158].

Згідно Національного плану дій на попередження і ліквідацію насильства над жінкою на 2009–2012 рр. за зразком Чехії планувалося створити хоча б один кризовий інтервенційний центр в кожному регіоні Словаччини (за зразком Чехії), створити мінімально 1 безпечний будинок для жінок (заклад для надання тимчасового проживання) і створити хоча б одну консультацію для жінок в кожній області, які б відповідали європейським стандартам і постійно збільшувати кількість вже існуючих спеціалізованих закладів. Ці заклади мали бути створені і послуги мали надаватися організаціями, акредитованими Міністерством праці, соціальної політики і сім'ї і мали фінансуватися з публічних і приватних джерел.

---

<sup>157</sup> Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o sociálnych službách // Zbierka zákonov č. 448/2008

<sup>158</sup> Oblasť poskytovania pomoci [Електронний ресурс]. — Режим доступу: ženám www.rokovania.sk

Стандарти праці закладів, які надають допомогу жертвам насильства, були розроблені в рамках Національного плану дій на попередження і ліквідацію насильства над жінкою на 2005–2008 рр. Однак була висловлена думка, що їх необхідно у співпраці з Експертною групою для запобігання і припинення насильства над жінкою і в сім'ї, яка функціонує при Раді для запобігання злочинності доповнювати, актуалізувати і оприлюднити на Інтернетовій сторінці Міністерством праці, соціальної політики і сім'ї, і тим самим підтримати їх застосування на практиці. В цьому контексті знову ж таки суттєвою вадою є те, що запровадження та контроль за дотриманням європейських стандартів при наданні допомоги жертвам насильства покладається на органи місцевого самоврядування. До позитивних моментів слід віднести врахування проблеми групи жінок з невідгідним становищем, а саме жінок з культурних, соціальних і етнічних меншин і звертати увагу на їх специфічні потреби. В першу чергу мова йде про жінок з ромських родин.

В рамках реалізації допомоги жінкам, які зазнали насильства, і їх дітям важливу роль відіграють органи місцевого самоврядування. Тому Національний план дій на попередження і ліквідацію насильства над жінкою на 2009–2012 рр. рекомендує областям і населеним пунктам за можливості співпрацювати і накопичували фінансові засоби для надання тимчасового місця проживання та іншої допомоги жертвам сімейного насильства.

До завдань Національного плану дій на попередження і ліквідацію насильства над жінкою на 2009–2012 рр. належать:

- створення Координаційного методичного центру для запобігання та припинення насильства над жінками. Створення такого центру було покладено на Міністерство праці, соціальних послуг і сім'ї;
- оприлюднення на Інтернетовій сторінці Міністерства праці, соціальних послуг і сім'ї нормативні документи, які містять стандарти з надання допомоги жінкам, які зазнали насильства;

- створення мережі закладів, які б надавали тимчасове помешкання для жінок, які зазнали насильства (ці заклади фінансуються з бюджету органів місцевого самоврядування);
- розроблення методики, яка б регулювала поступ фахівців, які мають контакти з жертвами насильства і їх дітьми;
- за зразком Чехії розпочати ґрунтовну освіту представників усіх професій, які мають контакт з жертвами насильства.

При реалізації освітніх програм за зразком Чехії постало два основних питання, які необхідно було вирішити. Перше стосувалося фінансування цих програм. Фінансові засоби були виділені в межах бюджету заінтересованих міністерств на реалізацію освітніх програм і тренінгів, що виявилось вдалим рішенням. Місцеві бюджети на фінансування освітніх програм не мали достатньо коштів. Друге питання стосувалося визначення цільової групи таких освітніх програм. Було прийняте рішення, що такі освітні програми можливо включити до навчальних планів закладів вищої освіти і післядипломної освіти відповідних професій.

Наступною проблемою стала адекватна підготовка і вибір лекторів для викладання зазначеної проблематики. В рамках вибору лекторів було прийнято рішення використати можливості і досвід недержавних організацій, оскільки ті мають необхідний професійний потенціал і які можуть надати акредитовану професійну освіту з проблем насильства над жінками. Залучення працівників недержавних неприбуткових організацій, які спеціалізуються на сімейному насильстві, як лекторів є цікавим новим рішенням. Працівники саме цих організацій найкраще розуміються на даній проблематиці і можуть як найкраще викласти матеріал.

Зрозуміло, що вищезазначені освітні програми можуть мати ефект тільки якщо вони реалізуються на загальнодержавному рівні. Для кращої їх реалізації у Словаччині було прийнято рішення щодо розподілу компетенції між окремими органами

щодо реалізації цих освітніх програм [159]. На окремі міністерства було покладено обов'язок реалізувати просвітницьку діяльність професій, які підпадають під їх компетенцію. Так, на Міністерство юстиції було покладено обов'язок провести навчання з даної проблематики для суддів і прокурорів, на Міністерство внутрішніх справ було покладено обов'язок ознайомити з даною проблематикою працівників поліції, які мають контакт з жертвами сімейного насильства щодо питань ідентифікації сімейного насильства і дій із виселення осіб, які вчинили насильство у сім'ї із спільного помешкання. Словацький народний центр з людських прав забезпечує освіту працівників шкіл і культурних закладів з проблематики людських прав. На Інститут уповноваженого з ромських питань у співпраці з Фондом соціального розвитку було покладено обов'язок провести тренінги для соціальних працівників і їх асистентів з проблематики насильства в таких сім'ях. Також було запроваджено систематичну освіту судових експертів зі спеціальності психологія. Вивчення даної проблематики стало обов'язковою і на факультетах журналістики, а в школі при вивченні окремих предметів було включено вивчення людських прав і проблематику насильства над жінкою (внесення відповідних змін до освітніх програм було покладено на Міністерство освіти).

Ефективне запобігання насильству над жінкою пов'язане з підвищенням обізнаності суспільства з негативними наслідками насильства над жінками і збільшенням пропагування бути не толерантним по відношенню до насильства над жінкою. Для підвищення обізнаності громадськості з даною проблематикою за зразком Чехії було проведено урядову кампанію «Зупинимо сімейне насильство над жінкою», яка проводилася в 2007–2008 роках.

---

<sup>159</sup> Matters in Early Childhood Education and Care: Slovak Republic 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.oecd.org/edu/school/Quality%20Matters%20in%20Early%20Childhood%20Education%20and%20Care\\_Slovak.pdf](http://www.oecd.org/edu/school/Quality%20Matters%20in%20Early%20Childhood%20Education%20and%20Care_Slovak.pdf)

Залучення засобів масової інформації до інформування населення щодо проблематики сімейного насильства стало метою в рамках програми «Системна підтримка превенції та припинення насильства в сфері координації і надання послуг в кризових інтервенційних центрах і групах». З цією метою було заплановано періодичний моніторинг засобів масової інформації щодо їх діяльності, спрямованої на інформування населення щодо проблематики сімейного насильства.

На Інститут досліджень з питань праці і сім'ї було покладено завдання провести порівняльні дослідження з питань соціальної допомоги і послуг, які надаються жінкам, які зазнали насильства, в окремих членських країнах ЄС. Також на Інститут досліджень з питань праці і сім'ї було покладено завдання провести дослідження стану насильства над певними групами жінок (в першу чергу це завдання стосується жінок ромського походження) [160].

Таким чином, у Словаччині було реалізовано низку вдалих рішень щодо протидії сімейному насильству. Проте, той факт що відповідальність за виконання Національного плану дій з даної проблематики покладено на органи місцевого самоврядування, на наш погляд, не є вірним рішенням. Також слід відмітити, що створення закладів для надання допомоги жінкам, які зазнали насильства зі службами, які б відповідали європейським стандартам залишилася однією з невирішених завдань як попереднього Національного плану дій, так і Національного плану дій на попередження і ліквідацію насильства над жінкою на 2009–2012 рр.

---

<sup>160</sup> Inštitút pre výskum práce a rodiny [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sspr.gov.sk/IVPR/>

### 4.3. ДОСВІД ПОЛЬЩІ

У Польщі, як і в Чехії та Словаччині, насильство у сім'ї карається більш суворо ніж насильство проти сторонніх осіб. У статті 207 Кримінального кодексу за фізичне або психічне насильство над близькою особою встановлюється покарання у формі позбавлення волі від 3 місяців до 5 років <sup>[161]</sup>.

Якщо насильство у сім'ї було здійснено з особливою жорстокістю встановлюється покарання у формі позбавлення волі від 1 до 10 років (§ 2 статті 207). Якщо внаслідок насильства над близькою особою, ця особа вчинила спробу самогубства встановлюється покарання у формі позбавлення волі від 2 до 12 років.

Як у Чехії, так і в Польщі було прийнято окремий закон, спрямований на протидію насильству у сім'ї. У Польщі Закон щодо протидії злочинам в сім'ї був прийнятий в червні 2010 року і набув чинності 1 серпня 2010 року <sup>[162]</sup>. Згідно цього Закону у кожній гміні (територіальній одиниці) розпочали свою роботу міждисциплінарні групи, до складу яких входять представники: органів соціального захисту, муніципальної комісії вирішення проблем, пов'язаних з алкоголем, освіти, охорони здоров'я та неурядових організацій. Міждисциплінарні групи несуть відповідальність за вжиття заходів з метою надання спільної допомоги у окремих випадках, а також за координації всіх заходів, що стосуються насильства в сім'ї.

Закон щодо протидії злочинам в сім'ї запровадив новий запобіжний захід, який полягає у виселенні особи, яка вчинила насильство у сім'ї із спільного із жертвою помешкання за наявності вагомих причин вважати, що обвинувачений знову може вчинити насильницький злочин щодо потерпілого. Також ново-

---

<sup>161</sup> Kodeks karny [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970880553+2014%2401%2427&min=1>

<sup>162</sup> Ustawa o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw weszła w życie dnia 1 sierpnia 2010 r. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mpips.gov.pl/przemoc-w-rodzinie/najczesciej-zadawane-pytania-w-zwiazku-z-ustawa-o-przeciwdzialaniu-przemocy-w-rodzinie/>

введенням стало створення нових освітніх програм, спрямованих на перевиховання осіб, які вчинили насильницький злочин щодо члена або членів своєї родини [163].

Закон також встановлює процедуру вилучення особи із сім'ї соціальним працівником, якщо життя або здоров'я дитини знаходиться в небезпеці. Рішення приймається спільно з працівниками поліції, лікарем, медсестрою або фельдшером. Соціальний працівник зобов'язаний повідомити про прийняття такого рішення суд з сімейних справ протягом 24 годин від прийняття такого рішення, а суд потім приймає рішення про подальшу долю дитини.

Згідно закону щодо протидії злочинам в сім'ї жертва сімейного насильства має право на безкоштовне медичне обстеження щоб визначити причину і характер тілесних ушкоджень і право на безкоштовні медичні довідки, які можуть бути використані як докази в ході судового розгляду справи. Медична допомога жертвам насильства розподіляється на первинну та спеціалізовану. Первинна медична допомога надається жертві сімейного насильства, якщо вона у процесі скоєння щодо неї насильницьких дій отримала будь-які пошкодження та травми. Дії працівника поліції у таких випадках нічим не відрізняються від дій у випадках отримання потерпілими пошкоджень та травм насильницького походження. Щодо спеціалізованої допомоги жертв сімейного насильства — її організацію та функціонування передбачає Закон щодо протидії злочинам в сім'ї.

Позитивним нововведенням Закону стало те, що він передбачає оперативний та швидкий механізм реагування на факти сімейного насильства. Так, на основі Закону щодо протидії злочинам в сім'ї, було створено «блакитну лінію», за якою можна негайно повідомити поліцію у разі вчинення домашнього насильства, внаслідок чого поліція разом з прокуратурою негайно вчиняють дії щодо усунення загрози, а саме:

---

<sup>163</sup> Dotychczasowe działania rządu w obszarze polityki rodzinnej [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.premier.gov.pl/wydarzenia/aktualnosci/dotychczasowe-dzialania-rzadu-w-obszarze-polityki-rodzinnej.html>



- усувають винуватця, який вчинив насильство в сім'ї, зі спільного помешкання;
- якщо дитина зазнає жорстокого поводження, то вона може бути негайно вилучена навіть без рішення суду. Тоді дитина утримується в лікарні, «тимчасовій сім'ї», а протягом 24 годин суд розглядає це питання та визначає подальші дії;
- якщо особа була засуджена за злочини проти дитини, але звільнена від відбування покарання, однак продовжує вчинювати злочини проти дитини — така інформація негайно повідомляється суду і особа направляється для реального відбування покарання [<sup>164</sup>, с. 10].

Запобігання сімейному насильству та переслідування винних є одним з пріоритетів польської поліції. Правовою основою здійснення діяльності польськими поліцейськими у сфері запобігання сімейному насильству є Розпорядження Ради Міністрів від 13 вересня 2011 року.

За вчинення насильства у сім'ї законодавством Республіки Польща передбачається виключно кримінальна відповідальність. До обов'язків працівників поліції у цій сфері відноситься проведення, наскільки це є можливим, з особою, щодо якої існує підозра, що вона вчиняє насильство в сім'ї, роз'яснювальної бесіди про кримінальну відповідальність за насильство у сім'ї та пояснення такій особі необхідності вести себе відповідно до закону і правил суспільного співжиття.

Новим і досить цікавим є досвід Польщі щодо запровадження так званої процедури «блакитних карток», яка носить головним чином профілактичний характер. Згідно цієї процедури, працівник поліції у разі виявлення сімейного насильства розпочинає процедуру «Блакитні карти» шляхом заповнення формуляра «А», в якому зазначає обставини справи. Якщо під час здійснення

---

<sup>164</sup> Фінальний звіт за результатами науково-практичного семінару «Розгляд суддями справ щодо насильства над дітьми та торгівлі людьми: міжнародні стандарти та досвід». — Львів, 26–27 січня 2011 р. — 40 с.

перевірки за викликом не має можливості заповнити формуляр «Блакитна карта — А» у повному обсязі, то окремі частини можуть бути пізніше уточненими та доповненими дільничним, у присутності особи, щодо якої існує підозра, що вона виступає жертвою сімейного насильства.

Поліцейський, який здійснює провадження, або інша посадова особа місцевої поліції роз'яснює жертві сімейного насильства можливі подальші дії та надає їй інформацію для жертв сімейного насильства (так званий формуляр «Блакитна карта — В»).

Той факт, що працівники польської поліції мають при собі формуляри, котрі він зобов'язаний залишити жертві сімейного насильства, визнається важливим. Адже жертви насильства на момент втручання перебувають у стані сильного стресу, зумовленого пережитим страхом і стражданнями, присутністю працівників поліції, а також невизначеністю, чим власне закінчиться дана ситуація. Таким чином, не можна розраховувати на те, що жертви домашнього насильства зможуть повністю почути, усвідомити та запам'ятати те, що їм говорять працівники поліції за даних обставин.

Жертва сімейного насильства згодом має можливість вивчити у більш спокійній обстановці всю необхідну їй інформацію. Формуляр «Блакитна карта — В» містить кваліфіковане роз'яснення щодо того, що вважається насильством в сім'ї, хто може виступати його жертвами, в яких формах воно найчастіше проявляється, а також види злочинів, що вчиняються у цій сфері із зазначенням тих випадків, коли кримінальне переслідування розпочинається за умови обов'язкового подання заяви потерпілою стороною. прав жертви.

Друга частина формуляра «Блакитна карта — В» пропонує жертві насильства занотувати перебіг події: вказати, хто виступав кривдником, коли це трапилося, в чому полягало насильства, як часто таке відбувається, чи були свідки сімейного насильства, чи жертва зверталася до компетентних органів для припинення сімейного насильства. Третя частина формуляра

містить інформацію щодо можливості отримання нею допомоги, а також місцезнаходження осередків організацій, до яких можна звернутися за допомогою та підтримкою. Такий формуляр являє собою конкретну пропозицію, що посилює у жертви сімейного насильства почуття безпеки та уможливорює спокійне обміркування ситуації, а також звернення за допомогою у разі відчуття такої необхідності [165].

В ході здійснення процедури «Блакитні карти» членами міждисциплінарної комісії також заповнюються формуляри «Блакитна карта — С» стосовно особи, щодо якої існує підозра, що вона виступає жертвою сімейного насильства, у якому опрацьовується індивідуальний план заходів для допомоги вказаній особі та «Блакитна карта — D» стосовно особи, щодо якої існує підозра, що вона вчиняє насильство в сім'ї, де діагностується ситуація, що склалася в сім'ї, попереджається про відповідальність за вчинення сімейного насильства, обґрунтовується необхідність прийняття участі у корекційно-навчальних програмах [166].

Законодавство Польщі встановлює, що закінчення процедури «Блакитні карти» настає у випадку припинення насильства в сім'ї або наявності обґрунтованого припущення про його припинення після завершення проведення заходів індивідуального плану допомоги або прийняття рішення про недоцільність подальшого вжиття заходів. Закінчення процедури оформляється протоколом, який підписує керуючий міждисциплінарної комісії<sup>167</sup>.

Характеризуючи системні зусилля польського уряду із протидії домашньому насильству, слід відмітити декілька загальнонаціональних спеціалізованих програм. Однією з таких програм є Національна програма по боротьбі з насильством у сім'ї на

---

<sup>165</sup> Йосифович Д.І. Попередження насильства в сім'ї: досвід Республіки Польща / Д.І. Йосифович // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. — 2012. — № 3. — С. 384–391., с. 387–388

<sup>166</sup> Там само, с. 389

<sup>167</sup> Там само, с. 389

2006–2016 рр., яка була схвалена Урядом 25 вересня 2006 р [168]. На основі цієї програми в березні 2011 року у Польщі було створено Моніторинговий комітет по боротьбі з насильством в сім'ї. Комітет складається з національного координатора Національної програми по боротьбі з насильством у сім'ї, семи представників центральних органів державної влади або їх підвідомчих установ, п'яти представників органів місцевого самоврядування, десяти представників неурядових організацій, спілок і церков. До завдань, які має виконувати Моніторинговий комітет, належать:

- підтримка діяльності, спрямованої на боротьбу з насильством в сім'ї;
- моніторинг діяльності в галузі боротьби з насильством;
- прийняття висновку з питань, пов'язаних із застосуванням Закону щодо протидії злочинам в сім'ї;
- ініціювання змін в галузі протидії насильству у сім'ї;
- надання висновку у випадку судового розгляду між органами державного управління та неурядовими організаціями, що реалізують повноваження в галузі протидії насильству у сім'ї;
- надання висновку щодо ролі громадськості в галузі протидії насильству у сім'ї;
- розробка стандартів допомоги жертвам сімейного насильства і стандартів роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї;
- розробка механізмів інформування громадськості про ці стандарти;
- інформування громадськості про результати моніторингу в галузі протидії насильству у сім'ї.

У Польщі також діє урядова програма по запобіганню злочинності та антисоціальної поведінки, яка носить назву «Безпечніше разом» [169]. Основною ідеєю цієї урядової програми є те,

---

<sup>168</sup> Crime prevention policies [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eucpn.org/policies/results.asp?category=2&country=18>

<sup>169</sup> Domestic Violence Relevant Legislation [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.eucpn.org/poldocs/PL\\_DV\\_legislation.pdf](http://www.eucpn.org/poldocs/PL_DV_legislation.pdf)

що забезпечення відчуття безпеки у громадян має покладатися саме на працівників поліції.

До головних сфер застосування програми належить зокрема і протидія сімейному насильству. До головних завдань програми у цій сфері належить:

- пропагування відповідної моделі сімейного життя; проведення тренінгів для жертв сімейного насильства;
- покращення ефективності процедури Блакитних Карток;
- посилення кооперації між інституціями і недержавними організаціями, які надають допомогу (юридичну, психологічну і соціальну) для жертв сімейного насильства;
- проведення тренінгів для осіб, які вчинили сімейне насильство;
- підтримка місцевих соціальних ініціатив спрямованих на запобігання сімейному насильству;
- залучення недержавних громадських організацій до вирішення завдань, пов'язаних з проведенням тренінгів, консультацій, надання допомоги жертвам сімейного насильства;
- підвищення обізнаності медичного персоналу щодо симптомів сімейного насильства.

Аналізуючи положення Національних планів Польщі, спрямованих на протидію сімейному насильству, можна зробити висновок що вони подібні до загальносвітових підходів у цій проблематиці, враховують досвід країн-сусідів розкритих нами: Чехії та Словаччини.

## **ВИСНОВКИ**

Опрацювавши практику протидії сімейному насильству у країнах Східної Європи, нами зроблено такі висновки:

Загалом, основою Національних планів дій у сфері запобігання сімейному насильству в окремих країнах Східної Європи є 4 сфери, а саме: фактична допомога жертвам сімейного

насильства; робота з особами, які вчинили насильство у сім'ї; освітня робота для працівників, які мають контакти з жертвами сімейного насильства; і розповсюдження відомостей про стан сімейного насильства з метою його запобігання і зміни ставлення суспільства до сімейного насильства.

1. Цінність чеського досвіду протидії насильству в сім'ї полягає у його системності. Основні напрямки заходів включають: правову реформу з даної проблематики, удосконалення діяльності правоохоронних органів, розвиток соціальних послуг; просвітницькі програми, реабілітаційні програми.

2. Актуальним є чеський досвід не тільки запровадження обов'язкових психологічних програм для осіб, які вчинили насильство у сім'ї та просвітницьких програм у школах для роботи з учнями з тематики пропаганди доброзичливого толерантного співжиття членів родини, але і розробка методики викладання зазначеної проблематики.

3. Позитивним досвідом Словаччини слід вважати розробку Методики дій працівників поліції у випадку сімейного насильства, яка була розроблена у 2006 році в рамках проекту «Алтерна» словацького кризового центру «Дотик», яка була розповсюджена у всіх відділеннях поліції. Однією з найважливіших частин цієї методики є контакти організацій, які надають допомогу жертвам сімейного насильства. Звісно, інформація про такі організації повинна бути у всіх відділках поліції.

4. У Словаччині, порівняно із Чехією, національні програми щодо запобігання злочинності у сім'ї є менш комплексними і масштабними. Проте, слід відмітити позитивні зміни у законодавчому регулюванні даної сфери, які певною мірою сприяють якщо не запобіганню сімейному насильству, то принаймні кращій допомозі жертвам сімейного насильства і покаранню осіб, які вчинили насильство. Мова йде про скорочення термінів розслідування сімейних злочинів; більш суворі покарання за вчинення злочинів над близькою особою і ще більш суворі покарання за вчинення злочинів над особами, які знаходяться

під охороною; право виселення особи, яка вчинила сімейне насильство, із спільного помешкання; відміна положення Цивільного кодексу Словаччини, яке зобов'язувало забезпечити місце проживання для партнера, який вчинив насильство у сім'ї.

5. У Словаччині важливу роль при запобіганні сімейного насильства покладено на органи місцевого самоврядування, оскільки саме з місцевих бюджетів фінансуються інституції, які надають допомогу жертвам сімейного насильства.

6. Оригінальним є досвід Польщі щодо запровадження процедури «Блакитні карти», згідно якої дільничний веде накопичувальну папку для кожної сім'ї, в якій виникло насильство, в якій накопичуються будь-які документи, які висвітлюють обставини справи. Таким чином у випадку повторного насильства, працівник польської поліції володіє всією інформацією щодо ситуації у сім'ї і краще розуміє чим він може допомогти жертві сімейного насильства. Позитивним досвідом Польщі слід вважати і створення цілодобової телефонної «блакитної лінії», за якою негайно можна повідомити поліцію у разі виникнення сімейного насильства, внаслідок чого поліція разом з прокуратурою негайно вчиняють дії щодо усунення загрози.

7. Польська практика, згідно з якою працівники поліції при виїзді на сімейний конфлікт мають при собі та зобов'язані залишити постраждалій особі спеціальні формуляри з інформацією про органи, до яких може звернутися жертва домашнього насильства, є вельми доречною. У такому випадку потерпіла особа від сімейного насильства має можливість вивчити у більш спокійній обстановці всю необхідну їй інформацію та прийняти рішення про подальші кроки із захисту її прав.

# 5

## **ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї У КРАЇНАХ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ТАБОРУ**

Зважаючи на ментальну близькість східно-слов'янських народів та традиційність гендерно-сімейних стереотипів пострадянського суспільства у цій праці актуально буде висвітлити досвід у подоланні насильства в сім'ї у Російській Федерації, Білорусі, Молдові, ряді країн пострадянської Азії.

Здійснюючи огляд пострадянського простору, нами опрацьовано інформаційні джерела щодо реалізації політики протидії насильству в сім'ї у зазначених країнах.

Відмітимо типовість підходів до цієї проблематики на пострадянському просторі: країни СНД розпочали свій шлях протидії насильству в сім'ї практично одночасно, одержуючи значний методологічний вплив міжнародних організацій, у фарватері змін виступили недержавні організації. Проте, з плином часу і змінами у суспільно-державних відносинах кожна з країн досягла різних результатів у законодавстві та практиці його застосування, напрацювала оригінальні форми і методи діяльності державних органів та недержавних інституцій.



## 5.1. ДОСВІД РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

У Російській Федерації (РФ), як і в інших країнах, насильство в сім'ї має свої історичні корені та базується на традиціях і звичаях, що панували в суспільстві упродовж віків. Сімейне насильство вважалося справою звичайною, а виховання дітей із застосуванням фізичної сили ще у минулому столітті було традицією не лише в сім'ї, але і в освітніх установах. У зв'язку з цим, як засвідчують відомості експертних криміналістичних служб, закладів охорони здоров'я, соціальних установ, засобів масової інформації, у деяких російських родинах склався спосіб життя, для якого насильницькі міжособові стосунки стали нормою та передаються від одного покоління до іншого. Зокрема, за даними Міністерства внутрішніх справ РФ — до 40% тяжких злочинів здійснюється в сім'ї, при цьому кожне восьме вчинено з особливою жорстокістю, кожне шосте — зі знуцанням над жертвою. Останніми переважно є жінки та діти. Так, чисельність понівечених батьками дітей щорічно досягає двох млн., і як наслідок — за десятиліття вчинення дитячих самогубств зросло на 70% [170, с. 4].

Перш ніж розглянути федеративне законодавче забезпечення протидії насильству в сім'ї у РФ, відзначимо що Росією підписано і ратифіковано чимало міжнародних нормативно-правових актів у цьому напрямі.

Зокрема, основний міжнародний документ що безпосередньо стосується прав жінок та учасником якого є і РФ — це Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації відносно жінок (прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 34/180 від 18 грудня 1979 року). Так, згідно цієї Конвенції держава зобов'язана «вживати усі відповідні заходи для ліквідації дискримінації відносно

---

<sup>170</sup> Сошникова И. В. Насилие в семье в современной России: социологический анализ: автореф. дис. на получение научн. степени канд. социологич. наук: спец. 22.00.04 "Социальная структура, социальные институты и процессы" / Ирина Владимировна Сошникова. — Екатеринбург, 2011. — 20 с.

жінок зі сторони будь-якої особи, організації або підприємства» і «вживати усі відповідні заходи, включаючи законодавчі, для зміни або відміни чинних законів, постанов, звичаїв і практики, які є дискримінаційними відносно жінок». Також, вагоме значення має ратифікація Росією таких Конвенцій як-от: проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання прийнята резолюцією 39/46 Генеральної Асамблеї від 10 грудня 1984 року; про юрисдикцію, застосовне право, визнання, виконання і співпрацю відносно батьківської відповідальності і заходів по захисту дітей (укладена в Гаазі 19.10.1996 р.) тощо.

Національну правову базу протидії насильству у сім'ї у РФ складають: Конституція, Сімейний кодекс, Житловий кодекс, Цивільний кодекс, Кодекс про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс, такі федеральні закони як «Про основні гарантії прав дитини в РФ» [171], «Про основи системи профілактики бездоглядності і правопорушень неповнолітніх» [172] та інші нормативно-правові акти. Тому, незважаючи на відсутність спеціального закону, держава та громадські інституції у РФ мають достатньо підстав і важелів для протидії насильству в сім'ї.

Так, у ст. 19 Конституції РФ [173] засвідчено, що «Чоловік і жінка мають рівні права і свободи і рівні можливості для їх реалізації»; згідно зі ст. 21, п. 2: «Ніхто не повинен піддаватися тортурам, насильству, іншому жорстокому або принижуючому людську гідність поводженню, або покаранню»; ст. 22, п. 1 передбачено: «Кожен має право на свободу і особисту недоторканість».

---

<sup>171</sup> Об основных гарантиях прав ребенка в Российской Федерации: федеральный закон от 3 июля 1998 г. № 124-ФЗ [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102054313&rdk>

<sup>172</sup> Об основах системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних: федеральный закон от 24 июня 1999 г. № 120-ФЗ (ред. от 28.12.2013) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [http://www.consultant.ru/document/cons\\_doc\\_LAW\\_156775/](http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_156775/).

<sup>173</sup> Конституция Российской Федерации: принята 12 дек. 1993 г. // Официальное издание. — М.: Юрид. лит., 2011. — 64 с.

Сімейним кодексом РФ від 29 грудня 1995 р. № 223-ФЗ <sup>[174]</sup> врегульовано здійснення і захист сімейних прав, укладення та припинення шлюбу, регламентовано права і обов'язки подружжя, законний режим їх власності, роз'яснено що таке шлюбний договір тощо. Главою 12 цього кодексу передбачено права і обов'язки батьків. Зокрема, у статтю 65 відзначено: “при здійсненні батьківських прав батьки не мають права завдавати шкоди фізичному чи психічному здоров'ю дітей, їх моральному розвитку. Способи виховання повинні виключати зневажливе, жорстоке, грубе, принижуюче людську гідність відношення, зневагу або експлуатацію дітей”. У главах 13, 14 і 15 цього кодексу врегульовано аліментні зобов'язання (подружжя і колишнього подружжя, інших членів сім'ї тощо).

Житловим кодексом РФ від 29 грудня 2004 р. № 188-ФЗ <sup>[175]</sup> врегульовано питання щодо житла. Адже, найгострішою проблемою для жінок, які піддаються насильству в сім'ї є житлова проблема (купити і обміняти житло складно, піти нікуди). Житловим кодексом регламентовано право користування житлом і юридичні аспекти по питаннях розміну житла. Важливо, що у цьому Кодексі є норми, що дозволяють примусово розмінати квартиру. Так, у ст. 72 ч. 3 цього Кодексу констатовано: “Якщо між наймачем житла за договором соціального найму і членами його сім'ї що мешкають спільно з ним не досягнута угода про обмін, будь-хто з них має право вимагати здійснення примусового обміну займаного житла в судовому порядку. При цьому, до уваги беруться лише вагомні аргументи і законні інтереси осіб, що мешкають в обмінюваному житлі”.

---

<sup>174</sup> Семейный кодекс Российской от 29 декабря 1995 г. № 223-ФЗ (ред. от 25.11.2013) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=154792>.

<sup>175</sup> Жилищный кодекс Российской Федерации: от 29 декабря 2004 г. № 188-ФЗ (ред. от 28.12.2013) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=156594>.

У Цивільному кодексі РФ від 26 січня 1996 року № 14-ФЗ [176], зокрема у главі 59 йдеться про обов'язки внаслідок завдання шкоди: відшкодування шкоди заподіяної життю і здоров'ю, майну, а також про компенсацію моральної шкоди.

Особливу роль у протидії домашньому насильству відіграють норми адміністративного [177] та кримінального законодавства [178].

Так, серед норм Кодексу РФ про адміністративні правопорушення щодо протидії домашньому насильству статті 5.61 — зневага (припинення) та 5.62 — дискримінація.

До положень Кримінального кодексу РФ від 13 червня 1996 р. № 63-ФЗ, що застосовуються працівниками поліції у випадках домашнього насильства належать статті, що включені до глав: 16 — злочини проти життя і здоров'я; 17 — злочини проти свободи, честі і гідності особи, та 20 — злочини проти сім'ї і неповнолітніх.

У свою чергу, фізичне насильство є найбільш розповсюдженим видом сімейного насильства, і визначено цим законом як реальне або потенційне спричинення фізичної шкоди людині. За характером воно може проявлятися у завданні ударів, побоїв, поранень і в іншій дії на зовнішні покриви тіла людини за допомогою застосування фізичної сили, холодної чи вогнепальної зброї або інших предметів, рідин, сипких речовин і тощо, а також в дії на внутрішні органи людини без ушкоджень зовнішніх тканин — шляхом отруєння або сп'яювання одурманюючими

---

<sup>176</sup> Гражданский кодекс Российской Федерации (часть вторая) от 26.01.1996 № 14-ФЗ (ред. от 02.12.2013) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=155166;fld=134;dst=4294967295;rnd=0.7753071190093496>.

<sup>177</sup> Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях: от 30 декабря 2001 г. № 195-ФЗ (ред. от 28.12.2013) (с изм. и доп., вступ. в силу с 21.01.2014) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=155784>.

<sup>178</sup> Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ (ред. от 28.12.2013) (с изм. и доп., вступ. в силу с 21.01.2014) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=149921>.

засобами. Тому, якщо у сім'ї вчинено насильство, то склад цього діяння переважно передбачено такими статтями Кримінального кодексу РФ: 111 — умисне завдання тяжкої шкоди здоров'ю; 112 — умисне завдання середньої тяжкості шкоди здоров'ю; 113 — завдання тяжкої або середньої тяжкості шкоди здоров'ю у стані афекту; 115 — умисне завдання легкої шкоди здоров'ю; 116 — побої; 119 — погроза вбивством або завданням тяжкої шкоди здоров'ю.

За позицією російських дослідників, найповніше відображає злочинні дії, що здійснюються у випадках домашнього насильства ст. 117 — «Катування». Цією статтею передбачено [179]:

1. Спричинення фізичних або психічних страждань шляхом систематичного нанесення побоїв або іншими насильницькими діями, якщо це не спричинило наслідків, вказаних у статтях 111 і 112 чинного Кодексу,— карається позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, вчинене: а) відносно двох або більше осіб; б) відносно особи або її близьких у зв'язку із здійсненням цієї особою службової діяльності або виконанням громадського обов'язку; в) відносно жінки, яка завідомо для винного знаходиться в стані вагітності; г) відносно завідомо неповнолітнього або особи яка, завідомо для винного, знаходиться у безпорадному стані або в матеріальній або іншій залежності від винного, а рівно особі, викраденій або захопленій в якості заручника; д) із застосуванням тортур; е) групою осіб, групою осіб за попередньою змовою або організованою групою; ж) за наймом; з) за мотивами політичної, ідеологічної, расової, національної або релігійної ненависті або ворожнечі,— карається позбавленням волі на термін від трьох до семи років.

У Кримінальному кодексі є уточнення до цієї статті, у якому зазначено, що під катуванням слід розуміти завдання фізичних або моральних страждань з метою отримання показів або інші

---

<sup>179</sup> Жизнь без насилия [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nasiliestop.tom.ru/2011-08-06-16-53-47/rospravbaza.html>.

дії, що суперечать волі людини, а також з метою покарання або з іншою метою — відповідно включаючи систематичне нанесення побоїв, застосування тортур, погроз, зневаги. До інших насильницьких способів катування слід віднести, наприклад, позбавлення сну, їжі, води, замикання в холодне приміщення, зв'язування тощо. Усі ці дії, особливо систематичні побої, погрози і зневажання, спостерігаються практично у кожному випадку домашнього насильства.

Отже, для визнання тієї або іншої дії катуванням важливо встановити його систематичний характер з боку винного. Як відомо, домашнє насильство також характеризується систематичністю. При настанні середніх або тяжких наслідків від катування, перерахованих у 111 і 112 статтях Кримінального кодексу РФ, злочин кваліфікується по сукупності: відповідно за цими статтями і статті 117.

Необхідно відзначити, що згідно з Постановою Верховного Суду РФ, нанесення побоїв, що не носять характеру катування, під час спільних сварок, на ґрунті особистих неприязних взаємовідносин, не може розцінюватися як катування. Тут очевидною є проблема тлумачення злочину. З одного боку, катування кваліфікують як вчинені від трьох разів і більше насильницькі дії, такі як нанесення побоїв, застосування тортур, погроз, зневаги, що завдали легкої шкоди здоров'ю. З іншого боку — закон не визначає чіткого періоду часу, впродовж якого ці систематичні насильницькі дії може бути вчинено, — рік, місяць або день. Більше того, формулювання «нанесення побоїв, що не носить характеру катування, під час спільних сварок, на ґрунті особистих неприязних взаємовідносин не може розцінюватися як катування» залишає занадто великий простір для інтерпретації: чи є насильство «спільною сваркою» або проявом «особистих неприязних стосунків»? У зв'язку з цими колізіями ця стаття практично не використовується судьями при розгляді заяв, пов'язаних з насильством у сім'ї.

Також, у окремих випадках відповідальність за домашнє насильство настає за такими статтями Кримінального кодексу РФ: 105 — вбивство; 106 — вбивство матір'ю новонародженої дитини; 107 — вбивство вчинене у стані афекту, викликаного насильством, знущаннями або тяжкою образою зі сторони жертви чи іншими протиправними або аморальними діями (бездіяльністю) жертви; 110 — доведення до самогубства або до замаху на самогубство шляхом погроз, жорстокого поводження або систематичного приниження людської гідності жертви; 129 — наклеп; 130 — зневага.

Таким чином, чинне законодавство РФ щодо протидії насильству в сім'ї не досконале. У більшості країн світу вагоме значення для протидії цьому злочину має спеціальне законодавство. У РФ, поки що такого закону немає.

Проте, цікавим фактом видається те, що на пострадянському просторі саме російськими авторами громадських організацій було розроблено перший законопроект щодо протидії домашньому насильству. Зокрема, зусилля російського громадянського суспільства сприяло зростанню інтересу до цієї проблеми в країнах СНД. За зразком першого російського законопроекту прийнятий киргизський закон, російський досвід вивчався українськими й молдавськими законотворцями. Але вже більше десятиліття спеціальний закон щодо протидії домашньому насильству в Росії не прийнятий, варіанти законопроектів подані до Державної думи РФ у 1994 та у 1997 роках були зняті з розгляду [180].

Водночас, деякі регіональні законотворці (наприклад, в Архангельській області) виявили ініціативу та прийняли місцевий закон щодо протидії домашньому насильству, проте фахівці оцінюють такі закони як переважно декларативні [181, с. 23] та

---

<sup>180</sup> Взаємодія суб'єктів протидії насильству в сім'ї: [монографія] / Н. Б. Шамрук, А. О. Галай, С. К. Гречанюк. — Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2013. — 174 с.

<sup>181</sup> Домашнее насилие: социально-правовой аспект [учебно-методическое пособие] / Под общей ред. Е. Н. Ершовой. — Ч. 1. — М.: ОАЖОО "Консорциум женских неправительственных объединений", 2009. — 129 с.

вказують, що виконанню заважає відсутність підтримки на федеральному рівні.

Проте, закон потрібний — про це в один голос заявляють і правозахисники, і депутати. Тому робочою групою, до складу якої увійшли представники: національного центру по попередженню насильства «ГАННА», міжрегіональної правозахисної громадської організації «Опір», Міністерства охорони здоров'я та соціального розвитку, Слідчого комітету РФ і депутати Держдуми розроблено новий законопроект щодо боротьби з сімейним насильством. Нині розроблений проект Закону про сімейно-побутове насильство проходить останні експертизи, тому можливо на початку 2014 року буде представлений на розгляд до Державної Думи.

У цьому проекті запропоновано запровадити охоронні приписи. Так, на першому етапі жертві досить повідомити в поліцію про побиття — на що відповідно співробітник поліції реагує негайно. Кривдникові видається охоронний ордер, за яким забороняється наблизитися до потерпілої особи на певну дистанцію, а також відвідувати місця можливого місцезнаходження жертви і спілкуватися з її родичами. У числі заборонних санкцій обвинуваченого зобов'язують пройти психологічний або інший курс, що коригує поведінку, а жертва зможе скористатися правом на відшкодування заподіяної шкоди. За перше порушення припису загрожує адміністративний арешт, а вже за повторне може настати і кримінальна відповідальність. На другому етапі жертва може звернутися до суду. При цьому, заява підкріплюється рапортом поліції і показаннями свідків [182].

Оскільки захист життя, здоров'я, прав і свобод громадян РФ є основним завданням поліції [183], тому протидія домашньому насильству безпосередньо здійснюється органами внутрішніх справ.

---

<sup>182</sup> Закон против насилия в семьях в России пытаются принять в третий раз [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gorvesti.ru/gazeta/209-75/13098-tiran>

<sup>183</sup> О полиции: федеральный закон от 7 февр. 2011 г. № 3-ФЗ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102282913&intelsearch=>



Зокрема, окрім безпосереднього реагування на повідомлення про домашнє насильство, поліцією РФ постійно проводяться комплексні профілактичні заходи щодо протидії цьому злочину. Так, одним з тих, що стосується проблеми насильства у сім'ї визнається план «Побут». Так, у вересні 2008 р. у Свердловській області протягом трьох днів співробітники підрозділів міліції громадської безпеки, проводили акції, спрямовані на попередження здійснення тяжких злочинів у сфері сімейно-побутових відносин. На облік у міліції поставлено 6965 сімейних дебоширів, притягнуто до адміністративної відповідальності 3198 домашніх агресорів, виявлено 258 злочинів, вчинених у сфері сімейно-побутових відносин, у тому числі — 6 особливо тяжких: 5 убивств й 1 випадок заподіяння тяжких тілесних ушкоджень [184]. У той же час у Сахалінській області за чотири дні виявлено лише 39 злочини, складено 200 протоколів про адміністративні правопорушення. Ці дані свідчать, що через відсутність спеціальних норм і, відповідно, чіткої державної політики в цій галузі, системна профілактична робота з сімейними агресорами ведеться не у всіх регіонах однаково, відповідно її наслідки (загальнодержавне зменшення сімейного насильства) непомітні.

Також, вважаємо за необхідне розглянути дії співробітників поліції РФ на місці події. Як відзначає Е. Ю. Родионова, виїжджати на місце події, яка пов'язана із сімейно-побутовим насильством, повинно не менше двох співробітників поліції. Перед виїздом вони повинні отримати від чергового всю наявну інформацію про інцидент. Про прибуття на місце події наряд, що виїхав доповідає оперативному черговому [185].

Нарядом поліції повинно бути передбачено ймовірність втечі порушника з місця події і/або застосування ним зброї та вжито попереджувальні заходи. Зокрема, прибувши на місце події працівники поліції зобов'язані:

---

<sup>184</sup> В Свердловской области подведены итоги комплексного профилактического мероприятия "Быт" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.112.ru/publish/00/01/0501.01/2008/09/24/rss\\_11779/rss\\_11779.full.shtml](http://www.112.ru/publish/00/01/0501.01/2008/09/24/rss_11779/rss_11779.full.shtml)

<sup>185</sup> Родионова Е. Ю. Социально-правовой аспект проблемы домашнего насилия: [учебно-методическое пособие] / Е. Ю. Родионова. — М.: Б.в., 2013. — 90 с.

1. Представитися як співробітники поліції, пояснити причину своєї присутності і попросити дозволу увійти в квартиру (будинок) і поговорити із заявником і особою, яка вчинила насильство.

2. Співробітники поліції можуть увійти у квартиру (будинок) та провести огляд приміщення, що має відношення до інциденту, якщо отримають згоду осіб які у ньому проживають.

3. У разі відмови у дозволі увійти співробітники поліції повинні наполягати на зустрічі і розмові віч-на-віч, з особою підозрюваною у вчиненні насильства. Якщо після цього не буде надано дозвіл увійти в квартиру (будинок), то, з урахуванням оцінки ситуації та за наявності достатніх підстав вважати, що там вчинено чи вчиняється злочин, співробітники поліції мають право увійти в квартиру (будинок) і оглянути її.

4. Опинившись у приміщенні, співробітникам поліції необхідно: визначити ймовірність наявності в приміщенні зброї; помістити окремо жертву і правопорушника; при необхідності негайно доставити підозрюваного у скоєнні насильства в органи внутрішніх справ; якщо комусь з учасників конфлікту нанесені тілесні ушкодження, оцінити їх тяжкість і, в разі необхідності, надати потерпілому першу допомогу і/або викликати швидку медичну допомогу; з'ясувати причину інциденту; встановити усіх осіб, які проживають у приміщенні та очевидців; ізолювати очевидців від жертв і правопорушника з метою забезпечення об'єктивного отримання інформації.

5. Співробітники поліції повинні детально опитати жертв про обставини інциденту і взяти пояснення.

6. При опитуванні жертви сімейно-побутового насильства рекомендовано з'ясувати такі питання: ступінь споріднення жертви і правопорушника (чоловік/дружина; колишній чоловік/колишня дружина; співмешканець/співмешканка; колишній співмешканець/колишня співмешканка; сусід; інші); у чому саме виражалось насильство: а) удари (ногами, кулаками і т.д.), б) ляпаси, в) щипки, подряпини, спроби удушення, нане-

сення опіків, укуси, зв'язування, викручування рук, виривання волосся, використання хімічних речовин, кидання предметів, згвалтування, психологічне насильство (образи, погрози, залякування), ін.; місце нанесення ударів, локалізацію слідів опіків і тощо; предмети, які правопорушник використав або погрожував використовувати для нанесення ударів: а) зброя (вогнепальна, холодна, газова); б) предмети домашнього вжитку (каструля, сковорода, стілець, телефон, сокира, молоток, ремінь тощо); приблизна кількість ударів і характер завданих пошкоджень; чи звертався за медичною допомогою потерпілий, якщо так то куди саме?; чи знаходився правопорушник в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння?; хто був свідком події?; чи були неповнолітні діти свідками сцен сімейно-побутового насильства?; чи піддавалися насильству неповнолітні діти, і в чому воно виражалось?; чи траплялися раніше акти сімейно-побутового насильства? Якщо так, то чи зверталися потерпілі в поліцію або в медичні установи, суд? Чи є підстави припускати, що правопорушник продовжить свої дії?

7. Потерпілого, правопорушника і очевидця необхідно опитувати окремо один від одного.

Співробітник поліції повинен проводити опитування неупереджено і об'єктивно. До отримання повної інформації він не повинен повідомляти потерпілому, які дії будуть зроблені відносно правопорушника.

Якщо насильство відбувалося в присутності дітей, вони також можуть бути опитані. При опитуванні свідка, який не досяг віку 14 років, обов'язковою є присутність педагога чи психолога. У разі необхідності опитування проводиться у присутності законного представника неповнолітнього свідка (ст. 25–6, ч. 4 Кодексу про Адміністративні правопорушення РФ). Неприпустимо опитувати дітей у присутності особи, підозрюваної у вчиненні насильства.

8. Якщо особа, підозрювана у вчиненні насильства, зникла з місця злочину (події), співробітники поліції повинні з'ясувати

можливе місце його знаходження (отримати дані про місце роботи, родичів, друзів).

9. Співробітник поліції повинен скласти рапорт про виявлення ознак злочину у тому випадку, якщо повідомлення про інцидент було отримано по телефону. У рапорті повинні бути відображені обставини вчиненого діяння, а також джерело отримання інформації про нього.

При виявленні ознак складу злочину, співробітник поліції зобов'язаний скласти протокол огляду місця події. Під час огляду місця події неприпустимо проведення обшуку, в тому числі — особистого. У разі, якщо є достатні підстави підозрювати, що правопорушник має при собі зброю, співробітник поліції вправі провести особистий огляд, оформивши відповідний протокол. У заключній частині протоколу огляду місця події повинні бути зазначені виняткові технічні засоби фіксації (фото, відео), якщо вони застосовувалися, а також повинен бути наведений перелік вилучених слідів, предметів і документів, з відображенням способу упаковки, опечатування та посвідчення. Протокол повинен закінчуватися відміткою про ознайомлення з ним учасників слідчої дії, правильності його запису, що підтверджується підписами учасників.

10. У випадку, якщо співробітник поліції не має можливості залучити фахівця для опису тілесних ушкоджень на місці події, він повідомляє потерпілому, в який медичний заклад (травмпункт, лікарня, жіноча консультація, експертна установа, реабілітаційний центр з профілактики насильства, якщо такий є) він може звернутися за фіксацією слідів насильства, і видає направлення на огляд. Також, необхідно роз'яснити потерпілому, що синці можуть проявитися не відразу, а протягом двох-трьох днів, тому можливо і вторинне звернення до медичного закладу за їх фіксацією.

У разі необхідності проведення огляду і можливості залучити для цього фахівця співробітник поліції вправі привести його самостійно зі складанням відповідного протоколу. У протоколі

повинні бути відображені характер, вид, розмір і локалізація тілесних ушкоджень (ст. 179 Кримінально-процесуального кодексу РФ).

При необхідності виноситься постанова про направлення потерпілого на судово-медичну експертизу (ст. 195 Кримінально-процесуального кодексу РФ). Судово-медична експертиза й освідування не проводиться за особистими заявами громадян чи інших установ, наприклад, за направленням лікаря поліклініки.

Для слідства може мати значення судово-медичний огляд підозрюваного у скоєнні злочину на предмет наявності у нього тілесних ушкоджень та з метою одержання змивів з статевих органів для біологічного дослідження. Для збереження слідів сексуального насильства співробітник поліції повинен попередити потерпілого, що до проведення експертизи (огляду), він не повинен митися, прати одяг, приймати їжу і рідину.

11. Співробітники поліції не повинні покидати місце події, поки зберігається можливість продовження насильницьких дій.

У окремих регіонах, завдяки, своєму федеративному устрою, Росія має можливість практикувати різні експериментальні моделі протидії насильству в сім'ї. Так, проходить робота щодо утворення спеціальної структури в управлінні внутрішніх справ, яка повинна буде реагувати на факти насильства в сім'ї. Визначено, що ця структура надаватиме допомогу службі дільничних інспекторів міліції, а також координуватиме профілактичну, оперативну та реабілітаційну діяльність, спрямовану на допомогу жертвам насильства в сім'ї. Передбачається, що діяльність цього нового підрозділу буде передбачати здійснення таких функцій: ведення профілактичних обліків насильства у сім'ї на рівні району; узагальнення статистичних даних цього напрямку; функціонування реабілітаційного центру для потерпілих від насильства у сім'ї та навчання формам реагування для дільничних уповноважених міліції [186, с. 84–85].

---

<sup>186</sup> Ковальова О. В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї: дис. канд. юрид. наук.: 12.00.07 / Олена Володимирівна Ковальова. — Х., 2008. — 238 с.

Активна робота щодо протидії насильству в сім'ї у РФ здійснюється недержавними спеціалізованими службами (кризовими центрами для жінок, для жінок з дітьми, притулками як стаціонарного, так і денного перебування); у процесі реалізації окремих напрямів роботи спеціалізованих служб й установ за державними (місцевими) соціальними програмами або фінансових грантових проектів (підліткові лінії на телефонах довіри, дитячі притулки, центри соціальної реабілітації для неповнолітніх); відділеннями професійної соціальної роботи в територіальних закладах системи соціального обслуговування населення (центрами психолого-педагогічної допомоги населенню, соціальної допомоги родині й дітям, комплексного соціального обслуговування населення) [187]. Завдяки зусиллям недержавних організацій були успішно висвітлені соціально-психологічні аспекти домашнього насильства, проведена діагностика циклів насильства, описані його види й випадки.

Зокрема, О. В. Ковальова наводить як позитивний приклад російський досвід формування картограм «соціального ризику», тобто ведення спеціальних електронних обліків неблагополучних сімей: неповних, багатодітних, таких у яких батьки зловживають алкоголем та раніше фіксувалися випадки насильства у сім'ї. За результатами таких досліджень повинні гнучко утворюватись та ліквідуватись спеціальні підрозділи протидії насильству у сім'ї, власне про які йшлося вище.

В той же час, на рівні науковців та недержавних правозахисників проблема насильства у сім'ї досліджується досить докладно і якісно. Відбуваються регулярні заходи наукового і соціально-практичного характеру. З-поміж різноманітних практик протидії насильству у сім'ї у РФ відмітимо досить якісне виділення основних пріоритетів удосконалення протидії насильству у сім'ї: фіксування та облік випадків домашнього насильства;

---

<sup>187</sup> Гирфанов Р. М., Калинкина М. Ю. Российский и зарубежный опыт борьбы с насилием в отношении детей [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://flm.su/index.php?actions=main\\_content&id=2957](http://flm.su/index.php?actions=main_content&id=2957).

робота з жертвами насильства; покращення реагування на повідомлення про домашнє насильство; формування спеціальної кваліфікації служб, які протидіють насильству у сім'ї. Це свідчить все ж про готовність суспільства до системної роботи з подолання цього явища, що офіційно визнане негативним у Росії.

Відмітимо також російську національну особливість протидії насильству в сім'ї: партнерські програми між звичними в Україні громадськими організаціями, що спеціалізуються на правозахисті та державними органами відбуваються мляво. На противагу цьому, позитивно налагоджуються зв'язки між недержавними структурами бізнесового характеру та державою. Наприклад, з початку 2011 року компанією AVON спільно з Міністерством охорони здоров'я та соціального розвитку РФ ініційовано утворення першої безкоштовної «гарячої лінії» для роботи з жертвами домашнього насильства [188].

## 5.2. ДОСВІД МОЛДОВИ

Проблема насильства в сім'ї та її попередження є актуальною в Республіці Молдова. За даними Міністерства внутрішніх справ у 2011 році було зареєстровано 458 злочинів побутового насильства, серед них жертвами насильства стало 360 жінок, 16 дівчат та 82 чоловіка, 8 жінок було вбито [189]. За інформацією недержавних організацій, що досліджують проблеми насильства в сім'ї статистичні дані за 2012 рік свідчать, що кожна четверта мешканка Молдавії стає жертвою домашнього насильства, а в ролі агресора в 76% випадків є колишній або нинішній чоловік.

---

<sup>188</sup> Компания Avon при поддержке агентства Fleishman-Hillard Vanguard провела в Москве Круглый стол по проблеме домашнего насилия над женщинами [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ftv.ru/?p=1477&lang=ru>.

<sup>189</sup> Moldova: Domestic violence, including legislation, state protection and services available to victims [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/5036036c.html>

Жертвами стають не лише жінки з соціально-вразливих верств населення (45%), але й з матеріально забезпечених сімей (40%) [190]. Важливо відзначити, що згідно із статистичними даними, особливо поширеною формою насильства в сім'ї в Молдові є психологічне, якого зазнають переважно жінки у віці від 25 до 35 років, з низьким рівнем освіти, переважно з сільської місцевості. Жінки, що мають дітей також страждають більше від побутового насильства, ніж жінки без дітей [191].

До вирішення проблеми насильства у сім'ї, забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків, морального та психічного розвитку неповнолітніх, законотворці Республіки Молдова за останнє десятиріччя підійшли з особливою відповідальністю із залученням громадськості та суспільства.

На теперішній час у сфері насильства в сім'ї в республіці було прийнято спеціалізовану нормативну базу, створено інституційні структури з особливими повноваженнями та національну систему захисту та надання допомоги жертвам насильства.

З метою зміцнення, захисту і підтримки сім'ї, забезпечення дотримання основних принципів законодавства про сім'ю було прийнято закон Республіки Молдова від 1 березня 2007 року № 45-XVI «Про запобігання і припинення насильства в сім'ї», яким визначено органи та установи, що наділені відповідними функціями.

На відміну від інших країн в Молдові на законодавчому рівні закріплено ще один з видів насильства — духовне насильство (стаття 2 закону), як підриив або применшення значущості задоволення духовно-етичних потреб шляхом заборони, обмеження, висміювання прагнень члена сім'ї, доступу до культурних, етнічних, мовних або релігійних цінностей та покарання за них, нав'язування індивідуально неприйнятної системи цінностей.

---

<sup>190</sup> Молдавия: перед домашним насилием все женщины равны (21.03.2012) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news.ru.msn.com/>

<sup>191</sup> Moldova: Domestic violence, including legislation, state protection and services available to victims [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/5036036fc.html>



Для забезпечення захисту від насильства судовою інстанцією протягом 24 годин виноситься захисне розпорядження із зазначенням конкретних заходів, а саме: примус тимчасово покинути спільне житло або не наближатись до нього до вирішення питання про право на майно; примус не наближатись до місця знаходження жертви; заборона на спілкування з жертвою, її дітьми та іншими залежними від неї особами; заборона на відвідування місця роботи або житла жертви; примус на утримання спільних з жертвою дітей до вирішення справи; примус відшкодувати витрати і збитки, заподіяні актами насильства, у тому числі витрати на медичну допомогу, а також на придбання або ремонт майна замість знищеного або зіпсованого; обмеження в праві в однобічному порядку розпоряджатись спільним майном; примус до участі в спеціалізованих лікувальних або консультаційних програмах, якщо така необхідність визначена судовою інстанцією; встановлення тимчасового режиму відвідування своїх неповнолітніх дітей; заборона на зберігання та носіння зброї [192].

Законом Республіки Молдова «Про особливий захист дітей, які знаходяться в ситуації ризику, і дітей, розлучених з батьками» від 14 червня 2013 року № 140 визначено поняття «насильство над дітьми», а їх види перелічено у статті 2 Закону Республіки Молдова «Про запобігання і припинення насильства в сім'ї» [193].

Після прийняття закону відповідальність за насильство в сім'ї було посилено шляхом внесення спеціальної статті до Кримінального кодексу, якою передбачено відповідальність у вигляді заборони агресору протягом трьох місяців наближатись до будинку жертви або позбавлення волі [194].

---

<sup>192</sup> О предупреждении и пресечении насилия в семье. Закон Республики Молдова от 1 марта 2007 г. № 45-XVI (по сост. на 4 июня 2010 г.) / WEB-версия ИПС “Законодательство стран СНГ” [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [http://base.spinform.ru/show\\_doc.fwx?rgn=22266](http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=22266)

<sup>193</sup> Об особой защите детей, находящихся в ситуации риска, и детей, разлученных с родителями. Закон Республики Молдова от 14 июня 2013 года № 140 (вступил в силу с 1 января 2014 года) / WEB-версия ИПС “Законодательство стран СНГ” [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [http://base.spinform.ru/show\\_doc.fwx?rgn=61709](http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=61709)

<sup>194</sup> Государство вспомнило о проблемах семьи. Ведомости Молдовы от 14.05.2010 (Опубликовано в 51 (1259) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [http://www.vedomosti.md/news/Gosudarstvo\\_Vspomnilo\\_](http://www.vedomosti.md/news/Gosudarstvo_Vspomnilo_)

За даними прокуратури Республіки Молдова у I півріччі 2013 року кількість зареєстрованих випадків побутового насильства збільшилась більш ніж на 80% в порівнянні з аналогічним періодом минулого року. Це пов'язано з всебічним розглядом справи потерпілої на дії агресора та відповідним реагуванням правоохоронних органів [195].

Стратегію запобігання і припинення насильства в сім'ї, соціальної допомоги жертвам та агресорам розробляє Міністерство соціального захисту, сім'ї та дитини у взаємодії з іншими державними органами.

Відповідно до статті 10 Закону Республіки Молдова від 1 березня 2007 року № 45-XVI «Про запобігання і припинення насильства в сім'ї» визначено повноваження центрів реабілітації жертв насильства в сім'ї, що надають притулок, їжу, юридичну, соціальну, психологічну і невідкладну медичну допомогу, охорону і захист, а також допомогу в налагодженні контактів з родичами. Безпеку даних приміщень забезпечує поліція на безоплатній основі [196].

Спеціалізованим державним органом з захисту жертв насильства є Міністерство внутрішніх справ, працівники якого в межах своїх повноважень:

- виявляють, реєструють і ведуть облік випадків насильства в сім'ї;
- забезпечують персональний облік агресорів;
- розглядають заяви і звернення громадян, медичних установ, судово-медичних центрів і інших установ відносно родинних конфліктів, актів насильства, погроз вбивством або існування реальної небезпеки їх виконання;

---

<sup>195</sup> Женщины все чаще обращаются в полицию с жалобами на мужей 17.09.2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.vedomosti.md/news/Zhenshchiny\\_Vse\\_Chashche\\_Obrashchayuts](http://www.vedomosti.md/news/Zhenshchiny_Vse_Chashche_Obrashchayuts)

<sup>196</sup> О предупреждении и пресечении насилия в семье. Закон Республики Молдова от 1 марта 2007 года № 45-XVI (по состоянию на 4 июня 2010 года) / WEB-версия ИПС “Законодательство стран СНГ” [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://base.spininform.ru/show\\_doc.fwx?rgn=22266](http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=22266)

- відвідують сім'ї, члени яких перебувають на обліку, і організовують профілактичну роботу по запобіганню здійсненню повторних актів насильства в сім'ї;
- у кризових ситуаціях з врахуванням серйозності положення здійснюють адміністративне затримання агресора;
- у кризових ситуаціях на підставі заяви жертви або іншого звернення клопочуть перед судовими інстанціями про винесення захисного розпорядження; забезпечують виконання захисного розпорядження;
- в разі здійснення акту насильства в сім'ї роз'яснюють жертві її права, а при необхідності за її заявою надають допомогу в приміщенні її в центр реабілітації;
- інформують жертв про їх право на безкоштовну юридичну допомогу;
- забезпечують агресорам, включаючи осіб, що знаходяться під адміністративним арештом, доступ до реабілітаційних послуг;
- забезпечують безпеку, охорону і громадський порядок в центрах реабілітації жертв;
- спільно з соціальними працівниками здійснюють моніторинг і розгляд випадків насильства в сім'ї на підвідомчій території, поповнюють базу даних відповідною інформацією;
- співробітничать з уповноваженими в даній області органами і цивільним суспільством з метою запобігання і припинення насильства в сім'ї [197].

В подальшому для законодавчого врегулювання проблеми насильства в сім'ї визнано державою пріоритетним та внесено до Плану дій з реалізації Національної програми з забезпечення гендерної рівності на 2010–2015 роки [198].

---

<sup>197</sup> О предупреждении и пресечении насилия в семье. Закон Республики Молдова от 1 марта 2007 года № 45-XVI (по состоянию на 4 июня 2010 года) / WEB-версия ИПС "Законодательство стран СНГ" [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [http://base.spinform.ru/show\\_doc.fwx?rgn=22266](http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=22266)

<sup>198</sup> Об утверждении Национальной программы по обеспечению гендерного равенства на 2010–2015 гг. Постановление Правительства Республики Молдо-

Заслужують на особливу увагу впровадження у Молдові Автоматизованої інформаційної системи «Державний реєстр випадків насильства в сім'ї», що є систематизованою сукупністю документованої інформації про випадки насильства в сім'ї, інформаційних та організаційних засобів software (програмне забезпечення) і hardware (технічні засоби), а також систем передачі і використання даних методів, призначених для здійснення інформаційної підтримки [199].

За даними недержавних громадських організацій у Республіці Молдова діють три материнські центри з надання послуг жертвам насильства в сім'ї, які можуть приймати близько 80 осіб на рік, та впродовж 2006–2010 років надано відповідну допомогу 814 жертвам побутового насильства.

### 5.3. ДОСВІД БІЛОРУСІ

За статистичними даними Міністерства внутрішніх справ Білорусі за 10 місяців 2012 року здійснено 26122 адміністративних правопорушень у сфері сімейно-побутових конфліктів, а за січень-вересень 2013 року — 1571 злочинів, з яких порушено 1177 кримінальних справ.

До загальнонаціональної «гарячої лінії» для потерпілих від домашнього насильства впродовж року надійшло понад 2600 дзвінків, серед абонентів 84% — особи, зазнали насильства, 15% — родичі і знайомі учасників домашнього насильства, 5 звернень — агресорів в родинних конфліктах.

---

ва от 31 дек. 2009 г. № 933 (в редакции Постановления Правительства Республики Молдова от 30.07.2013 г. № 572) / WEB-версия ИПС “Законодательство стран СНГ” [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [http://base.spinform.ru/show\\_doc.fwx?rgn=30176](http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=30176).

<sup>199</sup> Об утверждении Концепции Автоматизированной информационной системы “Государственный регистр случаев насилия в семье”. Постановление Правительства Республики Молдова от 9 сентября 2009 года № 544 / WEB-версия ИПС “Законодательство стран СНГ” [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [http://base.spinform.ru/show\\_doc.fwx?rgn=29188](http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=29188).

Так, домашнього насильства зазнають жінки (95%), у віці 27–40 років (32%) та старше 60 років (близько 20%). 68% потерпілих зазнають фізичного, 54% — економічного, 96% — психологічного та 5% — сексуального насильства. Більшість абонентів одночасно зазнають декількох видів насильств [200].

У Республіці Білорусь доки немає окремого закону про запобігання домашньому насильству, а ратифіковані міжнародні документи мають декларативний характер. Станом на сьогоднішній день, законодавство щодо протидії домашньому насильству перебуває на стадії доопрацювання, з прийняттям якого будуть врегульовані відносини в сфері захисту жертв.

Проте, вирішення проблеми домашнього насильства в Республіці Білорусь регулюється законом «Про основи діяльності з профілактики правопорушень» від 10 листопада 2008 року № 453-З, яким встановлено правові й організаційні основи діяльності державних органів, організацій та громадян з профілактики правопорушень.

Статтею 1 даного закону визначено поняття насильства в сім'ї, що включає в себе умисні дії фізичної, психологічної, сексуальної спрямованості одного по відношенню до іншого члена сім'ї порушуючи його права, свободи та законні інтереси і заподіюючи фізичних або психічних страждань.

З метою профілактики насильства в сім'ї органи внутрішніх справ у взаємодії з закладами освіти, охорони здоров'я, праці, зайнятості та соціального захисту спільно з житлово-експлуатаційними службами проводяться заходи щодо виявлення фактів насильства в сім'ї та громадян, що їх здійснюють та у межах своїх компетенцій здійснюють підготовку матеріалів для притягнення громадян, які допускають насильство в сім'ї, до адміністративної або кримінальної відповідальності (стаття 14 зазначеного закону) [201].

---

<sup>200</sup> Статистика. Офіц. сайт МВД Республіки Беларусь [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mvd.gov.by/ru/main.aspx?guid=15171>.

<sup>201</sup> Об основах деятельности по профилактике правонарушений Закон Республики Беларусь от 10 нояб. 2008 г. № 453-з / WEB-версия ИПС "Законодатель-

При територіальних центрах соціального обслуговування населення діють «кризові кімнати», що надають тимчасовий притулок особам, які знаходяться у важкій життєвій ситуації, у тому числі потерпілим від домашнього насильства. Особи отримують допомогу психолога, фахівця з соціальної роботи, правову допомогу та інші види послуг.

Відповідно до статистичних даних Міністерства праці і соціального захисту за 2012 рік в 47 «кризових кімнатах» допомогу отримало 124 особи [202], а за I півріччя 2013 року — в 53 «кризових кімнатах» — 85 осіб відповідно [203].

Крім того, існує ряд громадських організацій («Белоруська асоціація молодих християнських жінок»; міжнародна громадська організація «Гендерні перспективи»; Борисівське жіноче соціальне громадське об'єднання «Провінція»; «Радислава»; «Клуб ділових жінок»; Сестринство в честь преподобної Єфросинії Полоцької»; «Джерело відродження» м. Брест [204]), що надають психологічну, соціальну та юридичну допомогу жертвам насильства.

З метою покращення якості допомоги жертвам насильства в державі реалізуються наступні проекти:

- підвищення національного потенціалу держави з протидії домашньому насильству в Республіці Білорусь (2012-2015 роки). Основною метою проекту є створення ефективної системи протидії домашньому насильству і профілактики його проявів, щодо жінок і дітей, а саме створено телефонні «гарячі лінії» та веб-сайти;

---

ство стран СНГ» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.tamby.info/zakon/zakon-453\\_2008.htm](http://www.tamby.info/zakon/zakon-453_2008.htm).

<sup>202</sup> Помогает ли закон бороться с насилием в семье? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://n-europe.eu/article/2013/01/02/pomogaet\\_li\\_zakon\\_borotsya\\_s\\_nasiliem\\_v\\_seme](http://n-europe.eu/article/2013/01/02/pomogaet_li_zakon_borotsya_s_nasiliem_v_seme).

<sup>203</sup> Статистика. Офиц. сайт МВД Республики Беларусь [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mvd.gov.by/ru/main.aspx?guid=15171>.

<sup>204</sup> Куда вы можете обратиться за помощью, если вы страдаете от домашнего насилия? Офиц. сайт МВД Республики Беларусь. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mvd.gov.by/ru/main.aspx?guid=15181>.

— розвиток національного потенціалу Республіки Білорусь з протидії домашньому насильству в умовах досягнення гендерної рівності (2012–2015 роки). Метою проекту є підвищення національного потенціалу з профілактики та запобігання домашньому насильству щодо дівчат і жінок [205].

В межах реалізації законодавства щодо протидії насильства в сім'ї в Республіці Білорусь доцільно згадати черговий Національний план дій із забезпечення гендерної рівності, прийнятий на період 2011–2015 роки [206].

#### **5.4. ДОСВІД КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОЇ АЗІЇ**

У державах пострадянської Азії, як свідчать проведені дослідження, жінки терплять насильство в сім'ї внаслідок різних чинників: неповнолітні діти, відсутність фінансової незалежності, страх перед громадською думкою. Існування традиційних стереотипів негативно впливають на жінок, які зазнають насильства в сім'ї, що призводить до зростання масштабів гендерного насильства.

Проблема домашнього насильства у Азербайджані, Вірменії, Грузії, Казахстані, Киргизстані, Таджикистані поступово стає темою публічного обговорення. Проте, підвищена увага до даного питання лише зрідка трансформується в розробку програм, направлених на викорінення насильства в сім'ї та усунення недоліків законодавства.

У **Вірменії** облік випадків насильства в сім'ї офіційно не ведеться. Але, згідно з проведенням організацією Amnesty International

---

<sup>205</sup> Проекты [Електронний ресурс]. Офіц. сайт МВД Республіки Білорусь. — Режим доступу: <http://mvd.gov.by/ru/main.aspx?guid=15191>.

<sup>206</sup> Развитие национального потенциала Республики Беларусь в целях противодействия домашнему насилию в условиях достижения гендерного равенства (2012–2015 гг.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mvd.gov.by/ru/main.aspx?guid=15191>.

(«Міжнародна амністія») в 2008 році опитуванням тисячі мешканок Вірменії, було встановлено, що більше трьох з десяти жінок зазнали фізичного насильства, а 66% ставали жертвами психологічних знущань, понад чверть жінок у Вірменії страждали від побоїв з боку родичів, та не менше двох третин жінок піддавались психологічному тиску [207]. За I півріччя 2012 року — померло шість жінок у віці від 21 до 50 років в результаті інцидентів за участю їх чоловіків або свекрів [208].

Значним кроком на шляху до законодавчих змін стало створення у березні 2010 року Державної міжвідомчої комісії з боротьби з гендерним насильством. Її завдання полягає в координації дій різних структур в сфері гендерного насильства і нагляд за їх фінансуванням. Крім того, комісії доручена розробка та здійснення Національного плану дій з боротьби з гендерним насильством на 2011–2014 роки [209].

З метою посилення державного захисту жертв насильства, громадська організація «Центр захисту прав жінок» з 2007 року розпочала розробку проекту закону «Про насильство в сім'ї», який було проаналізовано значною кількістю міжнародних і місцевих експертів та у вересні 2009 року представлено у Міністерство праці і соціальних питань Республіки Вірменія. У 2010 році міністерство надало висновок про недоцільність прийняття закону. Проте, актуальність даної проблематики спрямувала юридичну спільноту в напрямку доопрацювання та подальшого прийняття закону [210].

---

<sup>207</sup> Доклад Amnesty International О домашнем насилии в Армении. Армения: женщины страдают молча (13 ноября 2008 года) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://markgrigorian.livejournal.com/262386.html>.

<sup>208</sup> Армения: Насилие в семье обходится дорогой ценой (Пятница, 1 февраля, 2013) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://russian.eurasianet.org/node/59851>.

<sup>209</sup> Армения: молчание не делает чести. Домашнее насилие над женщинами продолжается [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://amnesty.org.ru/node/1611>.

<sup>210</sup> Армения: Насилие в семье обходится дорогой ценой (Пятница, 1 февраля, 2013) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://russian.eurasianet.org/node/59851>



Законопроектом передбачено створення єдиної системи державного реагування і підтримки потерпілих (тобто захисні розпорядження поліції, центри психологічної допомоги для потерпілих від домашнього насильства, а також створення притулків). Проектом закону мають бути визначені обов'язки поліції з реєстрації скарг і заяв з домашнього насильства [211].

За відсутності державної підтримки жертв насильства дані завдання вирішують неурядові організації. Так, в державі існує три приватні притулки, в яких надається психологічна допомога та проводяться навчання з набуття основних професійних навичок та декілька «гарячих ліній». За словами С. Варданян, яка очолює ереванський громадський Центр з прав жінок, за останні два роки на «гарячі лінії» надійшло близько 2557 дзвінків [212].

Активну діяльність з захисту жертв насильства здійснює громадська організація «Суспільство без насильства», якою створено онлайн-платформу та групу швидкого реагування до якої входять журналіст, соціальний працівник та адвокат, яка з'ясує, вивчає та оприлюднює випадки родинного насильства [213].

Отже, боротьба з насильством над жінками в усіх його проявах у Вірменії можлива лише за допомогою законодавчих, інституційних і освітніх заходів, ведення просвітницької роботи в суспільстві, для того, щоб насильство над жінками сприймалося як кримінальний злочин та одна з форм порушення прав людини. Особливого значення набуває міжвідомчий підхід, об'єднуючий правоохоронні органи, працівників охорони здоров'я, правосуддя, а також притулки, кризові центри і неурядові організації навколо вирішення спільної проблеми.

---

<sup>211</sup> Семейных тиранов будут выселять из дома [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ru.aravot.am/2012/10/23/163028/>.

<sup>212</sup> 39% женщин в Армении подвергается насилию в семье (26 ноября 2012) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://planetaarmenia.ru/content/show/2882-39-zhencshin-v>.

<sup>213</sup> За последний год в Армении зарегистрировано 20 случаев семейного насилия (30.07.2013) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kavkasia.net/Armenia/2013/1375247396.php>

В **Грузії** насильство в сім'ї є поширеною проблемою, що охоплює цілий спектр — від позбавлення жінок економічних коштів для існування до словесних образ і психологічної жорстокості, фізичного і сексуального насильства та вбивств. Часто ці види насильства мають взаємопов'язаний і супутній характер. Здебільшого акти насильства мають місце в контексті великих сімей, що ведуть одне господарство. Як у селах, так і в містах Грузії в одному будинку часто проживають декілька поколінь.

Одним з аспектів, які сприяють побутовому насильству в Грузії, на думку місцевих недержавних організацій, є економічні та соціальні труднощі, що настали внаслідок розпаду Радянського Союзу, громадянської війни, що в цілому призвело до перерозподілу соціальних і родинних ролей.

Згідно з дослідженням Фонду ООН в області народонаселення (UNFPA), проведеному в 2009 році, в Грузії кожна 11 заміжня жінка є жертвою фізичного насильства [214].

За даними Міністерства внутрішніх справ Грузії кількість жертв побутового насилля станом на 2007 року складає 578 осіб (88, 1% жінок), у 2008–198 осіб (95, 5%) відповідно [215]. За статистикою понад 54 відсотка неповнолітніх зазнавали фізичного насильства [216]. За 2013 рік, в порівнянні з аналогічним показником минулого року, зафіксовано скорочення числа злочинів на 10036 одиниць, що складає 25, 7% [217].

Проведене дослідження неурядовою організацією «Кавказька жіноча консультативно-дослідницька мережа» показало, що

---

<sup>214</sup> В Грузії прошла кампанія против гендерного насилия (16.12.2009) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.newsgeorgia.ru/society/20091216/151282825.html>

<sup>215</sup> Гендерная статистика в Грузии. Офиц. сайт. Национальной службы статистики Грузии [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://trp.nashaucheba.ru/docs/index-99705.html>

<sup>216</sup> Статистика Офиц. сайт. Национальной службы статистики Грузии [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://read.vipadvert.ru/fulltext-19228.html>

<sup>217</sup> МВД Грузии сообщило о сокращении числа преступлений более чем на 25% (09.01.2014) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.newsgeorgia.ru/society/20140109/216283224.html>.

5% опитаних жінок піддавались фізичному насильству з боку нинішнього або колишнього чоловіка, 25, 5% — сексуальному насильству [218].

До прийняття спеціалізованого закону, захист жінок, які стали жертвою насильства в сім'ї, ускладнювали існуючі перешкоди: відсутність відповідної реакції з боку поліції; системи підготовки медперсоналу у сфері побутового насильства; достатнього числа тимчасових притулків; фінансової свободи. В Грузії спостерігалась безкарність осіб, що здійснюють насильство в сім'ї внаслідок того, що жінки із-за відчуття сорому або страху осуду не зверталися за допомогою.

Важливим кроком на шляху запобігання насильству в сім'ї, було прийняття в 2006 році закону «Про побутове насильство», який став правовою основою видання постанов про заходи захисту потерпілих та створення тимчасових притулків.

Законом наділено поліцію і суди повноваженнями видавати постанови про заходи тимчасового захисту. Порушуючи вимоги визначені постановою, винна особа притягається до кримінальної відповідальності.

У Кримінальному кодексі відсутня спеціальна стаття, якою було б передбачено відповідальність за побутове насильство. Проте, при винесенні покарання за деякі форми побутового насильства можуть бути використані статті Кримінального кодексу за умисне та необережне вбивство, напад, побиття та зґвалтування.

Особливістю порушення кримінальних справ в контексті побутового насильства (внаслідок побиття, завдання незначної шкоди здоров'ю) є скарга потерпілої, проте, в разі примирення сторін справа, як правило, закривається [219].

---

<sup>218</sup> Аспекты бытового насилия в отношении женщин в Грузии (25 сентября 2006 г.) Грузия: насилие в отношении женщин в семье: доклад. Офиц. сайт Amnesty International [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://amnesty.org.ru/node/289>.

<sup>219</sup> Доклад Amnesty International. Грузия: Amnesty International и неправительственные организации Грузии призывают правительство безотла-

Превенцію сімейного насильства в державі здійснюють міністерства праці, охорони здоров'я і соціального захисту, внутрішніх справ та органи місцевого самоврядування.

На виконання закону та Плану заходів з профілактики побутового насильства (на 2006–2008 роки) передбачено курс навчання для працівників правоохоронних органів, суддів, адвокатів, прокурорів, журналістів, медичних та соціальних працівників.

В державі діє Міжвідомча рада з боротьби з побутовим насильством, яка спільно з державними та недержавними організаціями розробила План дій з боротьби проти побутового насильства і захисту жертв побутового насильства на 2009–2010 роки, де визначено основні цілі та завдання:

- вдосконалення нормативно-правової бази і державної політики з запобігання побутовому насильству;
- захист, реабілітація жертв побутового насильства;
- запобігання побутовому насильству шляхом обізнаності населення з питань насильства в сім'ї.

Важливим елементом урядових стратегій захисту жіночих прав є притулки для жертв побутового насильства (т.з. шелтери). В Грузії існує 2 державних та 4 притулки неурядових організацій («Грузинської мережі проти насильства», «Сафарі» тощо) [220], а також жертвам побутового насильства надають притулок релігійні спільноти.

На виконання Плану дій Державний фонд з питань надання захисту та допомоги жертвам торгівлі людьми з 2009 року в підзвітних йому притулках також розміщує жертв насильства в сім'ї [221].

---

гательно принять План действий по борьбе с домашним насилием Офиц. сайт Amnesty International [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://amnesty.org.ru/node/1228>.

<sup>220</sup> Гендерная статистика в Грузии. Офиц. сайт. Национальной службы статистики Грузии [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rpp.nashaucheba.ru/docs/index-99705.html>

<sup>221</sup> План действий по борьбе против бытового насилия и защите жертв бытового насилия на 2009–2010 годы. Указ Президента Грузии от 23 апреля 2009 года № 304 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://skachate.ru/pravo/96637/index.html>

Створення притулків та кризових центрів для жертв сімейного насильства органами місцевого самоврядування визначено у проекті закону «Про припинення насильства в сім'ї, захист жертв родинного насильства та допомоги» [222].

Таким чином, Грузія потребує створення дієвої системи міжвідомчої взаємодії у випадках побутового насильства, встановивши тісні зв'язки між ключовими організаціями, такими як поліція, центри юридичної консультації, притулки, медичні установи, кризові центри. Крім того, незначна кількість притулків свідчить про відсутність належного захисту жінок від насильства в сім'ї.

Враховуючи моральні традиції Грузії, слід відмітити про необхідність інформування громадськості з конструктивних дій з боротьби із побутовим насильством, які запроваджені урядом.

Традиційний розподіл гендерних ролей породжує проблеми насильства в сім'ї і в **Азербайджанській Республіці**. За статистичними даними Міністерства внутрішніх справ Азербайджанської Республіки у I півріччі 2013 року було розкрито 87, 4% всіх зареєстрованих злочинів, у тому числі 97, 5% злочинів проти особи, 95, 7% насильницьких дій сексуального характеру, 94, 2% торгівлі людьми, 80% зґвалтувань [223].

Заходи захисту жертв насильства передбачено законом від 22 червня 2010 року № 1058-IIIQ «Про запобігання побутовому насильству».

Створення державних та громадських центрів допомоги потерпілим від побутового насильства, яким надається правова, медична, психологічна, соціальна та інша допомога регулюється статтею 1 закону [224].

---

<sup>222</sup> Органи місцевого самоуправління підключаються к превенции семейного насилия в Грузии (30.07.2013) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.newsgorgia.ru/politics/20130730/215807967.html>

<sup>223</sup> Анализ за I полугодие 2013 года. Офиц. сайт Министерство внутренних дел Азербайджанской Республики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mia.gov.az/?/ru/content/29841/>

<sup>224</sup> О предотвращении бытового насилия. Закон Азербайджанской Республики от 22 июня. 2010 г. № 1058-IIIQ/ WEB-версия ИПС “Законодательство

З метою забезпечення виконання Указу Президента Азербайджанської Республіки від 1 жовтня 2010 року № 331 «Про застосування Закону «Про запобігання побутовому насильству» Кабінет Міністрів затвердив наступні Правила:

- Правила діяльності центрів допомоги потерпілим від побутового насильства [225];
- Правила розгляду скарг за відсутності ознак складу злочину в скаргах на побутове насильство.

За цими правилами, потерпіла особа, після насильства в сім'ї звертається до правоохоронних органів зі скаргою, яка розглядається протягом 5 робочих днів. У зазначений термін відповідно до статті 8 Закону «Про запобігання побутовому насильству», має бути проведене попереднє розслідування і в разі виявлення факту побутового насильства приймаються необхідні заходи з забезпечення безпеки потерпілого [226].

З посиленням боротьби з насильством щодо жінок, у тому числі і побутовим насильством, забезпеченні засобів правового захисту і компенсацій для жертв насильства, а також організації їх реабілітації, наданні медичної і психологічної допомоги прийнято у 2006 році Національний план дій із захисту прав людини і питання боротьби з побутовим насильством [227].

---

стран СНГ” [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://base.spinform.ru/show\\_doc.fwx?rgn=3205](http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3205)

<sup>225</sup> Правила деятельности центров помощи лицам, пострадавшим от бытового насилия и Правила аккредитации центров негосударственной помощи лицам, пострадавшим от бытового насилия утв. постановлением Кабинета Министров Азербайджанской Республики от 25 апр. 2012 г. № 89/ WEB-версия ИПС “Законодательство стран СНГ” [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://base.spinform.ru/show\\_doc.fwx?rgn=54001](http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=54001)

<sup>226</sup> Правила рассмотрения жалоб при отсутствии признаков состава преступления в жалобах на бытовое насилие утв. постановлением Кабинета Министров Азербайджанской Республики от 24 февр. 2012 г. № 46/ WEB-версия ИПС “Законодательство стран СНГ” [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://base.spinform.ru/show\\_doc.fwx?rgn=54000](http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=54000)

<sup>227</sup> Хиджран Гусейнова: “Проблема бытового насилия должна решаться на основе специального закона” [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.gender-az.org/index.shtml? id\\_doc=6080](http://www.gender-az.org/index.shtml? id_doc=6080)

Правове консультування, психологічну реабілітацію, консультації психіатра, невропатолога, консультування з укладення шлюбного договору при реєстрації шлюбу як запобіжного засобу проти економічного насильства в сім'ї здійснюють недержавні організації, а саме, кризові центр: Науково-дослідний Центр «AREAT», Азербайджанський Гендерний Інформаційний Центр [228].

У **Республіці Таджикистан**, за проведеними у 2009 році дослідженнями, від третини до половини всіх жінок рано чи пізно зазнають фізичного, психологічного або сексуального насильства з боку чоловіка або родичів.

За статистичними даними кризових центрів та Міністерства внутрішніх справ понад 80% жінок систематично є жертвами домашнього насильства [229].

Міжнародна правозахисна організація Amnesty International в доповіді у 2009 році наголосила, що державні органи дотримуються прийнятої в суспільстві думки, що жінка сама винна в тому, що до неї застосовується насильство, тим самим обмежуючи її в можливості скористатись захистом з боку системи кримінального правосуддя. Таким чином, жінки не можуть вирватися із «замкнутого кола» насильства оскільки, суспільство не усвідомлює даної проблеми [230].

Домашнє насильство супроводжується зґвалтуваннями та іншими формами сексуального насильства, проте, Кримінальний кодекс Республіки Таджикистан не кваліфікує зґвалтування жінки чоловіком, що перебувають в шлюбі як кримінальний злочин [231].

---

<sup>228</sup> Азербайджанский Гендерный Информационный Центр [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gender-az.org>.

<sup>229</sup> Таджикиские жены: побои, унижения, суицид Демоскоп Weekly № 461–462, 4–17 апреля 2011– [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.demoscope.ru/weekly/2011/0461/gazeta020.php>.

<sup>230</sup> Доклад Amnesty International. Насилие — проблема не только семьи. В Таджикистане женщины страдают от произвола (24 ноября 2009 года) Офиц. сайт Amnesty International. — [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://amnesty.org.ru/node/1228>.

<sup>231</sup> Доклад Amnesty International (24 ноября 2009 года): Женщины и девушки в Таджикистане: в тисках насилия, дискриминации и нищеты Офиц. сайт Amnesty International [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://amnesty.org.ru/node/1230>.

До прийняття закону у державі з 2001 року діяла Державна програма «Рівні права і можливості», в якій одну з глав було присвячено недопущенню побутового насильства.

З розвитком демократичних тенденцій у Таджикистані дисгармонію, що існувала в суспільстві через проблему домашнього насильства усунуено шляхом прийняття у 2013 році закону «Про запобігання насильству в сім'ї». Даним законом визначено коло суб'єктів, які запобігають насильству в сім'ї, їх завдання з виявлення, попередження та усуненню причин і умов, що сприяють насильству в сім'ї.

Особливим суб'єктом протидії домашньому насильству є органи внутрішніх справ, які в межах своїх повноважень видають захисне розпорядження, яке видається особі, що вчинила насильство в сім'ї або погрожує його вчинити [232].

В системі Міністерства внутрішніх справ Таджикистану для роботи з жертвами насильства у 2010 році вперше було створено спеціалізований підрозділ, до складу якого входять переважно інспектори-жінки [233]. З 2010 року в Таджикистані за підтримки Бюро ОБСЄ створено 5 таких підрозділів, які проводять розслідування, документування та передачу даних про зареєстровані випадки насильства в сім'ї до інформаційного центру при Міністерстві внутрішніх справ республіки. Спецпідрозділи співпрацюють з кризовими центрами та центрами правової допомоги. На території даних підрозділів створено комфортабельну кімнату де жертви, особливо жінки та діти, підтримують зв'язок з представниками правоохоронних органів в атмосфері, сприятливій для їх захисту [234].

---

<sup>232</sup> О предупреждении насилия в семье Закон Республики Таджикистан от 19 мар. 2013 г. № 954/ WEB-версия ИПС “Законодательство стран СНГ” [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://base.spinform.ru/show\\_doc.fwx?rgn=59053](http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=59053).

<sup>233</sup> Таджикиские жены: побои, унижения, суицид Демоскоп Weekly № 461–462, 4–17 апреля 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.demoscope.ru/weekly/2011/0461/gazeta020.php>.

<sup>234</sup> В Таджикистане открыт первый милицейский участок для работы с жертвами домашнего насилия: 19–08–2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news.bibo.kz/447273-v-tadzhikestane-otkryt-pervyj-milicejskij.html>.



Згідно інформації Комітету у справах жінок Таджикистану, за 2010–2013 роки в інформаційні центри звернулось понад 30 тисяч 500 громадян, з яких 88% жінки, 18% їх заяв було щодо насильства. За перше півріччя 2013 року в Таджикистані було здійснено 1385 злочинів щодо жінок, більшість з яких пов'язана з різними формами насильства [235].

В Таджикистані діє притулок для осіб потерпілих від побутового насильства, який створено неурядовими організаціями та фінансується міжнародними інституціями [236]. Таджикицькими правозахисниками (Кризовий центр «Бовари», Жіночий ресурсний центр «Жінки проти насильства», «Ліга жінок-юристів» та ін.) створено Координаційну раду при уряді республіки з захисту жінок від насильства в сім'ї [237].

На особливу увагу заслуговує створення лікарсько-експертної групи, спеціалісти якої надають висновок про ознаки домашнього насильства, яка діє при міській поліклініці (м. Душанбе) [238].

Крім того у Таджикистані обговорюється проект державної програми «Протидії насильству в сім'ї на 2014–2020 роки».

Питаннями захисту жертв насильства в сім'ї обговорюються в **Киргизькій Республіці**. Так, законом від 25 березня 2003 року № 62 «Про соціально-правовий захист від насильства в сім'ї» врегульовано відносини в сфері соціально-правового захисту осіб, потерпілих від насильства в сім'ї.

---

<sup>235</sup> 16 дней активной борьбы с насилием в отношении женщин в Таджикистане (25.11.2013.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nm.tj/society/14639-16-dney-aktivnoy-borby-s-nasiliem-v>

<sup>236</sup> Доклад Amnesty International. Насилие — проблема не только семьи. В Таджикистане женщины страдают от произвола Офиц. сайт Amnesty International [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://amnesty.org.ru/node/1228>.

<sup>237</sup> Таджикистан: женщины и правозащитники с надеждой ждут принятия закона «О защите от насилия в семье» 2 shanbe.tj [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.2shanbe.tj/publ/1-1-0-474>.

<sup>238</sup> Доклад Amnesty International (24 ноября 2009 года): Женщины и девушки в Таджикистане: в тисках насилия, дискриминации и нищеты/ Офиц. сайт Amnesty International. [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://amnesty.org.ru/node/1230>.

Особливою відмінністю закону, від аналогічних законів держав членів СНД є законодавче визначення понять «залежний член сім'ї», якою є особа, що знаходиться на утриманні через вік, хворобу або інвалідність, яка залежить від інших членів сім'ї та «важка життєва ситуація» — ситуація, що порушує життєдіяльність та морально-психологічний стан члена сім'ї у зв'язку з конфліктами і (або) жорстоким поведінням в сім'ї [239].

З метою підвищення ефективності профілактики сімейного насильства та на виконання даного закону працівники поліції в своїй діяльності керуються вимогами Інструкції з організації діяльності ОВС Киргизької Республіки з припинення та запобігання сімейному насильству [240].

За офіційними даними Міністерства внутрішніх справ щорічно реєструється близько 8000–10000 телефонних викликів у зв'язку з родинними конфліктами, 40–50 жертв домашнього насильства щомісячно потрапляють до міських лікарень [241].

Слід зазначити, що в Киргизстані діють неурядові громадські організації, які активно працюють у справі захисту від насильства в сім'ї. Однією з них є кризовий центр «Шанс», який на сьогоднішній день надає очні консультації психолога, юриста, медичну амбулаторну допомогу жінкам, які стали жертвою сексуального насильства. За роки роботи на телефон довіри кризового центру постуило понад 26000 дзвінків, очних психологічних консультацій проведено — 8000, у тому числі з сексуального насильства звернулось 3200 жінок, понад 5000 жінок отримали юридичну

---

<sup>239</sup> О социально-правовой защите от насилия в семье. Закон Кыргызской Республики от 25 мар. 2003 г. № 62 / WEB-версия ИПС “Законодательство стран СНГ”. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://base.spinform.ru/show\\_doc.fwx?rgn=3556](http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3556)

<sup>240</sup> Инструкция по организации деятельности ОВД Кыргызской Республики по прекращению и предотвращению семейного насилия утв. приказом МВД Кыргызской Республики от 28 сент. 2009 г. № 844 / Офиц. сайт Министерства внутренних дел Кыргызской Республики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://mvd.kg/index.php?option=com\\_content&view=article&id=1434%3A2010-12-01-13-03-](http://mvd.kg/index.php?option=com_content&view=article&id=1434%3A2010-12-01-13-03-)

<sup>241</sup> Ситуация женщин в Кыргызстане (Опубликовано 10.03.2013) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vdaybishkek.kloop.kg/2013/03/10/situaciya-zhenshhin-v-kyrgyzstane/>

допомогу з захисту від родинного насильства. Також займається просвітницькою та освітню діяльність населення [242].

Законодавство **Республіки Казахстан** з профілактики побутового насильства визначає правові, економічні, соціальні і організаційні основи діяльності державних органів, органів місцевої самоврядування, організацій і громадян в законі від 4 грудня 2009 року № 214-IV ЗРК «Про профілактику побутового насильства». Статтею 1 закону визначено, що побутове насильство — це умисне протиправне діяння (дія або бездіяльність) однієї особи у сфері сімейно-побутових відносин до іншого (інших), що заподіює або містить загрозу спричинення фізичного і (або) психічного страждання.

Поняття “профілактика побутового насильства” включає в себе комплекс правових, економічних, соціальних і організаційних заходів, здійснюваних суб'єктами профілактики побутового насильства, спрямованих на захист конституційних прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина у сфері сімейно-побутових відносин, запобігання і припинення побутового насильства, а також на виявлення і усунення причин та умов, які сприяють їх здійсненню.

На особливу увагу заслуговує казахське законодавче визначення поняття “родинно-побутові відносини”, яким окреслено коло відносин між особами, що знаходяться в шлюбно-родинних відносин, особами, що проживають спільно в межах індивідуального житлового будинку, квартири або іншого житлового приміщення, а також між колишнім подружжям [243].

В Казахстані діє ряд недержавних організацій з вирішення проблем насильства щодо жінок. Зокрема, об'єднання юридичних осіб «Союз кризових центрів Казахстану», діяльність яких спрямована на: підвищення статусу жінки в суспільстві шляхом закріплення принципу рівних прав і можливостей у всіх сферах

---

<sup>242</sup> Бенефициар: Кризисный Центр Шанс [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vdaybishkek.kloop.kg/beneficiary-v-day-2013/>.

<sup>243</sup> О профилактике бытового насилия. Закон Республики Казахстан от 4 декаб. 2009 г. № 214-IV ЗРК (В редакции Закона Республики Казахстан от 03.07.2013 г. № 124-V ЗРК) / WEB-версия ИПС “Законодательство стран СНГ” [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://base.spinform.ru/show\\_doc.fwx?rgn=29844](http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=29844)

життя; підвищення обізнаності громадськості з проблем гендерного насильства; розвиток ефективної системи запобігання, захисту та допомоги жінкам, потерпілим від насильства. Крім того, потерпілим від насильства в сім'ї надається всебічна допомога психологів, медиків та юристів [244].

Також діє громадська організація «Правовий центр жіночих ініціатив «Сана Сезім», метою якої є консолідація суспільних сил з протидії побутовому насильству, зміцнення взаємодії правоохоронних органів і розширення співпраці з державними структурами і громадськими організаціями з питань захисту прав жінок та захисту їх від насильства, а також здійснюють моніторинг реалізації закону «Про профілактику побутового насильства».

Ця громадська організація реалізувала декілька спеціалізованих проектів:

- «Зупинимо насильство до жінок!» при фінансовій підтримці Нідерландського Фонду «Мама Cash» (2004–2005 рр.) здійснено психологічну допомогу (1000 жінкам — через консультанта телефону довіри та 300 — індивідуальне психологічне консультування) [245];
- «Життя без насилля — право кожної жінки» (2011–2012 рр.) проведено інформаційно-пропагандистську роботу з поширення ідей з запобігання насильству та створення пригуків для його жертв.

## ВИСНОВКИ

1. Особливістю законодавства Республіки Молдова з попередження насильства в сім'ї є віднесення до насильства, окрім загальноприйнятих видів, «духовного насильства», яке полягає в підриві або применшенні значущості задоволення духовно-

---

<sup>244</sup> Союз Кризисных Центров Казахстана [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.owl.ru/content/women/p54308.shtml>

<sup>245</sup> Правовой центр женских инициатив «Сана Сезім» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gender-az.org>

етичних потреб шляхом заборони, обмеження, висміювання прагнень члена сім'ї, доступу до культурних, етнічних, мовних або релігійних цінностей та покарання за них.

2. Актуальною практикою реагування на насильство в сім'ї є запровадження в Молдові з 2009 року Державного реєстру випадків насильства в сім'ї, який є систематизованою сукупністю документованої інформації про випадки насильства в сім'ї.

3. В Республіці Білорусь заслуговують на увагу «кризові кімнати» при територіальних центрах соціального обслуговування населення, які надають тимчасовий притулок громадянам, що знаходяться у важкій життєвій ситуації, у тому числі потерпілим від домашнього насильства.

4. У країнах Азії проблема насильства в сім'ї довгий час залишалася поза увагою громадськості через стандартні моделі поведінки, засновані на традиційному розподілі гендерних ролей.

6. Цікавою є практика вірменської громадської організації «Суспільство без насильства», яка ініціювала діяльність груп швидкого реагування на насильство в сім'ї. До складу групи входять журналіст, соціальний працівник та адвокат, які при виїзді на місце сімейного конфлікту забезпечують не лише надання різної допомоги потерпілій особі, але й сприяють висвітленню такої реакції у засобах масової інформації.

7. Важливо розглянути досвід Республіки Таджикистан щодо створення спеціальних міліцейських підрозділів з боротьби із домашнім насильством, в яких служать переважно інспектори-жінки. В таких підрозділах діє спеціальна кімната, в якій створено всі умови де жертва відчуває себе в безпеці.

8. Важливим кроком на шляху запобігання насильству в сім'ї в Грузії передбачено курс навчання для працівників правоохоронних органів, суддів, адвокатів та прокурорів, журналістів, медичних та соціальних працівників з заходів профілактики побутового насильства.

## **ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ**

Проведення дослідження досвіду різних країн світу щодо протидії насильству у сім'ї дозволило визначити різноманітні інноваційні практики діяльності державних структур та недержавних інституцій у цій галузі, які можуть бути запроваджені в Україні.

### **ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНІ ПІДХОДИ**

1. Протидія насильству у сім'ї має визнаватись важливою справою суспільного значення. Для її вирішення необхідно широко практикувати не лише посилення повноважень державних органів та підвищення компетентності їх працівників, але і передбачати широке залучення громадськості.

2. Цінність якісного іноземного досвіду протидії насильству в сім'ї полягає у його системності. Основні напрямки заходів включають: правову реформу з даної проблематики, удосконалення діяльності правоохоронних органів, розвиток соціальних послуг; просвітницькі програми, реабілітаційні програми.

3. Ефективним інструментом реалізації державної політики викоренення насильства у сім'ї є формування Національних планів, які розробляються на 3–5 років, передбачають системні заходи удосконалення діяльності держави і громадянського суспільства, подекуди містять конкретний бюджет реалізації.

Загалом, основою Національних планів дій у сфері запобігання сімейному насильству є 4 сфери: фактична допомога жертвам сімейного насильства; робота з особами, які вчинили насильство у сім'ї; освітня робота для працівників, які мають контакти з жертвами сімейного насильства; і розповсюдження відомостей про стан сімейного насильства з метою його запобігання і зміни ставлення суспільства до сімейного насильства.

### **КООРДИНАЦІЯ ДЕРЖАВОЮ ПОЛІТИКИ З ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА**

4. Доречним інструментом посилення взаємодії органів та інституцій протидії насильству у сім'ї за прикладом Швейцарії та Франції є створення міжвідомчого спеціалізованого бюро, спрямованого на координацію спільної діяльності суб'єктів протидії насильству у сім'ї.

5. У Словаччині важливу роль при запобіганні сімейного насильства покладено на органи місцевого самоврядування, оскільки саме з місцевих бюджетів фінансуються інституції, які надають допомогу жертвам сімейного насильства.

### **ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ**

6. Виходячи з досвіду США, Німеччини доцільно розширити коло застосування статті 173<sup>2</sup> КУПАП складами таких правопорушень як системне переслідування особи особисто, через інших осіб або шляхом погроз посередництвом засобів комунікації (телефон, факс, SMS тощо).

7. У країнах Східної Європи національні програми щодо запобігання злочинності у сім'ї є менш комплексними і масштабними, ніж у інших країнах Заходу. Проте слід відмітити позитивні

зміни у законодавчому регулюванні даної сфери, які певною мірою сприяють якщо не запобіганню сімейному насильству, то принаймні кращій допомозі жертвам сімейного насильства і покаранню осіб, які вчинили насильство. Мова йде про скорочення термінів розслідування сімейних злочинів; більш суворі покарання за вчинення злочинів над близькою особою і ще більш суворі покарання за вчинення злочинів над особами, які знаходяться під охороною; право виселення особи, яка вчинила сімейне насильство, із спільного помешкання.

8. Особливістю законодавства Республіки Молдова з попередження насильства в сім'ї є віднесення до насильства, окрім загальноприйнятих видів, "духовного насильства", яке полягає в підриві або применшенні значущості задоволення духовно-етичних потреб шляхом заборони, обмеження, висміювання прагнень члена сім'ї, доступу до культурних, етнічних, мовних або релігійних цінностей та покарання за них.

9. Актуальним для інших держави є досвід Німеччини, Словаччини щодо вирішення проблемних питань права власності щодо сімей, у яких зафіксовано прояви насильства у сім'ї. Особисті права на захист життя та здоров'я у цьому випадку переважають майнові права щодо домоволодіння.

## **ОБЛІК ПРОБЛЕМНИХ СІМЕЙ**

10. Доречною практикою системного контролю за впливом на насильство в сім'ї є запровадження в Молдові Державного реєстру випадків насильства в сім'ї, який є систематизованою сукупністю документованої інформації про випадки насильства в сім'ї.

11. Для ефективної координації реагування поліції на випадки насильства у сім'ї доцільно впровадити систему обліку проблемних сімей та попередніх випадків насильства у сім'ї. До



елементів обліку щодо конкретної сім'ї доцільно віднести: склад сім'ї та кола близького спілкування, кількість правопорушень (як насильство у сім'ї, так і інші) та винесені рішення щодо них, наявність приписів щодо обмежень у поведінці, агресивність та особливості поведінки членів сім'ї, наявність зброї. За досвідом Великобританії, на запит українських громадян про агресорське минуле своїх потенційних сімейних партнерів, інформація із зазначеної бази може надаватися для профілактики насильства у сім'ї та корекції негуманних сімейних відносин.

12. Оригінальним є досвід Польщі щодо запровадження процедури «Блакитні карти», згідно якої дільничний поліціант веде накопичувальну папку для кожної сім'ї, в якій виникло насильство, в якій накопичуються будь-які документи, які висвітлюють обставини справи. Таким чином у випадку повторного насильства, працівник польської поліції володіє всією інформацією щодо ситуації у сім'ї і краще розуміє чим він може допомогти жертві сімейного насильства. Позитивним досвідом Польщі слід вважати і створення цілодобової телефонної «блакитної лінії», за якою негайно можна повідомити поліцію у разі виникнення сімейного насильства, внаслідок чого поліція разом з прокуратурою негайно вчиняють дії щодо усунення загрози.

## **ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА У СІМ'Ї**

13. В більшості розглянутих країн надзвичайно важливим визнається посилення профілактичної складової протидії насильству у сім'ї. На етапі недостатнього сприйняття суспільством важливості протидії насильству у сім'ї доцільно запозичити англійський досвід візитів уповноважених органів до сімей на території обслуговування, проведення роз'яснень законодавства та розповсюдження інформаційних матеріалів про протиправність цих деліктів.

14. Практика Польщі, Франції, Швейцарії, згідно з якою працівники поліції при виїзді на сімейний конфлікт мають при собі та зобов'язані залишити постраждалій особі спеціальні формуляри з інформацією про органи, до яких може звернутися жертва домашнього насильства, є вельми доречною. У такому випадку потерпіла особа від сімейного насильства має можливість вивчити у більш спокійній обстановці всю необхідну їй інформацію та прийняти рішення про подальші кроки із захисту її прав.

15. Особливо актуальними для впровадження в Україні можуть бути просвітні програми різних країн світу щодо роботи з дітьми та молоддю з тематики пропаганди доброзичливості між людьми, гуманного толерантного співжиття, взаємоповаги до представників інших націй, рас, релігій, ґендерної рівності тощо. Кожна із розглянутих правових систем має певну практику програм навчання та виховання молоді. Подекуди ці програми передбачають глибшу спеціалізацію: зокрема, призначені для сімей іммігрантів, для осіб з обмеженими фізичними можливостями (Німеччина); для дітей-свідків насильства в сім'ї (Швейцарія); для впровадження у пенітенціарних установах та у притулках для біженців (Франція).

16. Українськими інституціями вже ведеться робота із розробки таких програм правової просвіти і виховання толерантності, взаємоповаги та ввічливості. Підтримка цих ініціатив та їх апробації може дати позитивні кроки в подальшому формуванні загальнонаціональної практики.

17. Актуальним є чеський досвід не тільки запровадження обов'язкових психологічних програм для осіб, які вчинили насильство у сім'ї та просвітницьких програм у школах для роботи з учнями з тематики пропаганди доброзичливого толерантного співжиття членів родини, але і розробка методики викладання зазначеної проблематики.

## **ВТРУЧАННЯ У ВИПАДКУ СІМЕЙНОГО КОНФЛІКТУ**

18. Доцільно обмежити реагування міліції на справи насильства у сім'ї лише у випадках завдання шкоди здоров'ю, у інших випадках, передавати провадження до соціального супроводження соцслужб за зразком. Про випадки насильства, за зразком США та Німеччини, які стали відомими підрозділам міліції доцільно одразу інформувати служби у справах дітей та сім'ї, для роботи з потерпілими їх працівників.

19. Позитивним досвідом окремих країн (США, Словаччина) слід вважати розробку Методики дій працівників поліції у випадку сімейного насильства. Однією з найважливіших частин цієї методики є контакти організацій, які надають допомогу жертвам сімейного насильства. Звісно, інформація про такі організації повинна бути у всіх відділках поліції. Так, доречним, за зразком США, для профілактики наступних правопорушень при розгляді справи визначати усі деталі спілкування правопорушника і потерпілого, щодо яких застосовано обмеження у спілкуванні.

20. З практики різних країн доречним є використання технічних пристроїв телекомунікаційного зв'язку для безпеки і комфорту свідків та потерпілих при розгляді справи про насильство у сім'ї за умови можливості візуального контакту з цими особами.

21. Британський досвід контролю служби пробації за проходженням корекційних психологічних програм щодо сімейних агресорів можливо запровадити в Україні, адже наш аналог служби пробації (кримінально-виконавча інспекція Державної пенітенціарної служби України) має дотичні завдання і її персонал не вимагає додаткової підготовки у контролі застосування корекційної програми. Натомість це зможе подолати проблему пасивності служби дільничних інспекторів міліції щодо призначення корекційних програм сімейним агресорам, адже профілактична служба МВС перевантажена іншими завданнями.

22. В Республіці Білорусь заслуговують на увагу «кризові кімнати» при територіальних центрах соціального обслуговування населення, які надають тимчасовий притулок громадянам, що знаходяться у важкій життєвій ситуації, у тому числі потерпілим від домашнього насильства.

### **ДОДАТКОВЕ НАВЧАННЯ ПЕРСОНАЛУ УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ**

23. При встановленні передових форм і методів діяльності державних органів одночасно доцільно провести додаткове навчання для працівників ланки, що залучається до реагування на факти сімейного насильства. Визнаються ефективними у Німеччині та Франції заходи із підвищення кваліфікації фахівців, залучених до протидії домашньому насильству (передусім органів охорони здоров'я, поліції, освіти). У Грузії такий курс навчання передбачено для працівників правоохоронних органів, суддів, адвокатів та прокурорів, журналістів, медичних та соціальних працівників з заходів профілактики побутового насильства.

### **ЗАЛУЧЕННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДО ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ**

24. За досвідом усіх проаналізованих практик протидії домашнього насильства західні країни передбачають широке залучення недержавних організацій до протидії насильству у сім'ї. Практикується державне замовлення і надається значне державне фінансування для ініціатив громадськості щодо подолання насильства у сім'ї, надання підтримки жертвам сімейного насильства, виховання суспільства, передусім молоді на нових гуманістичних засадах. Українській державі також слід взяти

на озброєння такий досвід. У випадку обмеженості державного бюджету для вирішення зазначеної соціальної проблеми можуть бути залучені міжнародні благодійні інституції. Впевнені, що при зверненні до них із таким клопотанням від уповноважених українських державних органів проблема зміцнення фінансового фундаменту ініціатив протидії насильству у сім'ї може бути вирішена.

25. Для ефективної комунікації державних органів, уповноважених на попередження та протидію насильству у сім'ї з недержавними інституціями, які надають соціальні послуги у цій сфері, на спеціалізованому сайті французького уряду розміщена інтерактивна карта Франції, на якій узагальнені контактні дані зазначених громадських об'єднань. Виходячи із недоліків, виділених у нашому дослідженні щодо недостатньої комунікації державних і громадських суб'єктів у різних країнах світу, цей французький інструмент видається ефективним і заслуговує на поширення.

26. Оригінальною є практика вірменської громадської організації «Суспільство без насильства», яка ініціювала діяльність груп швидкого реагування на насильство в сім'ї. До складу групи входять журналіст, соціальний працівник та адвокат, які при виїзді на місце сімейного конфлікту забезпечують не лише надання різної допомоги потерпілій особі, але й сприяють висвітленню такої реакції у засобах масової інформації.











**МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД  
ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ  
ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ**

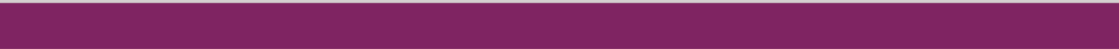
МОНОГРАФІЯ

Оригінал-макет виготовлено ТОВ «КНТ»  
Комп'ютерне верстання *Казьміної Є. І.*  
Обкладинка *Казьміної Є. І.*

Підписано до друку 14.04.2014 Формат 60x84 1/16.  
Папір офсетний. Гарнітура BookmanC.  
Друк офсетний. Обл.-видав. арк. 7,61. Умов. друк. арк. 7,07.  
Тираж 200 пр. Зам. № 352.

ТОВ "Компанія ВАІТЕ"  
01042, м. Київ, вул. Саперне поле, 26, к. 27  
тел.: 0 44 228 3247  
e-mail: vaite@vaite.kiev.ua  
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи  
серія ДК № 2570 від 27.07.2006 року.





ISBN 978-966-373-736-2



9 789663 737362